

ԱՌՈՐԱԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՊՐԷԼՅԱՆ

2013

Շրջագրություն
4-4

ՍՈՒՐԻ ԵՊԻՓԼՆԵ ԿԻՊՐԵՆՑԻ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ
ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԻ ՕԾՈՒԹԻՒՆ
Տ. Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ Բ
ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԵՒ ՎԵՀԱՓԱՌ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

4975

ՂԱՌԻ

Աշխատասիրություն
ՀԱԿՈԲ ՔՅՈՍԵՅԱՆԻ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԻ ԷԶՄԻԱԾԻՆ
2013

ՀՏԴ 23/28
ԳՄԴ 86.37
Ս 970

Տպագրվում է երաշխավորությամբ
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի
Հրատարակչական խորհրդի

Աշխատասիրությամբ՝ ՀԱԿՈՒ ՔՅՈՍԵՅԱՆԻ

Խմբագիր՝ Շահեն արդ. Անանյան

ՍՈՒՐԲ ԵՊԻՓԱՆ ԿԻՊՐԱՑԻ

Ս 970 ՃԱՌԲ/ Սուրբ Եպիփան Կիպրացի; Աշխատասիրությամբ՝
Հ. Քյոսեյանի; Խմբ.՝ Շահեն արդ. Անանյան.- Էջմիածին: Մայր
Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2013. - 896 էջ:

Ս. Եպիփան Կիպրացու Ճառերն հարուստ նյութ են բովանդակում
սուրբգրային պարականոնների, եկեղեցական ավանդադրույցների հե-
տազոտման համար: Հայրաբանական ակներև հետաքրքրությամբ աչքի
են ընկնում մասնավորապես Ծննդոց գրքի բացատրությունը պարունակող
ճառերը, որոնց հունարեն բնագրերն այսօր անհայտ են:

Գիրքը նախատեսված է Հոգևոր Ճեմարանների, Աստվածաբանության
ֆակուլտետի ուսանողների և ընթերցողների լայն շրջանակի համար:

ՀՏԴ 23/28
ԳՄԴ 86.37

Տպագրվում է մեկենասությամբ
ԳԱՐԻԵԼ ՉԵՄՊԵՐՃՅԱՆԻ

ISBN 978-9939-59-115-5

© Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2013

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Սուրբ Եպիփան Կիպրացին (310-403)¹ պատկանում է Տիեզերա-
կան եկեղեցու այն հայրերի շարքին, որոնց երկերը սկսել են հայե-
րեն թարգմանվել Ե դարից ի վեր²: Արդեն Մովսես Խորենացին նրան
հիշատակում է իբրև իրեն քաջ ծանոթ հեղինակության: Նա վկայա-
կոչում է ս. Եպիփանի նշանավոր «Յանդիմանութիւն հերձուածոց»
(Panarion= դեղատուփ) աշխատությունը³ թերևս արդեն առկա հայե-
րեն թարգմանությամբ⁴: Խորենացին իր աչքի առջև ունեցել է նաև ս.
Եպիփանի կանոնները⁵: Եպիփան Կիպրացու «Դեղատուփ» աշխա-
տությունից լայնորեն օգտվել է Եզնիկ Կողբացին՝ հայերեն թարգմա-
նելով և իր երկասիրության մեջ զետեղելով իրեն անհրաժեշտ հատ-
վածները⁶: Հայ մատենագրության մեջ վկայակոչվել են հատվածներ
նրա մյուս՝ Ancoratus (= «խարխախ») երկից⁷: Հայ թարգմանական
մատենագրությունը մեզ է հասցրել այս մեծահամբավ եկեղեցականի
ճառերի և մեկնությունների բազմաթիվ թարգմանությունները⁸: Հրա-
տարակված է դրանց միայն մի մասը⁹: Բազմաթիվ ճառեր և մեկ-

1 Վարքը տես PG, t. 41, 115-152, մայիսի ԺԲ, Մարտի Ե, Յայսմաուրք, Կ. Պոլիս, 1834, էջ 212-214, աշխարհ. թրգմ. «Գանձասար», 1992, Բ, էջ 291-301, նաև՝ Հ. Քյոսեյան, Եկեղեցու հայրեր, վարդապետներ (4-8-րդ դդ.), Եր., 2007, էջ 162-166:

2 Երկերի հուն. բնագ., PG, t. 41-43:

3 Adv. Haereses, գիրք Բ, մասն Բ, 84, տես PG, t. 41, 156-1200, 42, 9-832, Խորենացի, Պատմութ., Գիրք Ա, գ (Մատենագիրք հայոց, Բ, Անթիլիաս, 2003, էջ 1767 [17]):

4 Հ. Յակովբոս վ. Տաշեան, Մատենագրական մանր ուսումնասիրությունը, հետազո-
տությունը եւ բնագիրք, մասն Ա, Վիեննա, 1895, էջ 90:

5 Միաբան, Հայկականք, Ա-ԺԲ, Ա հատված, տես Գալուստ Տեր-Մկրտչյան, Հայա-
գիտական ուսումնասիրություններ, Ա, կազմ. եւ խմբ. Պ. Հ. Հակոբյան, Էմ. Ա. Պի-
վազյան, Առաջ և ծնթ. Պ. Հ. Հակոբյանի, Եր., 1979, էջ 113, նաև՝ Պ. Հակոբյան,
Սրբագրումներ, հայ հին մատենագրության մեջ (հայագետ Գ. Տեր-Մկրտչյանի
հետազոտական փորձից), «Էջմիածին», 1995, Բ-Գ, էջ 98:

6 Տես «Բազմավեպ», 1899, էջ 315-317, 386. Տաշեան, նշվ. աշխ., էջ 92-99:

7 PG, t. 43, 12-236 տես «Էջմիածին», 1996, Ժ-ԺԱ, էջ 75-84:

8 Դրանց մատենագիտությունը տես CPG 3744-3807, Հ. Գարեգին վ. Ջառբանա-
լեան, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց (դար Դ-ԺԳ),
Վենետիկ, 1889, էջ 401-418:

9 «Արքոյն Եպիփանի ասացեալ անունս վասն ականց պատուականաց»,
«Բազմավեպ», 1856, էջ 46-50, անգլ. թրգմ. M. E. Stone, An Armenian Epitome of
Epiphanius's De gemmis. "Harvard Theological Review", № 82, 4, 1989, p. 467-476:
72 թարգմանիչներին նվիրված երկի հայ. թրգմ. հատվածները M. E. Stone, Concer-
ning the Seventy-Two Translators: Armenian Fragments of Epiphanius. On Weights
and Measures, "Harvard Theological Review", № 73, 1980, p. 331-336: «Յաղագս
սուրբ և նկարագրեալ տերունական պատկերին ի դաստառակի սրբոյ», «Արա-
րատ», 1869, էջ 185-190, 214-220, 1870, էջ 214-243: «Գիրք հերձուածոց» (հրատ.
Գ. Տեր-Մկրտչյան), Վաղարշապատ, 1892 (որ իրականում այդ ընդարձակածավալ
գրքի գլուխների ցանկն է. տես Հ. Յ. Տաշեան, նշվ. աշխ., էջ 90): F. N. Finck, Des

է)¹: Խոսելով Մարկոս ավետարանչի և նրա շարադրած Ավետարանի մասին ս. Եպիփանն արձանագրում է, որ «նա ականատես գոլով Քրիստոսի, յստակ ունենալով զգալութիւն մըտացն, ամաց չորեքտասանից գոլով աշակերտեցաւ Յիսուսի: Սա, յետ հնգետասան ամի վերանալոյն Քրիստոսի առ Յայր ի յերկինս, գրեաց զԱվետարանն հրամանաւ Պետրոսի Վիմի և զմնացեալն ի Մաթեոսէ քաջայայտնեցոյց, որք զմիտս ունին հաւատոյ»: Այս հիմամբ Մարկոսը Յիսուսին աշակերտել է 14 տարեկանից, նրա Ավետարանը շարադրված է 44-45 թթ., ինչը գրեթե համաձայնում է Եվսեբիոս Կեսարացու տվյալին 43 թ.²: Իր Ավետարանը գրելիս նա Պետրոս առաքյալի հաղորդած տեղեկությունները լրացրել է Մատթեոսի միջոցով: Այստեղ ուշագրավն այն է, որ տակավին պատանի Մարկոսի Յիսուսին աշակերտելու վերաբերյալ ս. Եպիփանի բերած վկայությունը էապես տարբերվում է Եվսեբիոսի բերածից, ըստ որի Մարկոսը «ոչ լսել է Տիրոջը, ոչ հետևել նրան, այլ հետո հետևել է Պետրոսին...» (Եկեղեց. պատմութ. Գ 39):

Ըստ ս. Եպիփանի Ղուկասը «աշակերտեալ առաքելոյն Պաւղոսի ի բերանոյ նորա գրէ յԱվետարանն յետ երեսուն ամի համբառնալոյն Տեառն մերոյ Յիսուսի առ Յայր եւ Յոգին և զմնացեալսն ի Մատթեոսէ եւ ի Մարկոսէ լուսափայլեալ պայծառ քան զարեգակն մեզ ցուցանէ...»: Այս տեղեկությունը ցույց է տալիս, որ Ղուկասի Ավետարանը շարադրված է Պողոս առաքյալի թելադրանքով Տիրոջ համբարձումից 30 տարի հետո, այն է 59/60 թթ.: Երուսաղեմի կործանման վերաբերյալ վկայության բացակայությունը շատ հետազոտողների մոել է ենթադրել, որ Ղուկասի Ավետարանը շարադրված է այդ դեպքերից առաջ³:

Ի տարբերություն նախորդների Հովհաննու Ավետարանը գրվել է «ի բարձրագոյնն եւ յանհասանելին երկիւղիւ Տեառն, որքան է կարողութիւն թեւաւք Յոգւոյն ի վերինն յայն հայելով տեսութիւն»: Նա Ավետարանը գրել է «յետ յիսուն եւ երկու ամի վերանալոյն Բանին Աստուծոյ... (այն է 81/82 թթ.) յԱղեկսանդրիայ դադմատերէն գրով եւ լեզուաւ...»: Հովհաննու Ավետարանի Ալեքսանդրիայում լատիներեն լեզվով գրվելու վերաբերյալ այս տեղեկանքը էապես զանազանվում է եկեղեցական ավանդությունից, ըստ որի այն գրվել է Եփեսոսում, հունարեն լեզվով⁴: Եպիփանն, ինչպես երևում է, չփոքամբ բերել է Մարկոսի Ավետարանի վերաբերյալ եկեղեցական ավանդությունը:

1 Եզնիկ Ծ. վրդ. Պետրոսյան, Ներածութիւն Նոր Կտակարանի, էջ 43:

2 Ա. Մ. Լոպухин, Марк — Христианство, Энци. слов. т. 2, с. 86-87:

3 Ա. Մ. Լոպухин, Лука — Христианство, Энци. слов. т. 2, с. 51:

4 Ա. Մ. Լոպухин, Иоанн Богослов — Христианство, Энци. слов. т. 1, М. 1993, с. 624:

Եզնիկ Ծ. վրդ. Պետրոսյան, Ներածություն Նոր Կտակարանի, էջ 56, 58:

Ս. Եպիփանի ճառերում տեղեկություններ են բերված վաղ շրջանի եկեղեցու կազմավորման վերաբերյալ: Այդ տեղեկությունների հավաստիությունը թերևս կարելի է երաշխավորել նրանով, որ ինքը՝ Եպիփանը, նկատում է, թե օգտվել է ոչ միայն հրեական ավանդազրույցներից, այլև «յեկեղեցական պատմութենէ» (ԻԷ): Քրիստոնեական եկեղեցու սաղմնավորման շրջանի հետազոտման համար օգտակար կարող են լինել Հակոբոս Տեառնեղբոր Եպիսկոպոսական գործունեության վերաբերյալ բերված մանրամասները: Դրանցից իմանում ենք, որ Պետրոս առաքյալի օրհնությամբ է Հակոբոս Տեառնեղբայրը հռչակվել «վերադիտող եւ հրամանատար մայրաքաղաքի եւ մեծ եկեղեցւոյն Երուսաղեմի եւ նորին վիճակի»: Նրա ջանքերով պայծառանում և շենանում է «զսեպիական վիճակն իւր զմեծն Երուսաղեմ, զՊաղեստին, զՍամարիայ, զփղշտացիսն զարաբածինն, զփիւնիկեցիսն, զկերարացիսն, այլ եւ ձեռնադրէր նոցա քահանայս եւ սարկաւագունս առ ի տալո նոցա զմկրտութիւն սուրբ աւագանին» (ԽԴ): Նրա հրահանգներն ըստինքյան ենթադրել են տալիս, թե դրանք պետք է, որ օրինակարգված և հռչակված լինեին իր իսկ նախագահած ժողովի կողմից, որ, ինչպես հայտնի է, տեղի է ունեցել 49 թ.¹: Օգտվելով «Գործք»-ից (Դ 36) և «յեկեղեցական պատմութենէ»՝ այս ճառում հեղինակը խոսում է նաև նախնական եկեղեցում իշխող համայնավարական հարաբերությունների մասին². «Նա, որպէս թէ գրեալ է, ասում է հեղինակը, թէ քրիստոնէիցն ամենայն ինչքն ամենեցուն միապէս էր, այլ եւ զառանձինն Յովսէփ, որ Բառնաբաս կոչեցաւ, վաճառեաց զգեաւոն իւր ամենայն կազմութեամբն իւրով, որ էր իւր հայրենի ժառանգութիւն ընդ բազում ոսկոյ եւ արծաթոյ, եւ մատոյց առաջի առաքելոցն: Եւ նոքա առեալ ետուն ի ձեռս հաւատարիմ արանց, զի հոգասցեն վասն կարեացն պիտոյից զմիաբան հաւատացելոցն: Նոյնպէս եւ այլ բազում իշխանք էին յաշակերտեալսն, որ այնպէս առնէին»:

Ս. Եպիփանի այս ճառերն իրենց նպաստն են բերում սուրբգրային բնագրագիտությանը: Այս տեսակետից հատկապես ուշագրավ են նրա ճառերի հետևյալ տողերը. Արարչագործումից հետո Աստված Ադամին ու Եվային շրջեցնում է Գողգոթայի չորս կողմը, ապա «ի յերկրորդում հինգշաբթուն առաջնորդեալ հանէ զնոսա ի սուրբ լեռն Չիթենեաց եւ յերրորդ ժամէն մինչեւ ի վեցերորդ ժամն աստուածային զաւրութեամբն անաշխատ հասուցանէր զնոսա յԱրա-

1 Գր. Ա. Սարաֆեան, Եկեղեցական առաջին ժողովին գումարումը յերուսաղեմ, «Հայաստանեայց եկեղեցի», 1947, հոկտ. էջ 307, նաև Евсeвий Памфил, Церковная история, М., 1993, с. 379, прим 62:

2 Հմմտ. И. Свещицкая, Первые христиане и римская империя, М., 2003, с. 155, Прот. А. Рудаков, Краткая история христианской церкви, М., 2000, с. 13-14:

գիետ նորա եւ աշակերտք նորա»» (Ղուկ. ԻԲ 39), «Եւ աշակերտաւքն հանդերձ յայն կոյս ծորոյն Կեդրովնի, ուր էր պարտեզ, յորս եմուտ Ինքն եւ աշակերտքն իւր» (Յովհ. Ժը 1): Այս չորս տեղիների համեմատությունն ինքնին փաստում է, որ Քրիստոս եւ նրա աշակերտները բարձրացան ոչ թե Ձիթենյաց անունով տարբեր լեռներ, այլ նույն Ձիթենյաց լեռը, որովհետեւ «Լեռն Ձիթեստանեաց բարձրագոյն եւս էր եւ ծորն Կեդրովնի առաջի, մանաւանդ եւ միաւոր եւս ընդ նմա» (ԻԹ): Աւետարանների իմաստային համաձայնությունն է հաստատվում ԼԳ ճառում. խոսելով Քրիստոսին Կայիափա քահանայապետի ապարանք բերելու մասին՝ ս. Եպիփանն ասում է, թե «Մարկոս եւ Մատթեոս յայտնապէս ցուցանեն, թէ կապեալ բերէին զնա», մինչդեռ «Ղուկաս եւ Յովհաննէս առանց կապանաց ասեն ածել զնա, որ եւ երկոքին սոքա ճշմարիտ են»: Ավետարանների պարունակած փաստական տարբերությունը մեկնիչը բացատրում է նրանով, որ առաջին երկու Ավետարաններում ասվում է, թե քահանաներն իրենց կատաղությանը հագուրդ տալու համար անողորմաբար չարչարեցին եւ «կապեցին եւ առին զնացին մինչև յապարանսն դատաւորի»: Բայց երբ մոտեցան, «Փութանակի արծակեցին իբր կամայ տանելով զնա պատուով»:

Նույն բառի տարբեր կիրառություններում ի հայտ են գալիս նրա՝ իրար բացառող իմաստները: Սրա դասական օրինակ կարելի է համարել «մանուկ» բառը: Բացատրելով Տիրոջ՝ Պետրոսին հասցեագրած «Մինչ մանուկն էիր» խոսքը՝ Եպիփանը գրում է. «Մանուկն ասելով յերկուս միտս բաժանի. գովութեան եւ պարսաւանաց». եթե Դավթի «Աւրինեցէք մանկունք զՏէր...» (Սղմ. ճԺԲ 1) խոսքում այն ունի դրական իմաստ, ապա Սողոմոնի «Մանկութիւն եւ անմտութիւն...» (Ժող. ԺԱ 10) խոսքում՝ բացասական: Տվյալ պարագային Պետրոսին հասցեագրված խոսքում «մանուկ»-ն ունի բացասական իմաստ, քանզի մանկամտության՝ Տիրոջն ուրանալու պատճառով «յանձնապաստան լինելով քո գլորեալ կործանեցար», մինչդէռ երբ ծերանաս, «դարձեալ լինիս մանուկ գովելի», որովհետև Տիրոջ խոսքի համաձայն միայն մանուկները կարող են մտնել Աստծո արքայութիւն (Ղուկ. ԺԸ 17) (Խ):

Ավետարանների համադրումն օգնում է նրանցից երկուսի կամ երեքի մեջ բացակայող մանրադրվագը լրացնել մեկի կամ երկուսի մեջ առկա փաստով, ինչի շնորհիվ ավետարանական պատումը ունենում է իր ավարտուն պատկերը: Այսպես, հարությունից հետո առաքյալներին երևացած Քրիստոսի ողջույնի դրվագը բացակայում է Մատթեոսի և Ղուկասի մոտ, բայց առկա է Յովհաննեսի

Ավետարանում (Ի 19-26): Տիրոջ երեք անգամ հնչեցրած «ողջոյն»-ը մեկնաբանվում է իբրև ակնարկ Ս. Երրորդության: Շնորհիվ Յովհաննեսի Ավետարանում առկա մանրադրվագի այսօրինակ բացատրության՝ խորհրդավորապես շեշտվում է ոչ միայն տվյալ, այլև մեկ ծուլ ամբողջություն կազմող Ավետարանի («զծածկեալն ի Մատթէոսէ եւ ի Ղուկայ») դավանական կարևորությունը:

Ս. Եպիփանի ճառերն աչքի են ընկնում նաև փաստերի ինքնօրինակ մեկնաբանմամբ: Այսպես, բացատրելով «Եւ կերակուր նորա մարախ եւ մեղր վայրենի» (Մտք. Գ 4) բառերը՝ նա գրում է. «Ասացին ոմանք ի վարդապետաց սրբոց իսկապէս մարախ եւ մեղր վայրենի գոլ: Սակայն մեր գտեալ ի բնական վայրէն այրս ոմանս, որ տակաւին եւս անդ լինին խորանաւք, եւ հարցեալ իմ ընդ նոսա խորհրդաբար եւ նոքա ասացին ինձ, թէ յայնմ անապատին է խոտ ինչ, որ ի ժամանակս գարնայանոյն ուտիցի իբրեւ կանաչացեալ, ծաղկէ, այլև ի գալ ձմերայնոյն մնացել եւս լինի արմատ նորա, եւ քաղցրահամ զաւրենս խորիսխ մեղուի եւ կոչի անուն նորա «մարախ», որ քաղցրաճաշակ եւս է, որպէս զմեղր» (ԺԸ): Ըստ այսմ «մարախ»-ը ոչ թե մորեխն է, ինչպէս կարծում են մեկնիչները¹, այլ անապատում աճող քաղցրահամ մի խոտ: Այս փաստն ինքնին ցույց է տալիս, որ «հրեշտակ ի մարմնի գոլով», Հովհաննէս Մկրտիչը չէր կարող կենդանական կերակուր օգտագործել, այլ բացառապէս նրա ճգնական նկարագրին վայել բուսական ուտելիք²:

Թեպետ այլաբանական մեկնությունը խորթ է Ս. Եպիփանի բացատրությանը, այսուամենայնիվ ճառերում նա դիմում է մեկնության այդ եղանակին: Առավել բնորոշ է հետևյալ տեղիի բացատրությունը. մեկնաբանելով «Յետ այսորիկ դաձյալ յայտնեաց զանձն իւր Յիսուս

¹ См. Толковая Библия, или Комментарий на все книги, Св. Писания Ветхого и Нового Завета (=ТБ), кн. 3, т. 8, Петербург, 1911-1913, с. 55;

2 Ս. Եպիփանի այս կարծիքը երկրորդվում է Գաղիանոսի մոտ և թշկարաններում այս բուսանվան (քաղցր մարախ կամ մարուխ) հիշատակությամբ: «Ուստի եւ ումանք ի մշեցւոց կամ ի տարոնեցւոց համարին, թէ կերակուր սրբոյ Մկրտչին յաւնապատի իր մատուտակ», ԼԲՅ, Բ, էջ 217: Մինչդեռ Վարդան Արևելցու «Ժղլանք»-ում կարողում ենք. «Մարախն գոր ուտել Յովիաննես, թշուն է, եւ ոչ խոտ. ըստ արինացն ուտելի է մարախն, որ բոյք ունի ի վերոյ, քան գոտսն», ՄՄ, ձեռ. 750, ք 13 ա: Զերոնիմոսն իր «Ընդդէմ Յովիանոսի» երկուն վկայում է, թե անապատաբնակ արևելյան ժողովուրդների մոտ տարածված էր մորեխ ուտելը (Against Jovinianus, Book 2, ed. Ph. Schaff. The Nicene and Post-Nicene fathers, 2-ed series, vol. 6, Albany, 1997, p. 845): Ըստ սրբախոսական տեղեկությունների, այն ուտում էին խորովելով, մանր աղալով, չորացնելով և ծխեցնելով (Մկրտիչ վրդ. Ազեդեան, Լիակատար վարք և վկայաբանութիւն սրբոց, հտ. Ա, Վեներտիկ, 1810, էջ 33), տես **Արթուր սրկ. Սարգսյան**, Յովիաննես Մկրտչի կերպարը Նոր Կտակարանում և հարակից գրականության մեջ, «Էջմիածին», 2009, է, էջ 46:

աշակերտաց իւրոց առ ծովեզերսն Տիբերեայ եւ յայտնեաց այսպէս» (Յովհ. ԻԱ 1) տեղին՝ գրում է. «Խորհուրդ գիտութեանն արդարապէս յառաջ բերեն զճնարտութիւնն: Արդ, առ տեղեան ստուգապէս այսպէս է իմանալ, սակայն այլ բան իմանի բանիցն զաւրութիւնն ասացելոցն սրբոյ Աւետարանագրին: «Ծով» զամենայն աշխարհս կոչէ եւ մերձ «առ ծովեզերսն» աշխարհակեցոյց երևելն մարմնով Բանին Աստուծոյ մատ ի կատարածի աշխարհիս ասէ լինել:

«Ասէ ցնոսա Սիմովն Պետրոս. երթամ ծուկն որսամ: Եւ նոքա ասեն. զամբ եւ մեք ընդ քեզ»: Առ միտսն հայելով ցուցանել, թե գնամ որսալ զամենայն ազգս եւ զազինս աւետարանին, ուր կա նաւ ի կեանս յաւիտենից»:

Եպիփանի ներկայացրած «Ծով = աշխարհ» խորհրդաբանությունը համաձայն է Դ-Ե դդ. մեկնաբանական ավանդույթին: Այդ պատկերը լայնորեն կիրառված է կապադովկյան հայրերի, ս. Զովհան Ոսկեբերանի, ինչպես նաև հայ մատենագիրների երկերում¹: Խորհրդաբանական այս պատկերն է ընկած «Քրիստոս=Նաւ», Խորհրդաբանական այս պատկերն է ընկած «Քրիստոս=Նաւ», «աւրելք=մակոյկ», «մարգարէութիւն=թել» զուգահեռի հիմքում²: Հետևելով ավանդական մոտեցմանը՝ ս. Իրենեոսի նման Եպիփանը ևս Ավետարաններն անվանում է «քառակերպ»³, որ «ծածկեալ խորհրավետարաններն անվանում է «քառակերպ»³, որ «ծածկեալ խորհրդով աստուածայնոյն ունին զնմանութիւն աւետարանչացն. արծուադով աստուածայնոյն ունին զնմանութիւն աւետարանչացն. արծուատեսիլ զՅովհաննէս իմանամք, որ ի վերին եւ ի բարձրագոյն անհաս խորհրդով Զոգւոյն Սրբոյ պատուեալ մեծարեցաւ»: Սակայն ի տարբերություն ս. Իրենեոսի, որի մոտ արծիվը Մարկոս ավետարանչի խորհրդապատկերն է⁴, ճառիս հեղինակը որդեգրել է հետագայում ավանդություն դարձած «Զովհաննէս ավետարանիչ=արծիվ» խորհրդաբանությունն, ինչը և հաստատուն տեղ պետք է զբաղեցներ պատկերազրական կանոնի մեջ:

Խորհրդաբանական մտակառուցման նույն տրամաբանությամբ որսված ձկների (Յովհ. ԻԱ 11) քանակն (153) ակնարկ է համարվում Ս. Երրորդության, «որ եւ այս առ վերին իմաստութեանն խորհրդով ազդեալ առ միտս մեր արտադրէ՝ երից հնգիցն զԵրրորդություն Աստուած հնգեկին ազդեցութեամբ յինքեանս ընդունելով

1 Տե՛ս Թ. Մиллер, Образы моря в письмах каппадокийцев и Иоанна Златоуста (Опыт сопоставительного анализа) – “Античность и современность” (Сборник статей) М. 1972, с. 360-369, Զ. Քյոսեյան, Աստվածաբանական բնագրեր, Ուսումնասիրություններ, Ա. Անանիա Սանահինցի, Ա. Էջմիածին, 2000, էջ 40:

2 Հմմտ. Զ. Քյոսեյան, Խորհրդանշանը Ստեփանոս Սյունեցու եկեղեցաբանական ժառանգության մեջ, «Էջմիածին», 1998, Ժ-ԺԱ, էջ 96-97:

3 Տե՛ս Եզնիկ Ժ. Վրդ. (այժմ Արք.) Պետրոսյան, Հայրաբանություն, Ա մաս, (Բ-Գ դդ.), Ա. Էջմիածին, 1996, էջ 107:

4 Նշվ. աշխ., էջ 108:

աշակերտացն, որպէս ընդ լուսանցոյցս եղեն տաճար եւ բնակարան Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հուգւոյն Սրբոյ»¹: Պատշաճ վերացարկունով երեք հինգերը նույնացվում են մարդու հինգ զգայարաններին, որոնց միջոցով իբրև լուսանցույցերով առաքյալների մեջ ներթափանցում է Ս. Երրորդությունը:

Ս. Եպիփանի ճառերն օգտակար են միջնադարյան մտքի ուրույն բնագավառի՝ անվանագիտության (օնոմաստիկա՝ անձնանուններ, տոպոնիմիկա՝ տեղանուններ) ուսումնասիրման համար²: Ստուգաբանական վերլուծումների մեջ նշմարվում է երբայերենին և մեկնաբանական ավանդույթին քաջատեղյակ հեղինակը: Ըստ այսմ անունների ստուգաբանության մեջ նկատվում է երկու կարգի երևույթ՝ լեզվաբանորեն ճշգրիտ ստուգաբանություն և քրիստոնեական արժեհամակարգով թելադրված խորհրդական ստուգաբանություն³: Լեզվաբանորեն ճշգրիտ ստուգաբանություններ են օրինակ հետևյալները.

«Եպիփան յայտնութիւն թարգմանի» (ԾԲ): Եւ հիրավի, բացատրությունը հիմնված է հուն. ἐπιφάνιος = ἐπι + φαίνω՝ «երևալ» ստուգաբանության վրա⁴:

«Մարիամ, որ ի մերս դարձուցանելով «լուսաւոր իմ» ասի եւ «լոյս» (Ժ): Բացատրությունս հիմնված է երբ. Maryam կամ Miryam բառիմաստի վրա, որ բուն նշանակում է լուսաւորեալ»⁵: Սակայն առաջադրվում է նաև այլ ստուգաբանություն, որ հիմնված է երբ. mirjam արամ. marjam «Բերրի», «պտղաբեր», «հզոր», «զեղեցիկ», (որոնք կապված են MRH արմատի հետ), ինչպես նաև «լինել դառն»,

1 «153=Ս. Երրորդություն» խորհրդաբանությունն առկա է նաև ս. Եղիշեի ճառերից մեկում. «Մատենագիրք Հայոց», Ա, Անթիլիաս, 2003, էջ 1039-1040. այս մասին տես Բ. W. Thomson, Number symbolism and Patristic exegesis in some Early Armenian writers, «Հանդես ամսօրեայ», 1976, էջ 136-137: Բացառված չէ, որ Եպիփանի ճառի տվյալ հատվածը, լինելով հետսմուտ, շարադրված է ս. Եղիշեի մեկնության հետևողությամբ:

2 Անունների մեկնաբանության խորհրդաբանական, այլաբանական եղանակի մասին տես Բ. Wuts, Onomastica Sacra, 1914, “TU” 41:

3 Անունների ստուգաբանությունը տարածված էր նաև հին Հունաստանում: Այսպես, Արիստոփանեսի «Ամպեր» կատակերգության մեջ Ստեփանիդան պատմում է իր որդու՝ Ֆիդիպպիդի անվանադրության պարագաների մասին (60-67): Նա այդ անունը ստուգաբանում է «Ֆիդո»՝ «խնայողություն» և «իպոս»՝ «ծի» բառերով. տես Ս. Ի. Радциг, История Древнегреческой литературы, М. 1982, с. 93.

4 Տես Զր. Աճառյան, Հայոց անձնանունների բառարան, հտ. Բ, Եր. 1944, էջ 122, նաև Երեմիա Մեղրեցի, Բառգիրք հայոց, աշխատ. Զ. Ամալյան, Եր. 1970, էջ 90 («Եպիփանայ՝ մակերևութին»):

5 «Մարիամ» լուսաւորեալ, կամ լուսաւոր զնոսա...». «Բառք երբայեցոց», ՄՄ, ծեռ. 4149, ք. 272բ: Զր. Աճառյան, Նշվ. աշխ., հտ. Գ, Եր. 1946, էջ 249, նաև Երեմիա Մեղրեցի, Բառգիրք, էջ 211, Զ.Մ. Չամչեան, Պատկեր տօնից սբ. Աստուածածնին, Վենետիկ, 1805, էջ 100:

(որ կապված է MRR արմատի հետ)¹ «լինել խռովարար» (որ կապված է MRV արմատին) «լինել պարարտ, գեր» (որ կապված է MR արմատին), «սիրելի, սիրեցյալ» (որ կապվում է եգիպտ. ծագում ունեցող Mry արմատին) կամ եբրայական ծովաստղ կամ խորհրդաբանորեն ես. Խ 11-ում հիշված «կաթիլ», «շիթ» իմաստին²:

«Ըստ մերումս Եփրոն հող նոցա թարգմանի» (ԺԵ): Համաձայն Եպիփանի բացատրության՝ աստվածը նկալ քարայր-մսուրի վայրը նախկինում կոչվում էր տուն Եփրոնի: Վերջինս հնչունափոխված տարբերակն է Հակոբ նահապետի թոռ և Հովսեփի որդի Ephraim=Եփ-րեմ («Եփրայիմ, որ թարգմանի Եփրեմ որդու Յովսեփայ...» [ԻԶ]) անվան, որ ստուգաբանվում է Parah=«պտղաբեր» (հմմտ. Ծննդ. ԽԱ 52): Սրա հետ է աղերսված «զեփրատն պտղաբերութիւն յորջորջի...» (ԺԱ) ստուգաբանությունը³: Սակայն, ինչպես նկատվում է, այստեղ բացառված չէ ժողովրդական ստուգաբանության ազդեցությունը, ինչը դրսևորում է նրա վաղնջական կապը epher= «հող» իմաստի հետ⁴:

«Բանտեցին զմեծն Սամսոն՝ զարեգակն Քրիստոս» (Յաւելուած Ա). այստեղ մեկտեղված են խորհրդական և լեզվական ստուգաբանությունները: Ըստ մեկնաբանական ավանդույթի՝ Սամսոնը խորհրդական նախորինակն է Քրիստոսի, մինչդեռ ըստ լեզվական ստուգաբանության եբր. semsa բուն նշանակում է «արեգակ»⁵:

«Բեթղէմ, որ ըստ մերս փոխադրելով ասի տուն հացի» (ԺԴ): Եւ, հիրավի, Բեթլեհեմ քաղաքը, գտնվելով Եփրատի բարեբեր շրջանում («Բեթլեհեմ Եփրատա» [Միք. Ե 1]) կրում է վերջինիս պարունակած «պտղաբեր դաշտ» ընդհանուր իմաստը, ինչը հիմք է դառնում նրա «պտղաբեր դաշտ» ընդհանուր իմաստը, ինչը հիմք է դառնում նրանում հաստատված քաղաքի Bethlehem=«Բեթլեհեմ»=«Բեթղէմ» անվան, որ բովանդակությամբ համերաշխվելով շրջանի անվան իմաստին, նշանակում է «Տուն հացի»⁶:

1 Տե՛ս С. Аверинцев, Мария, - "Мифы народов мира" (=МНМ), т. II, М., 1992, с. 111-112: «Սարիամ՝ ... դառն ծով», «Բառք եբրայեցւոց», ՍՄ, ձեռ. 4149, ք. 272 ք: 111-112: «Սարիամ՝ ... դառն ծով», «Բառք եբրայեցւոց», ՍՄ, ձեռ. 4149, ք. 272 ք:

2 Տե՛ս Encyclopedic Dictionary of the Bible (=EDB), N-Y, 1963, p. 1462-63:

3 «Եփրեմ՝ պտղաբերութիւն կամ մխթարիչ կամ լայն». տե՛ս «Բառք եբրայեցւոց», ՍՄ, ձեռ. 4149, ք. 268ա:

4 В. В. Иванов, Ефрем-МНМ, т. I, М. 1991, с. 438:

5 Д. В. Шедровицкий, Самсон, МНМ, т II, с. 402, A Dictionary of the Bible, dealing with its Language, Literature and Contents, including the Biblical Theology, ed. by J. Hastings, M.A.P.P. v. IV, Edinburgh, 1902, p. 377-378: Նաև՝ Երեմիա Մեղրեցի, Բառգիրք հայոց, էջ 283:

6 Տե՛ս EDB, p. 232, Еврейская энциклопедия, т. IV, с. 414: «Բեթղէմ՝ տուն հացի», Բառք եբրայեցւոց, ՍՄ, ձեռ. 4149, ք. 265ա:

«Բեթանիա՝ տուն սգոյ¹, ուր եւ անտ եկեալ հեթանոսացն յետ դառնալոյն Սամսոնի եւ ժողովեալ զմեռեալս իւրեանց արարին կոծ եւ սուգ ի վերայ նոցա» (Դատ. ԺԵ) (ԻԹ): Եբր. bet-ani (խեղճ, դժբախտ մարդու (=սգո) տուն), սակայն առավել հավանական է եբր. վաղագույն ստուգաբանությունը bet-ananyah= «Ամանիայի տուն»²:

«Եգիպտոս խաւար թարգմանի» (ԺԵ). եգիպտ. ht-k-pt= «փթախ աստծո տուն». եգիպտացիները երկիրն անվանում էին Kmt=«սև» ինչը քրիստոնեական վերաթելվորումով ստուգաբանվում է «խավար»³:

«Յորդանան ի մերս դարձուցանելով «էջ նորա» թարգմանի» (ԺԹ). անվան այս ստուգաբանությունը գալիս է Մեռյալ ծովի հյուսիսային մասը զբաղեցնող Յորդանանի հովտի El-Ghor անվանումից, որ ունենալով yarad արմատը, բուն նշանակում է «էջք» (իջնելը)⁴:

«Վասն զի Նազաւրեցին Սրբենի թարգմանի որպէս եւ են իսկ սուրբ ի սրբոց եւ սրբարար յամենայնի...» (ԻԸ): Իսկ մեկ այլ տեղ (ԼԵ) տրվում է նույն անվան հետևյալ ստուգաբանությունը «ՁՅի-սուս խնդրէք զՆազաւրեցին», որ ըստ եբրայեցւոցն թարգմանի ուռ գաւազանածեւ՝ բուսեալ յարմատոյ»: Ակներև է առաջին ստուգաբանության խորհրդաբանական բնույթը. այն ուղղակիորեն աղերսված է Քրիստոսի տոհմային բնակավայրը լինելու հանգամանքի հետ: Մինչդեռ երկրորդ ստուգաբանությունը ունի բացառապես հնախոսական, լեզվաբանական հիմնավորում: Եւ իրապես, ըստ ստուգաբանական քննության եբր. «նեցեր»/«Նացար» նշանակում է «շառավիղ», «ճյուղ», «գավազան»: Պատմական և հնախոսական տվյալների համաձայն մ.թ. շուրջ 100թ. Բաբելոնի գերությունից վերադարձած Դավթի ազգատոհմի մի ճյուղը, որն ըստ երևույթին իրեն «նեցար», կամ «նացար» էր անվանում, հաստատվեց Յորդանանի արևելյան կողմում գտնվող Բատանիայի Քոխաբ գյուղում: Նույն ազգատոհմի մեկ այլ ճյուղը բնակվեց Վերին Գալիլիայի անմարդաբնակ մի վայ-

1 Այս ստուգաբանությունն ավանդաբար տեղ է գտել Երեմիա Մեղրեցու բառարանում. տե՛ս էջ 53:

2 Տե՛ս EDB, p. 228: Ըստ մեկ այլ ավանդության՝ «տուն» կամ «քաղաք արմաւենեաց». A Dictionary of the Bible, E. Hastings, v. II, p. 276, Բառարան Սուրբ Գրոց, էջ 91: Մինչդեռ «Բառք եբրայեցւոց»-ում ստուգաբանված է «տուն փառաց կամ հնազանդութեան կամ վկայութեան». ՍՄ, ձեռ. 4149, ք. 265 ք:

3 EDB, p 625: A Dictionary of the Bible, ed. Hastings, v. I, p. 653.

4 Еврейская энциклопедия, т. VIII, с. 826, EDB, p. 1205, նաև՝ «Բառք եբրայեցւոց», ձեռ. 4149, ք. 274ա («Յորդանան՝ էջ Տեառն»): Մինչդեռ ըստ Հերոնիմոս Երանելու մեկնաբանության (Com. in Mt 16. 13) «Յորդանան»-ը արդյունք է Հոր և Դան անունների միավորման. A Dictionary of the Bible, ed. Hastings, v. II, p. 756:

րում, որ անվանվեց «Նացարա» = շառավիղ գյուղ կամ «Նացարեթ» = փոքր շառավիղ: Եվ քանի որ հուն. բացակայում է ց բաղաձայնը, գյուղի անվանումը Նոր Կտակարանի հուն. բնագրում և դրա այլալեզու թարգմանություններում տեղ գտավ Նազարեթ ձևով (բնակիչները՝ Նազովրեցի): Ըստ այսմ «Նազովրեցի» բնորոշումն աղերսվում է «Նազարեթ» տեղանվանը, որտեղից էր Հիսուսը: «Նազովրեցի»-ն մաս տոհմանուն է, որ «նեցեր» բառի լծորդությամբ և փոխաբերությամբ նշանակում է «Դավթի շառավիղ» կամ «Դավթից սերող»¹:

Անունների ստուգաբանության մեկ այլ երևույթ է ներկայացնում միջնադարում լայնորեն հայտնի խորհրդական բացատրության այն եղանակը, որը թույլ էր տալիս սուրբգրային կերպարի նկարագրից կամ իրավիճակից բխեցնել նրա անվան իմաստը: Այդ գիտակցության դասական օրինակ կարելի է համարել «Յիսուս» անվան արդեն Ավետարանից (Մտք. Ա 21) հայտնի հետևյալ բացատրությունը. «Յիսուսը անուն Փրկիչ թարգմանի, որ եւ կատարելապես եցոյց եւս զգաւրութիւնս սուրբ անուան» (Է): Եվ քանի որ եբր. Եշուա=jeshu(a), Եհոշուա=jehoshua բուն նշանակում է «Աստված օգնական», «փրկություն», ուստի Եպիփանի մոտ մեկտեղված է անվան լեզվական և խորհրդական ստուգաբանությունը²:

Անվան և անունը կրողի հարաբերակցությունն են ակնարկում հետևյալ բացատրությունները. «Յուդա ի մերս բերելով յերայեցւոցն թարգմանի դարձ ի խոստովանութիւն...» (ԻԹ)³: Մինչդեռ եբր. jehūdāh բառը ամենայն հավանականությամբ առնչված է jehūdāh-el = «Աստված թող փառավորվի» իմաստի հետ⁴: Անվան խորհրդական ստուգաբանության դասական օրինակ կարելի է համարել «Բաբելոն խառնակութիւն թարգմանի, թեպէտ եւ վասն լեզուացն խառնակելոյ անդ անուանեցաւ, այլ եւ՝ անպատշաճ գործոյն ի նմա լինելոյ» (ԺԵ) բացատրությունը, որ լայնորեն տարածված էր բովանդակ միջնադարում⁵: Մինչդեռ արդի ստուգաբանական հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ «Բաբելոն»-ը սխալ է բխեցնել եբր. balal բայից (արամ. bal-

1 Այս մասին հանգամանակից տես Մ. արք. Մութաֆեան, «Նազովրեցի» որակումը հնախոսութեան լոյսի տակ – «Շողակաթ» եկեղեցական-մշակութային բանասիրական հանդես, 1995, Ստամպուլ [1995], էջ 5-11:

2 С. Аверинцев, Иисус Христос-МНМ., т. I, с. 430:

3 «Յուդա՝ խոստովանութիւն երկրպագելի», «Բառք եբրայեցւոց», ՄՄ, ձեռ. 4149, ք. 273 ք:

4 С. Аверинцев, Иуда Искарот-МНМ. т. I, с. 580:

5 «Բաբելոն»-փոփոխումն կամ ... խռովութիւն, կամ խառնակութիւն...», տես «Բառք եբրայեցւոց», ՄՄ, ձեռ. 4149, ք. 265 ա, մակ՝ Երեմիա Մեղրեցի, Բառգիրք հայոց, էջ 45: Հայտնի է մակ անվան «ցոփ», «վավաշ» ստուգաբանությունը. A Dictionary of the Bible, ed. Hastings, v. I, p. 213:

bel= խառնել): Իրապես այն բաբելոնյան արձանագրություններում հանդիպող Bab-il կամ Bab-ilu արմատից է, որ հավանաբար նշանակում է «Աստուծոյ դարպասներ»¹: Խորհրդական ստուգաբանության օրինակներ կարելի է համարել մակ հետևյալ բացատրությունները.

«Բեթբաթէ... որ եւ ըստ յաջողելոյն Աստուծոյ «Տուն ծնաւորի» կոչեցաւ»² (ԻԹ). արամ. bet-page, որ սակայն նշանակում է «տուն թզոյ»³:

«Բեթաբրէ, որ թարգմանի անց առ Յորդանան» (ԻԸ). ինչպես հայտնի է, Բեթաբրէն (Յովհ. Ա 28) գտնվում է Հորդանան գետից 10 կմ. հեռու. սա բնակատեղին էր Հովհաննես Մկրտչի, որը «կարող էր ամեն օր գնալ Հորդանան և այնտեղ քարոզել»⁴: Թերևս այս հանգամանքն ի մտի ունենալով՝ ս. Եպիփանն անվանը տալիս է նման ստուգաբանություն:

«Եւ հասանէին յերկիրն Պաղեստին, որ թարգմանի տեղի ասպարիսի մարտի եւ պատերազմի» (Դ): Պաղեստին՝ փղշտացիների երկիր, փղշտացիներ, որ ըստ եգիպտացիների ունի «ծովի ժողովուրդ» իմաստը⁵: Համաձայն մեկ այլ ստուգաբանության՝ անունը կապված է *pelester*=«վերաբնակիչ» իմաստի հետ⁶: Լատիներենին տեղյակ ս. Եպիփանի մեկնաբանությունը, թերևս պայմանավորված լինելով պատահական նմանությամբ, կապված է լատին. battuo (batu.) բառիմաստի հետ, որ նշանակում է 1. «հարվածել» և 2. «մարտնչել»⁷:

Եպիփանն օգտվել է ոչ միայն գրավոր աղբյուրներից, այլև ականջալուր լինելով արձանագրելվաղնջականավանդագրույցները: Սուրբ Եպիփանի բերած ավանդագրույցներն ուշագրավ են նրանով, որ դրանցից շատերն էապես տարբերվում են այսօր հայտնի եղածներից: Մասնավոր հետաքրքրություն է ներկայացնում Ծննդոց գրքի հետ կապված պարականոն գրույցների այն շարքը, որ բերված է Ա ճառում: Այսպես, ըստ Եպիփանի բերած մի ավանդագրույցի՝ Ադամն ու Եվան բացի Կայենից և Աբելից ունենում են նրանց հետ զուգածնունդ աղջիկներ՝ Կայենուհի եւ Աբելուհի: Երբ նրանք հասունանում են, Ադամը կարգադրում է նրանց «առնուլ զկանայս իւրեանց, զի աճեալ բազմասցին»: Եթե Աբելը խոնարհաբար համաձայնում է հոր կամքին, ապա Կայենը, հակվելով չարի կողմը, «ոչ հաւանե-

1 Стів Д. Д. Фрезер, Фольклор в Ветхом Завете, М. 2003, с. 207:

2 «Բեթբաթէ՝ տուն դիպուածոյ կամ ծնաւորի», Բառք եբրայեցւոց, ՄՄ. ձեռ. 4149, ք. 265 ք, մակ Երեմիա Մեղրեցի, Բառգիրք հայոց, էջ 54:

3 EDB, p. 232, ТБ, кн. 3, т. 8, с. 324:

4 ТБ, кн. 3, т. 9, с. 323:

5 EDB, p. 1839:

6 Стів ТБ, кн. 1, т. 1, с. 75:

7 Стів Н. Х. Дворецкий, Латинско-русский словарь, Изд. 2, М.1976, с. 127:

ված «Պատմութիւն գալստեան մոգուց թագաւորացն յերկրպագութիւն նորածին թագաւորին» խորագրով երկուն, ուր կարդում ենք. «Եւ գլուխ ազատաց նոցա արք ԲԺ (12)-ան հազարաց հազարապետք, որոց անուանք են այսոքիկ. առաջինն՝ Բարխուրիդա եւ միւսն Դադինշա, երրորդ՝ Բարդինշա, չորրորդն՝ Շահասլանա, հինգերորդն՝ Խորինա, վեցերորդն՝ Դոմիշա, եւ եւթերորդն՝ Դիշբահա, ութերորդն՝ Խամարա, իններորդն՝ Շաւուրա, տասներորդն՝ Իսպանա, ԺԱ (11)՝ Իշահուրա, ԺԲ (12) ան՝ Շամիրան»¹:

Ս. Եպիփանը լայնորեն հիշատակում, վկայակոչում է հին եկեղեցական ավանդությունները: Այսպես, Արարածոց մեկնության նվիրված Ե, 2 ճառերում խոսվում է այն մասին, թե ինչպես Նոյի որդի Սեմը Ադամի ու Եվայի նշխարները բերում է Պաղեստին, և Ադամի գանգը թաղում է Սիոն լեռան այն վայրում, որ պետք է կոչվեր Գողգոթա (=Գագաթ): Իբրև համրահայտ ավանդություն՝ այն հիշատակում է նաև ս. 3ովհաննու Ավետարանի տակում է նաև ս. 3ովհաննու Ոսկեբերանն իր 3ովհաննու Ավետարանի մեկնության մեջ («Ոմանք ասեն՝ անդ վախճանեալ եւ թաղեալ մեկնության մեջ («Ոմանք ասեն՝ անդ վախճանեալ եւ թաղեալ Ադամայ: Եւ Յիսուսի ի նմին տեղւոջն խաչեալ»)², ինչպես նաև Թդարի ասորի հղինակ Մովսես Բար-Կեփային «Յաղագս դրախտի» երկում³: Արևելաքրիստոնեական եկեղեցու մեջ տարածված այս ավանդագրույցը հյուրընկալվել է նաև հայ իրականության մեջ. այսպես Դավիթ Անհաղթի անվամբ հայտնի «Ներբողեան ի սուրբ Խաչն Աստուածընկալ» երկում ասվում է, թե «Զի գագաթն Գողգոթայ տեղի Աստուածընկալ» երկում ասվում է, թե «Զի գագաթն Գողգոթայ տեղի կառափելոյ եւ շիրին առաջին մարդոյն եբրայեցւոցն ասացեալ...»⁴:

Լեզվի և ոճի դասական պարզությունը հիմք է տալիս մտածելու, որ ճառաշարը հայերեն է թարգմանվել Ե դարում: Թարգմանության վաղեմության մասին է վկայում և այն, որ նրանից օգտվել է Մովսես Խորենացին: Ինչպես նկատեցինք, պատմահայրը վկայակոչելով Եպիփանի «Յերծուածոցն յանդիմանութիւն» աշխատությունը բերում է Քամի հետնորդներից Քուշի որդի Նեբրովթի Սեմի որդիների նկատմամբ կատարած չարագործությունների, Պաղեստինից նրանց

1 ՄՄ, ձեռ. 2782, ք. 208 ա, նաև 3.Բ. Սարգիսեան, նշվ. աշխ., էջ 5:
2 Ս. 3ովհաննու Ոսկեբերան, Մեկնութիւն 3ովհաննու Ավետարանի, Կ. Պոլիս, 1717, էջ 913:

3 Տե՛ս В. В. Евсеюков, Мифы о всемирной, Новосибирск, 1988, с. 85:
4 Տե՛ս. Մատենագիրք 3այոց, հտ. 2, Ամթիլիաս, 2007, էջ 1023, (73): Այս ավանդագրույցը հիշատակում են նաև Անանիա Սանահինեցին (Մեկնութիւն Մատթի, Ս. Էջմիածին, 2007, էջ 5), 3ովհաննես Ծործորեցին (Ներսես Շնորհալի, 3ովհաննես Ծործորեցի, Մեկն. Մատթի, Կ. Պոլիս, 1825, էջ 593):

հալածական անելու վերաբերյալ ավանդագրույցը¹, որ ս. Եպիփանը բավական մանրամասն պատմում է Ա ճառի Մեկնութեան վերաբերյալ մասում²: Խորենացու՝ Եպիփանի մատենագրական ժառանգությանը իրազեկ լինելու այս իրողությունը, ինչպես իրավացիորեն նկատում է հ. Գ. Զարբհանալեանը, «պատկառելի հնութիւն մը տալ կը թուի»³ եկեղեցական հոր աշխատությունների հայերեն թարգմանությանը: Այսօրինակ փաստերի առկայությունը մեզ կարելիություն է ընծայում ս. Եպիփանի ճառերի հայերեն թարգմանությունը գոնե վերապահորեն կապել Մովսես Խորենացու անվան հետ: Ե դարից եկած այդ թարգմանության ներկայացուցիչը կարելի է համարել ՄՄ թիվ 949 (A) ձեռագիրը:

Մեկնության թարգմանության մեջ առկա հայաշունչ տարրերի առատությունը թույլ է տալիս հաստատել, որ այն տեղայնացված տարբերակն է բնագրի: Տեղայնացումը դրսևորվում է երկու կարգի իրողությամբ՝ բովանդակությամբ և տարաբնույթ աղբյուրների բառացի ներմուծմամբ: Թեպետ հունարեն բնագրի բացակայության մասին չկան հստակ տեղայնացման չափ պատճառով դժվար է դատողություններ անել տեղայնացման չափ ու ծավալի մասին, այսուհանդերձ ներքոբերյալ օրինակների ընդգծված հատվածներն ակնբախ են դարձնում, թե դրանք բացակայել են բնագրում: Այս նշանակում է, որ այդ հատվածները կարելի է սահմանափակել մանրամասն հստակեցնում են տվյալ երևույթի ընդհանուր պատկերը: Բերենք առավել բնորոշ թվացող հետևյալ օրինակները, որոնք վերաբերում են բովանդակությանը.

«Յովհաննէս» աւրհնութիւն ըստ հեբրայեցւոցն թարգմանի, նմանապէս եւ ի բարբառ հայերէն» (Թ):

«Եւ ի պատճառ կնոջն յայրին բնակելոյ շինեցաւ քաղաք եւ եղաւ անուն նորայ ի մեծէն Յեսուայ «Տուն Եփրատայ», ուստի եւ ի հայերէն բարբառ դարձուցանելով զԵփրատն «պողոսքերութիւն» յորջորջի» (ԺԱ):

«Աստանաւ թիւ Ողոմպիադին, զոր կարգեալ էր եբրայեցւոցն, զոր իմաստունքն յունաց Բեստեքեստոն անուանեն, եւ հայոց Մեծաց վարդապետքն եկեղեցւոյ Նահանջ կոչեն» (ԺԴ):

«Եւ ասէ Սեդեկ. Մինչեւ ո՞ր Սէմ: Եւ կոչեցաւ տեղւոյն այնորիկ Երուսաղէմ մինչեւ ցայսաւր» (Դ):

«Եւ նոյն ժամացն երեւեցաւ Աստուած փառաւք մեծաւ հայելով քաղցրութեամբ ի Աբել եւ ի պատարագն նորա, եւ զի նա էր ընդունալիս» (Ե):

1 Խորենացի, Պատմութիւն Ա, գ (Մատենագիրք 3այոց, Բ, էջ 1767):
2 3. Գ. Վ. Զարբհանալեան, նշվ. աշխ., էջ 403-404:
3 Անդ, էջ 402:

նակ, եւ ի Կայէն եւ ի զոհ նորա *ոչ նսեցաւ. որ նուազագոյն է քսեղ զհայելի...*»։ Եթէ նախորդ օրինակներն ինքնին հասկանալի են, ապա այս վերջին երևույթը ներկայանում է լեզվաբանական և խորհրդաբանական հայեցակետից։ Ընդգծված հատվածը ցույց է տալիս, որ «նայել» և «հայել» բայի այսօրինակ տարբերակում կարող է միայն հայ թարգմանիչը կատարել։ Նրա ընկալումով «նայել» բայն ունի նյութական, իսկ «հայել»-ը հոգևոր իմաստ¹։

Ավետարանների հայերեն թարգմանության առանձնահատկությամբ է պայմանավորված հետևյալ մեկնաբանությունը, որը դարձյալ ներկայացնում է տեղայնացման նույն երևույթը։ Բացատրելով «երթայք դուք ի գեղդ, որ առաջի ծեր է» (Մտթ. ԻԱ 2), «երթայք դուք ի գեղդ, որ ընդդէմ ծեր կայ» (Մրկ. ԺԱ 2) մեկը մյուսին գրեթե բառացիորեն կրկնող ավետարանական տեղիները մեկնիչ անանուն հեղինակը խորհրդաբանորեն դրանք հակադրում է մեկը մյուսին։ Այդ հակադրումը հիմնվում է «առաջի ծեր է» և «ընդդէմ ծեր կայ» արտահայտությունների «առաջի» և «ընդդէմ» բառերի զուտ արտաքին տարբերության վրա ընդգծելով երկրորդ միավորի համանունային «տիե-«հակառակ» իմաստը։ «Գեղդ»-ը այլաբանությունը համարելով «տիե-զերքի» կամ աշխարհի «որ առաջի ծեր կայ» բառերի մեջ նա ակնարկ է տեսնում նրանց վերաբերյալ, ովքեր դյուրությամբ են ընկալել Քրիստոսի Ավետարանը, մինչդեռ «ընդդէմ ծեր կայ» բառերը ակնարկում են «զընդդիմացեալսն եւ զհակառակորդսն Աւետարանին»։

Ճառերի հայերեն թարգմանության մեջ պակաս ուշագրավ երևույթ էլ է դավանաբանական տեղայնացումը։ Այստեղ երևում է Ազգային եկեղեցու շահերով ապրող թարգմանիչը։ Այսպես, Մարիա-Ազգային եկեղեցու շահերով ապրող թարգմանիչը շուրթերով արտամին ավետիս տվող Գաբրիել հրեշտակապետի շուրթերով արտատեսակետը։ Խոսքը Մարիամին ուղղվելով հրեշտակապետն ասում է. «Եւ որքան մեծաւ զարութեամբ ճգնեալ ի մանկութենէ եղեր սուրբ, եւ սրբութեան սիրով եւ առաւել մաքրէ եւ տաճարացուցեալ յաւրինէ արժանաւորէ զքեզ լինել այդ Աստուծոյ Բանին, որ է ընդ զքեզ եւ արժանաւորէ զքեզ լինել այդ Աստուծոյ Բանին, որ է ընդ զայդ եւ Սուրբ Հոգւոյն, եւ այժմ ի քէն մարմնանա բնութեանցն միաւորութեամբ, միութեամբ, անձնաւորութեամբ, էութեամբ եւ ոչ փոփոխմամբ, այլ խառնմամբ։ Արդ, որ շաւշափեցաւ նոյն ինքն է Աստուած

1 Ի դեպ, աւանդությունն օգտագործելով Ս. Գրիգոր Տաթևացին տարբերակում է «նայել», «հայել» եւ «տեսանել» բայերը։ Եթէ «նայել»-ն ու «հայել»-ը ունեն հոգևոր իմաստ, ապա «տեսանել»-ը նիւթական, ընդ որում «նայիլ» վերուստ ի վայր է, որպէս ասէ «նայեցարուք երկինք», եւ «հայիլն» ներքուստ ի վեր, ըստ այնմ «հայեաց ի բարձունս», Գիրք հարցմանց, Կ. Պոլիս, 1729, էջ 407։

Բանն՝ ծնեալ ի Հաւրէ անմայր յառաջ քան ցյալիտեանս եւ անժամանակ, եւ այսաւր ի սրբոյ Կուսէն՝ անհայր եւ ընդ ժամանակաւ»։

Դավանաբանական նույն այս տեսակետն է ընկած նաև հետևյալ տողերի հիմքում. «Այլ եւ դաւանի եւս յամենեցուն ծնեալն ի նմանէ Յիսուս միաւորութեամբ Բանին մի Տէր եւ Արարիչ յետ անճառ միաւորութեանն խառնմամբ եւ ոչ փոփոխմամբ»։

Բնությունների միավորման սկզբունքը մատնացուցող «ոչ փոփոխմամբ, այլ խառնմամբ» բանաձևը, որի քրիստոսաբանական հիմնավորումը տրված է ս. Գրիգոր Աստվածաբանի ժառանգության մեջ¹, իր արձագանքը պետք է գտներ նաև հետևյալ տողերում. «Արդ, այսպէս եղեալ Աստուած Բան, մարդ Կուսէն՝ ոչ փոփոխելով ի բնութենէ Աստուածութեան, իսկապէս եւ մարմինն միաւորեալ ընդ Բանին Աստուծոյ Հաւր լինելով իբրեւ զԲանն, եւ ոչ փոխելով ի բնութենէ մարդկութեան, ուստի եւ մի Աստուած դաւանեալ երկրպագի ընդ Հաւր եւ ընդ Սուրբ Հոգւոյն» (ԻԷ)։

Կյուրեղյան քրիստոսաբանության արձագանքը պետք է նկատել հետևյալ արտահայտությունը. «Քանզի մարմինն, որ էառ Բանն ի Կուսէն, Աստուած է՝ հաւասար Հաւր եւ Հոգւոյն՝ Բանին եւ բնութեանցն միաւորութեամբ» (ԻԹ)։ Քրիստոսի մարմնի աստվածայնության մասին խոսող այս գաղափարի հայեացումն են հետևյալ տողերը. «Որպէս եւ աստուածացեալ մարմնովն մարմնաւորացս, նմանապէս եւ աստուածացեալ հոգովն հոգեւորացն եւ նոցա, որ հաւատացեալ երկրպագեցին նմայ...» (ԼԵ)։

Հայ եկեղեցու քրիստոսաբանական վաղագույն ավանդույթի հստակ հետևողությամբ են շարադրված հետևյալ արտահայտությունները. «Ինքն միայն եւ ի ծոցոյ Հաւր եւ եղեւ մարդ ի Կուսէ, եւ բնութեանցն միաւորութեամբ զամենայն ազգս որդւոց մարդկան առ ինքն ժողովելով *աստուածախառն մարմնովն*, զոր առ ի Կուսէն...» (ԺԵ), «Եւ Յովսէփ գիրկս արկեալ *զաստուածախառն մարմնովն* իբրեւ համբուրելով...» (ԼԵ), «Արդ յեւանելն մարդկային հոգւոյն *յաստուածախառն մարմնովն* միացեալ ընդ անբաժանելի Աստուածութեանն...» (ԼԳ)։ Ընդգծված արտահայտությունը բառացիորեն կրկնում է «Յաճախապատում»-ը², Ս. Գրիգորի վարդապետության մեջ հանդիպող համապատասխան միավորը³։

Ճառերի հայերեն թարգմանության մեջ տեղ են գտել նաև Հայ եկեղեցու մարեմաբանության հետազոտմանը նպաստամատույց

1 Տե՛ս «Գանձասար», Աստուածաբանական հանդես, 2, 1996, էջ 617։

2 Մատենագիրք Հայոց, հտ. Բ, էջ 55 (68)։

3 Անդ, էջ 1475 (2), 1480 (1), 1601 (10)։

գաղափարներ: Ահա դրանցից մեկը. Ծննդաբերելուց հետո Տիրամոր կույս մնալու վերաբերյալ Հայ Եկեղեցու դավանած տեսակետի հնավանդության մասին է վկայում հետևյալ պարբերությունը. «Եւ սուրբ եւ աստուածային քո յղութիւնդ առանց հեշտութեան եւ արտաքոյ բնութեանս: Աւն անդր եւ սուրբ ծնունդ քո հրաշափառ եւ գերիվերոյ անճառ եւ անհաս իմաստից հասանելոյ առ զաւրութիւնն, վասն զի կուսութեամբ ծնցիս առանց երկանց եւ ցաւոց եւ մնաս Կոյս ունելով քո սեպիական զանապականութիւն հանդերձ կուսութեամբ...»:

Հայ Եկեղեցու որդեգրած վախճանաբանական վարդապետությունը ևս իր հստակ արձագանքն է գտել այս երկում: Այդ է հավաստում «Յաղագս միսանգամ գալստեանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ առնել հատուցումն ըստ իւրաքանչիւր գործոց» ճառի եւ ԺԲ դարի հեղինակ «Ստեփանոսի Յուսկայ որդոյն Պատմութիւն երկրորդ գալստեանն Քրիստոսի եւ ահեղ դատաստանին» խորագրով երկի մեջ նկատվող բնագրային աղերսը.

Ստեփանոս

Ի յահագին աւուր գալստեան Որդւոյն Աստուծոյ ի մէջ գիշերի կացեալ

Գարրիէլ ի մէջ երկնի եւ երկրի յանկասկած եւ յեղավար ժամանակի, եւ զոչի սաստիկ եւ ահեղ բարբառովս եւ ասէ. Արիք նեղեցեալք. ահա զայ Քրիստոս: Ընտրանի հայ Եկեղեցական մատենագրության, Ս. Էջմիածին, 2003, էջ 456:

Ամենեքեան նորոգումն առնուն աղամային բնութիւնս իւրաքանչիւր ոք իւրով մարմնով եւ ոչ թէ այլ նոր մարմին առնուն ի հողոյ, այր յիւրում բնութեան՝ առանց ախորից եւ կին յիւրում բնութեան առանց կարեաց իբրեւ հրեշտակս առանց պիպոյից...

Անդ, էջ 457:

Եւ ապա այն, զոր ասաց Քրիստոս, եթ պատրաստեալ է սատանայի եւ հրեշտակաց նորա... այժմ ամբարեալ կայ եւ պահի յարեւելից կուսէ՝ սպասելով հրամանացն Աստուծոյ...

Անդ, էջ 456:

Նոյն չափով եւ այն հուրն է գալոց... որ յարեւելից յարեւմուտս...: Այսպէս եւ հուրն այն ի ծեռն հրամանացն Աստուծոյ շարժէ զամենայն լերինս եւ

Եպիփան

Եւ ի գալ մեծի Շաբաթուն, որ եւ թաղման Տեառն, դարձեալ յիններորդ պահուն,

յորում եւ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց, կացեալ լինի Գարրիէլ ի մէջ երկնի եւ երկրի ի ձայն բարձր աղաղակի ասելով. Արիք նեղեցեալք. ահա զայ Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ...

Եւ նոյն ժամայն յառնեն եւ նոքա ի ծայն հրեշտակապետին այրն յիւրում եղևութեանն եւ կինն իւրով շինուածով, որպէս եւ սրեղծան յԱրարչէն հրեշտակակերպ տեսեամբ...

Եւ իսկոյն հեղեալ լինի հուրն այն, որ պահեալ կայ յարեւելս, զորմէ եւ ասացաք գրկախառն ունելով զամենայն տիեզերս...

Եւ ի քթել ական անցեալ այրէ յարեւելից միկէս ի մուրս արեւու սրբելով զամենայն աղտեղութիւնս...: Այլ եւ հարթահարակ առնելով զամենայն լերինս

բլուրս եւ հաւասարեալ իսարթահարակ եւ զբլուրս պատրաստեալ ճանապարհ դաշտածեւ առնէ միահաղոյն զերեսս սուրբ եւ վայելուչ... երկրի:

Անդ:

Ակներև է Եպիփանի ճառերի կապը սուրբգրային պարականոնների, եկեղեցական ավանդության հետ: Նա (կամ ընդմիջարկողը) քաջատեղյակ է «Մահը մարգարէից» սուրբգրային անվավերին. այդ են վկայում «Ի տաւնի խաչվերացին» ճառի «Եւ Եսայիաս, որ փայտե են վկայում «Ի տաւնի խաչվերացին...» բառերը (Յաւեսողոցեան սղոցեցաւ եւ զԱնգէոսի գխաչելութիւն...» բառերը (Յաւելուած Բ): Այս տեղեկության առաջին կիսահատվածը համապատասխանում է «Մահ Եսայեայ մարգարէի» Եսային «մեռաւ ի Մանասէ սղոցեալ յերկուս» բառերին²: Մինչդեռ երկրորդ կիսահատվածի տեղեկանքը էապէս տարբերվում է «Մահ Անգէի մարգարէի» պատեղեկանքը ի տարբերվում է «Մահ Անգէի մարգարէի» պարականոնում ասվածից, ըստ որի նա «մեռաւ ի խաղաղութեամբ եւ թաղեցաւ յերուսաղէմ...»³: Ինչպէս երևում է, Եպիփանի կամ ընդմիջարկողի ձեռքի տակ եղել է «Մահ Անգէի մարգարէի» պարականոնի մեկ այլ տարբերակ: Աչքի առջև ունենալով «Մահ Եսայեայ մարգարէի» պարականոնը՝ հեղինակը «Սելովամ» անունը ստուգաբանելիս («Սելովամ կոչի, որ թարգմանի առաքեալ».) Ա) բառացիորեն հենվում է պարականոնի, վասն այնորիկ կոչեցաւ Սելովամ, որ թարգմանի առաքեալ» բացատրության վրա⁴: Հինկտակարանյան պարականոններից «Մահ Երեմիայի մարգարէի» միավորը ևս կիրառվել է Եպիփանի անվամբ մեզ հասած այս ճառերում: Խորհրդաբանական հարցերի դիտումներով ասվում է, թե ինչպէս Երեմիա մարգարեն քաղդեացիների վերահաս ավերածությունից զերծ պահելու նպատակով թաքցնում է Ահարոնի ծաղկած գավազանը, Ուխտի տապանակը, և «կնքեաց գտեղին զայն որպէս մատանեալ գրելով զանուն Տեառն, եւ ամպն ծածկեաց զնա, եւ չէ ունեք հնար տեսանել զնա մինչև վերջին» (ԽԹ)⁵:

1 Ի դեպ, «Ստեփանոսի Յուսկայ որդոյն» երկի այս հատվածները գրեթէ բառացիորեն օգտագործված են նաև Ս. Հովհան Ոսկեբերանի «Վասն հանդերձեալ դատաստանին» ճառում. Ս. Յովհան Ոսկեբերան, ճառք, Նշխարք ի մեկնութեանց Սուրբ գրոց, աշխատ. Հ. Քյոսեյանի, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 29-30:

2 Տե՛ս Թանգարան Հին և Նոր մախնեաց, Ա – Անկանոն գիրք Հին Կտակարանց, [աշխատ. Ս. Յովսէփեան], Վենետիկ, 1896, էջ 207:

3 Անդ, էջ 215:

4 Անդ, էջ 207: Ի դեպ, այսօրինակ ստուգաբանությունը թերևս կապված է siloah = «Սելով» անվան հետ (Ես., Ը 6), որ հավանական ճշգրտությամբ ստուգաբանվում է իբրև «առաքել», «հաղորդել». Encyclopedic Dictionary of the Bible N-Y, 1963, p. 2213.

5 Տե՛ս Անկանոն գիրք Հին Կտակարանց, էջ 223:

3 - ԵՊԻՓԱՆ ԿԻՊՐԱՅԻ, ՃԱՌԶ

Եւ Քուշանաց եւ Ասորոց եւ Եղիմացոց, եւ հաւանեալ զամենայնն, որպէս վերին աւզնականութեամբն զաւրացեալ, եւ տեսեալ գիտողացն զշնորհս նորա մակագրեցին կոչել զնա Պարթեւ Արշակ: Եւ ետ նմա Աստուած որդի եւ անուանեաց զնա Տիգրան, եւ մեռաւ Յայր նորա Պարթեւ Արշակ արքայ Յայոց: Եւ անդէն առ զթագն թագաւորութեանն նորա որդի Տիգրան Պարթեւ Արշակունի: Եւ յետ ամաց անցելոց ժողովեալ զաւրս բազումս որպէս եւ ունէր հնազանդեալ ընդ ձեռամբ իւրով թագաւորութիւնս վեց հաւրն իւրոյ նուաճեալ որպէս եւ կանխեալ ասացաք, զՄարաց եւ զՊարսից, զՔուշանաց եւ զԱսորոց, այլ եւ զԵղիմացոց, նաեւ զիւրն սեփական, որ եւ Յայաստանեայց ամենայն: Եւ յառաջ խաղացեալ գայր խորխտ եւ մեծաւ յաղթութեամբ...: Եւ առ փութանակի զմեծն Բաբիլոն եւ զամենայն աշխարհ նորա յարքայէն Արշաւրայ կոտորելով զնա եւ զզաւրս նորա: Եւ հրամայեաց շինել քաղաքս Երկուս, զՈւռհայ եւ զԱմիթ ի վիճակ Սենայ որդւոյ Նոյի անդրանկի եւ եղբար Յաբեթի կրտսերոյ եւ նախնւոյ հաւրեղբար իւրոյ. յորոց եւ ինքն Տիգրան, իսկապէս յորդոցն Յաբեթի, որ եւ նախնի հայր Յայկազեանցն ամենայն: Եւ տայ զերկու քաղաքն զԱմիթ եւ զԵղեսիայ Աբգարու որդւոյ իւրոյ առնելով զնա թագաւոր որպէս եւ ինքն ի հաւրէ իւրմէ ի կատարումն ասացելոցն, աստուածահաճոյ հաւրն մերոյ Նոյի, որ եւ աւրինեաց զԱբեթ ասելով. «Ընդարձակեսցէ Տէր Յաբեթի, եւ բնակեսցէ ի տան Սենայ եղբոր իւրոյ, եղիցի Քանան ծառա նորա»¹:

Պարզ համադրումն իսկ ցույց է տալիս, որ ԽԸ ճառը ոչ այլ բան է, քան համառոտում-խմբագրումը ս. Եպիփանի անունով հայտնի ընդարձակ ճառի²: Այս նույն ճառում հիշատակված են նաև տնօրինական սրբազան պարագաները, որպիսիք են Տիրամոր պատկերը,

1 «Արարատ», 1869, էջ 187-188:

2 ԽԸ ճառն այս կամ այն ընդգրկումով առկա է Յայսմավուրքում. Օգոստ. 16, տե՛ս տպ. Կ. Պոլիս, 1834, Բ, էջ 83-84:

«գտուվին, յորում կայր տղայական հանդերձ Փրկչին, եւ իւր իսկ վերարկու գլխոյն», ինչպէս նաև «պատանքն, եւ վարշամակն եւ պսակն փշեայ եւ որ այլ ինչ տնօրինականացն պատշաճիւր», որոնք Տիրամայրը հանձնել էր ի պահ Յովհաննես Ավետարանչին՝ «յեփեսոս, զոր փոխեաց Կոստանդիանոս ի Կոստանդինուպալիս յիւրում քաղաքին»: Սրբախոսական նյութերից է քաղված նաև Տիրամոր պատկերի՝ Բարթողիմեոս առաքյալի կողմից Յայաստան բերվելու վերաբերյալ պատմությունը¹: «Սուրբ առաքելոյն Թադէոսի Յաղագս գիւտի սուրբ Խաչին, որ յաւուրս Յակոբու առաքելոյն ի ձեռն թագուիւոյն Պատրոնիկէ, որ էր կին Կղաւղեայ կայսեր Յռոմայեցւոց»² խորագրով նյութից է քաղված Պատրոնիկէ թագուիւու Խաչգյուտի հայտնի պատմությունը:

Տեղայնացման կամ ընդմիջարկության բնորոշ դրսևորումներից է ծիսական, հայրախոսական մատենագրության առատ կիրառությունը:

Ընդմիջարկողը քաղել է բազում հատվածներ «Յայսմավուրք», «Մաշտոց», «Ճաշոց», «Պատարագամատոյց», «Շարական», «Ժամագիրք» ծիսամատյաններից: Այսպէս, Տիրամոր թաղման ժամանակ, երբ գազազած քահանաներից մեկը՝ Սոփիանոսը (= Սոփոնիասը) փորձելով շուռ տալ դագաղը՝ «ընթացեալ աներկիւղաբար ձգեալ զերկոսին զձեռս իւր ի դագաղն, եւ անդէն յերկոսին բազուկսն հատեալ կախեցան ի դագաղոյն, եւ նա անկեալ աղաղակէր՝ վայ անծին իւրոյ կարդալով»: Սակայն Քրիստոսին Աստված խոստովանելուց հետո նրա «հատեալ բազուկքն կցեցան ի տեղիսն...» (ԽԸ): հատվածս գրեթէ բառացիորեն (հմտ. հատկապէս ընդգծված հատվածները) քաղված է հետևյալ միավորից. «Նաւասարդ Եւ Օգոստ, ԺԵ. Տօն է փոխմանն ամենօրինեալ սուրբ Կուսին Մարիամու Աստուածածնին»³:

Սկրտության խորհրդակատարության այսօր հայտնի կանոնա-

1 Տե՛ս և հմտ. «Վկայութիւն սրբոյ առաքելոյն Բարդողիմեոսի», «Սոփերք հայկականք», [իրատ. հ. Ղ. Ալիշան], ԺԹ, Վենետիկ, 1854, էջ 5-30, նաև՝ «Յայսմավուրք», Կ. Պոլիս, 1706, էջ 304-307, տպ. 1730, էջ 231-234:

2 Տե՛ս և հմտ. Անկանոն գիրք առաքելականք, էջ 453-61, նաև՝ Ղերութնա եղեսացի, Թուրք Աբգարու թագաւորի հայոց եւ քարոզութիւնք սրբոյն Թադէոսի առաքելոյ, Երուսաղէմ, 1868, էջ 60-71:

3 Տե՛ս Յայսմավուրք, Կ. Պոլիս, 1706, էջ 14 հմտ. Յայսմավուրք Կ. Պոլիս, 1834, էջ 80, նաև «Երանելոյն Նիկողիմոսի ասացեալ Յաղագս ննջման Մարիամու Աստուածածնի և միշտ Կուսին». Թանգարան հայկական հին և նոր դպրոցանց Բ, Անկանոն գիրք Նոր Կտակարանաց, [աշխատ. Ես. Տայեցի], Վենետիկ, 1898, էջ 472. համեմատելի այս միավորներում սակայն բացակայում է Սոփոնիոսի անունը: Ի դեպ, այս դրվագը գտել է իր մանրանկարչական վերարտադրությունը. տե՛ս Armenian miniatures of the 13th and 14th centuries from Matenadaran collection, Yerevan, Leningrad, 1984, պատկ. № 9:

նիւ. Որ ծագեցեր մեզ զլոյս մեծ, զնշան յաղթութեան (ա): Ունելով զպատկեր Տիրամարն ի վեր զլիտն ասէ. Ձկենդանագիր ուրախացեալ ցնծան երկնից բազմութիւնք (գ): Եւ առ Ռստակէս ասէ. Այսաւր քահանայապետ ճշմարիտ աստուածային աւրինաւքն պատուեալ (դ): Եւ առ արքայն ասէ. Ձորս ըստ պատկերի քում ստեղծեր, կեցո զորդի ծառայի քո, եւ որ զվերջինս» (ե): Հատվածներից ա-ն և բ-ն մասերն են «Կանոն Ութերորդ աւուրն» (ՀԵ) միավորի¹, գ-ն և դ-ն «Կանոն սրբոյ հայրապետին» (Օրհ. ՂԲ) միավորի²: Ե-ն գոյացել է 3 տարբեր հատվածիկների կցումով, որոնցից առաջինը (1 «Ձորս ըստ պատկերի քում ստեղծեր») քաղված է «Կանոն Չորրորդ Կիրակին Աղուհացից» (ԻԸ), իսկ երկրորդն ու երրորդը (2. «Կեցո զորդի ծառայի քո», 3. «Եւ որ զվերջինս [զայս հրաշագարդեցեր]») «Կանոն Հինգերորդ աւուրն» (ՀԲ) միավորից³:

Ժամագրքից է քաղված «Տէր Յիսուս, առաջնորդ կենաց եւ ճանապարհոյ ուղիդ, լեր ընդ մեզ» արտահայտությունը (ԽԴ)⁴:

Տեղայնացման ցցուն օրինակ է երկրորդ Ծաղկազարդի հիշատակումը. տոն, որ բացառապես կատարում են «ամենայն եկեղեցիք Հայաստանեայց» (ԽԳ): Այն կատարվում է Համբարձման չորրորդ օրը, և կոչվում է երկրորդ Ծաղկազարդ:

Հայրախոսական բնույթի ընդմիջարկությունները նմանապես տեղ են գտել ճառերի մեջ: Այսպես, երկիցս հիշատակվում է Փիլոնի անունը (ԼԳ): ԽԴ ճառում ընդմիջարկողը խոսելով Ս. Երրորդության շնորհների բաշխման մասին ասում է, թե այդ շնորհները «անհատաբար» հանգչում են «ի վերայ Սերովբեիցն եւ ի նոցանէ առ Քերովբեսն եւ անտի յԱթոռսն: Ուստի եւ նոքայն երրորդ դասապետութիւնքն եկեղեցի մի գրեցան ի սրբոյն Դիոնիսիոսէ նա եւ առաջին: Եւ կարգաւ իջանէ ի վերայ Տերութեանցն եւ Ջաւրութեանցն, որ եւ նոքա երկրորդ դասապետութիւնքն կոչին եկեղեցին մի, որ են միջին: Եւ եկեալ առ Պետութիւնս եւ ի Հրեշտակապետս եւ ի հրեշտակս, որ եւ նոքա երեք դասապետութիւնք ասին եկեղեցի մի, որ են վերջին»:

Սրան հետևում է ս. Դիոնիսիոս Արիսպագացու երկնային և եկեղեցական նվիրապետության վերաբերյալ սահմանած ուսմունքի⁵ պարզ ու մեկին բացատրությունը: ԽԵ ճառում, բառացի վկայութ-

1 Տե՛ս Ջայնաքաղ շարական, Գ տպ., Վաղարշապատ, 1888, էջ 388:
2 Անդ, էջ 419:

3 Անդ, էջ 132:
4 Տե՛ս ԵՂԲ, Ա, էջ 290:

5 Տե՛ս The Armenian Version of the works attributed to Dionysius the Areopagite, ed. By R. W., Thomson, Lovanii, 1987 (CSCO 488 S A, t. 17):

յուն է բերված ս. Գրիգոր Աստվածաբանից. «Կանայք կոյս լերուք, զի Քրիստոսի լինիցիք մարք» բառերը, որ քաղված են նրա «Ի յայտնութիւն Տեառն» ճառից¹:

Այսպիսով, տարաբնույթ ընդմիջարկությունների հաշվարկը մղում է ենթադրել, որ եպիփանյան ճառերի գերակշիռ մասի տեղայնացումը կամ շարադրանքը կատարվել է Է-ԺԲ դդ. եկեղեցա-քաղաքական, մշակութային կացության տիրական թելադրանքով:

Խնդրո առարկա ճառերն օգտակար են միջնադարի քրիստոնեական կերպարվեստի մեջ գերիշխող թեմաների և հորինվածքների ուսումնասիրման առումով: Սուրբ ծննդյան պատկերագրության հետազոտման համար շահեկան է թվում հետևյալ դրվագը. «Եւ յերրորդ պահու գիշերոյն ծնեալ Բանն Աստուած մարդ ի Կուսէն ի վերայ աստուածաշէն բազկաց նախամարն Եւայի... Այլ մինչեւ զայս վայր պահեալ կայր Մելքիսեդեկ կենդանի՝ հրամանաւն Աստուծոյ, եւ որ ընդ յայն ժամանակն ի լեռն Թափոր... Եւ ի նմին ժամու բերեալ զնա հրեշտակացն կացուցին ի յայրն առաջին Բանին մարմնացելոյ մինչդեռ եւս էր ի վերայ բազկացն Եւայի, եւ ունէր ի ձեռին իւրում խնկանոց ոսկի եւ ծխանոց արծաթի, եւ սուրբ եւ սպիտակ թաշկինակաւ երեք նկանակ հաց բաղարջեայս եւ պատուական բաժակաւ գինի անապական...: Եւ ընծայեաց ձեռնադրողին իւր եւ Արարողին զինի անապական...: Եւ զպատիւ թագաւորութեան...»: Վկայաբերված տողերից տեղեկանում ենք, որ Ծննդյան պատկերագրության մեջ հրեշտակների կամ հրեշտակի առաջնորդությամբ դեպ աստվածընկալ մտուր գնացող լուսապսակով մարդը հինկտակարանային Մելքիսեդեկն է, որ մարմնացած Բանին պետք է պարզեի նրան իսկ պատկանող քահանայական և թագավորական պաշտոնները², որոնք խորհրդանշվում են մոգերի ընծաներով և նյութականացվում Քրիստոսի տնօրինական գործունեությամբ:

«Աւերումն դժոխոց»-ի մատենագրական զուգահեռը կարելի է նկատել հետևյալ պարբերությունը. «Եւ դարձեալ միաբան ամենայն հոգիքն իջեալք ի դժոխս երկրպագեցին Աստուած Հոգւոյն Յիսուսի Փրկողին իւրեանց, եւ նա ընկալաւ զնոսա, եւ իսկոյն առեալ զձեռանէն Ադամայ, ընդ մինն եւ զամենայն հոգիսն, ուր մինչեւ ցայն վայր ըմբռնեալ եւս եղեն ի դժոխս, եւ ի մի ժամ հանեալ զնոսա ի ստոր-

1 Տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 948, ք. 177ա:

2 Տե՛ս «Հայկական մանրանկարչություն», Երևան, 1969, պատկեր № 25:

րատուն նշում է, թե մեկնողական ճառաշարը «Նրբագին զգուշութեամբ սրբագրեալ յունեմնէ գիտնառատ վարժապետէ, ըստ խնդրոյ Սուրբ հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ տրուալ աւագերէց տէր Մելքոն նուաստ քահանայի» (3ա): «Նախերգութեան» մեջ պատվիրատուն ասում է, թե «ի յոլովից ամաց եւ ի ժամանակաց բազմաց հետէ ցանկանալով ցանկայի խորինաց եւ իմաստալից բանից վարդապետութեան երանելոյն սրբոյ Եպիփանու Կիպրացւոյ ձգեալ ի մեկնութիւն աւետարանական, նա եւ այլ եւ այլ ճառս նրբագին: Սակայն տեսեալ եւս ի նմա զբազում վրիպանս բառից եւ բանից մուծեալք յանմուտ գրչաց, գուցէ եւ յանհարազատ թարգմանութենէ յայն հասեալ ի կարգ, մինչ տաղականալ ի մի եւ նոյն իմաստիցն կրկնութենէ եւ ի յաւելորդաց բառից ամենայն ընթերցողաց իւրոց վշտահար իմն դժուարէի: Ընդ այսպիսուն դիպուածս վարանելով դառնաղետ ոչ ի սակաւ ժամանակս մինչեւ հասանիլ ահա առ լրումն ըղծանացս մեծի, զի գտեալ զբանի մի գաղափարս, յորոց ետու ուղղագրել ունեմն բանասիրի ոչ ինչ յապաւելով ի նմանէ զհարազատութիւն բնագրին, քան եթէ զյայտնի զաւելորդսն, որպէս լիցի տեսանել ամենայն ուշիմ վերծանողաց» (4աբ): Ըստ այսմ թիվ 7312 ձեռագրի բնագիրը զգալիորեն տարբերվում է AB-ը ձեռագրերից: Այդ է ցույց տալիս հետևյալ համադրումը.

ԱՄ ձեռ. 7312

ABC ձեռագրեր

Արդ, մինչ էին սոքա ի սպասաւորութիւն աստուածային յարինաբանութեան յամենայն ժամու, ըստ այնմ, «Օրհնեցէք զՏէր ամենայն հրեշտակք նորա հօրք զօրութեանց, ոյք առնէք զբան նորա ի լսել ձայնի պատգամաց նորա, եւ օրհնէին եւ գովէին առաջի Աթոռոյ Աստուածութեան, դասք սաղաւեան յետ նահանջեցին յայսմ յերանաւետ պաշտամանէն իւրեանց եւ խորհեցաւ լինիլ ի վեր քան դնելով զաթոռ փառաց ընդ ամպս եւ լինիլ նմա բարձրելոյն ոչ շատացեալ ի վիճակ փառաց իւրոց, զոր ընկալեալ ունէին ցնարչէն առաւել քան զամենայն դասակարգութիւնս վերին զօրացն, զորմէ ասէ Սողոմոն... (թ. 17բ): Իսկ ի վեցերորդում աւուր արարչութեան, յորում կատարեցան երկինք եւ երկիր եւ ամենայն զարդ նոցին, եւ այն է օրն ուրբաթ, ձեռն արկանէ զմեծագործութեան, զի Աստուած

Աւն, անդր, եւ այսպիսի արինաւոր կարգաւ տային զարինութիւնն եւ զփառս փոխարկելով զմիմեանս սիրով եւ բերկրալից ուրախութեամբ, որ առ Աստուած հասուցանէին առաջի փառաց Աթոռոյն Աստուծոյ: Եւ ահա յանկարծ եւ յեղակարծ ժամու պատճառս եղեւ մի ոմն ի դասապետացն անունս Ամայէլ, արգել զարինութիւնն, որ առ Աստուած, եւ կամեր եւս ի բարձրագահն վերանալ եւ դնել զաթոռ աշտիճանի փառաց իւրոց, զոր ընկալեալ ունէր յԱրարչաց իւրոց, առնալ պատուով քան զամենայն չէն մեծաւ պատուով քան զամպերն ցաւ դնել զայն ի վերոյ քան զամպերն վերին, զորմէ ասէ, զաստուածիմաստն արարչութեանն, յորում կատարեցան երկինք եւ երկիր եւ ամենայն զարդ նոցա, որ ինքն է առաջին ուրբաթ, սկիզբն

Հայր իբր խորհուրդ ի մէջ առնուլ ընդ Որդւոյն իւրոյ եւ ընդ Սուրբ Հոգոյն ձեւացուցանելով ասէր. Արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում... (18բ):

Ի ժամանակս թագաւորութեան Անտիպատրեաց Ասկողոնացւոյ... եր քահանայապետ յերուսաղէմ Չաքարիա որդի Բարաքեայ, եր յայնժամ իշխան ոմն երևելի եւ մեծանուն ի տանէ Դաւթի, եւ անուն նորա Յովակիմ եւ կին նորա յազգէ Ահարոնի, որ անուանեալ կոչիւր Աննա եւ եր ամուսնացաւ ի Սեառնէ զծնունդ երկոցին սոքա ի Տեառնէ զծնունդ զաւակի: Ապա լուաւ Աստուած ձայնի աղաչանաց նոցա, եւ ետ նոցա զղուստր մի, զոր անուանեցին Մարիամ: Իբրեւ եղեւ նա ամաց երից, ածին զնա ի տաճար Տեառն տանելով զընծայս, ըստ պատուիրանին, որ արինեցաւ ի քահանայից, եւ ի ծերունոյն Սիմեոնէ, ըստ ամին եղեւ յեթներորդում ամի մեծաւ Յովակիմ հայրն Մարիամու: Եւ եր յայնժամ ամաց մետասանից: Յայսմ միջոցի տուաւ Մարիամ վերստին ի տաճար Տեառն, եւ օրհնեցաւ ըստ առաջնոյն: Յետ այսորիկ մեծաւ եւ Աննա եւ մնաց սուրբ կոյսն Մարիամ որբացեալ: Իսկ եղիսաբէթ մօրաբայրն Մարիամու տարաւ զնա ի տուն եւ սնուցանէր մեծաւ զգուշութեամբ սպասաւորելով նմա իբրեւ տաճարի Աստուծոյ: Իսկ Մարիամ որովիետն ընծայեալ եր Տեառն, առեալ եղիսաբէթի եւ այլոց ազգատոհմիցն, ածին ի տաճարն օրհնաւոր ընծայիւք: Եւ Կոյսն եր յայնժամ զամօք մետասանօք անցեալ, կայր ի սպասու Տեառն ի տաճարին եւ աղօթս առնէր վասն ազգին իւրոյ եւ այլոց:

առնէ մեծի եւ ահաւոր աստուածային եւ անհասանելոյ գործոյն, անսկիզբն Բանն Հայր Որդին Միածին խաւսի ընդ Աստուած Հայր եւ ընդ Աստուած Հոգին.

«Արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում: Արդ, ի թագաւորութեանն Հերովդէի որդւոյ Անթիպատրեայ Ասկողոնացւոյ, զոր թագաւորեցոյց Հրեաստանի Աւգոստոս կայսր Հռովմայ, քահանայապետ եր յերուսաղէմ Չաքարիայ, որդի Բարեքեայ: Եւ եր ոմն իշխան հաւատարիմ յազգէ եւ ի տանէ Դաւթի Յովակիմ, եւ ունէր կին յազգէն Յուդայ: Եւ երկոցին նոքա ամուսնացաւ ի խնդրէին ի Տեառնէ բազմաջան եւ արտաստալից մարթնաւք: Եւ լուաւ Տէր աղաւթից նոցա եւ ետ նոցա զղուստր զաւակ: Եւ առեալ ընկալան զնա որպէս եւ եր պարգեւ ի ձեռնն Աստուծոյ:

Եւ ամենայն ազգաւք իւրեանց, եւ մերձաւոր ընտանեաւք, այլ եւ սիրեցեւեալք հանդերձ գոհանային զՏեառնէ Աստուծոյ Իսրայէլի եւ սնուցանէին զնա մեծաւ զգուշութեամբ եւ արինաւքն Աստուծոյ, ըստ հրամանի Տեառն: Եւ իբրեւ եղեւ եռամեա, բերին զնա առաջի Տեառն ի տաճարն սուրբ ընծայիւք եւ պատարագաւք պատուեցելովք: Եւ արինեցին զնոսա Չաքարիայ եւ ծերունին Սիմեոն: Եւ դարձան ի տունս իւրեանց՝ փառաւորելով զԱստուած գոհութեամբ հանդերձ: Եւ յեթներորդում ամին դարձեալ նոյնպէս արարին զալով ի տաճարն: Եւ յետ այնորիկ մեծաւ Յովակիմ հայր սրբոյ կուսին Մարիամու եւ յաւելաւ առ հարս իւր: Եւ ի լինել Կուսին մետասանամեա, դարձեալ բերին զնա մեծածախ ընծայիւք ի տուն Տեառն: Եւ արինեալ նմանապէս քահանայիցն եւ ի քահանայապետիցն՝ դարձան անդրէն ի տունս իւրեանց ուրախութեամբ մեծաւ, եւ արինէին զԱստուած Իսրայէլի: Եւ եղեւ մեռանել մաւր նորա Աննայի, եւ մնաց Կոյսն սուրբ որք ի հաւրէ եւ ի մաւրէ՝ զԱստուած ունելով Հայր եւ Տէր, ըստ գրեցելուն «Հայր եւ մայր իմ թողին զիս եւ Տէր իմ ընկալաւ զիս» (Սղմ. ԻԶ 10): Եւ եղիսաբէթ առեալ տարաւ զնա ի տուն իւր, պահէր եւ սնուցանէր սպաս տանելով որպէս Աստուծոյ: Եւ զի եր եղիսաբէթ քոյր մաւրն Աննայի՝ մաւր Մարիամու Աստուածածնին: Եւ զի եր Կոյսն նուիրեալ Աստուծոյ, առեալ զնա

Եղիսաբեթ եւ ամենայն ազգատոհմն իւրեանց, տարեալ զնա ետուն ընծայք Տեառն ի տաճարն սուրբ, որպէս արեւնքն պահանջեն: Եւ էր Կոյսն ամաց մետասանից, եւ կայր ի սպաս առաջի Տեառն Աստուծոյ Իսրայէլի ի մէջ տաճարին զցայգ եւ զցերեկ, անդադար աղաթիւք եւ մաղթանաւք, այլ եւ արտասուաւք հանդերձ խնդրելով ի Տեառնէ զխաղաղութիւն եւ փրկութիւն ամենայն աշխարհի հրէից եւ հեթանոսաց:

Տարբեր ձեռագրերով ավանդված բնագրի համադրությունը ենթադրել է տալիս, որ թիվ 7312 ձեռագրի բովանդակած բնագիրը կազմվել է ABC ձեռագրերի հիման վրա, և ոչ այլ բան է, քան վերջիններիս մեջ ներկայացված բնագրի համառոտ տարբերակը:

«Յաւելուած» բաժնում հրապարակվում են Ս. Եպիփանի 3 ճանրերի հայերեն թարգմանությունները: Հունարեն բնագրով հայտնի է միայն Ա ճանր (PG, t. 43, 440-464):

Ա ճանր հրապարակվում է ըստ հետևյալի.

A = ՄՄ, թիվ 393: *Ժամանակ* 1456 թ.: *Վայր* Վերին Նորավան: *Գրիչ* Մատթեոս: *Ծաղկող* Եսայի: *Ստացող* Թադէոս, Ստեփաննոս եղբարք: *Թերթ* 769: *Նյութ* թուղթ: *Գրություն* երկայուն: *Գիր* բոլորգիր: *Բնագիրը* թ. 203ա-270բ:

B = ՄՄ, թիվ 3300: *Ժամանակ* ժէ դ., 1834 թ.: *Վայր* Ֆիլիպէ (Բ): *Գրիչ* Պետրոս Ջաքարյան (Բ): *Ստացող* Մարտիրոս վրդ. (Ա): *Թերթ* 224: *Նյութ* թուղթ: *Գրություն* երկայուն, միասյուն: *Գիր* բոլորգիր, նոտրգիր: *Բնագիրը* թ. 69ա-83ա:

C = տպ. «Գիրք եւ ճառք ոգեշահք», Կ. Պոլիս, 1722, էջ 228-257:

Բ ճանր հրապարակվում է ըստ ՄՄ թիվ 1522 ձեռագրի, որ ճանրնտիր է: *Ժամանակ* ժԲ դ.: *Վայր* Հովհաննավանք(°): *Գրիչ* Հովաննես: *Ստացող* Ռուբեն քին.: *Թերթ* 570: *Նյութ* թուղթ: *Գրություն* երկայուն: *Գիր* բոլորգիր: *Բնագիրը* թ. 535բ-538ա:

Գ ճանր հրապարակվում է ըստ ՄՄ թիվ 3479 ձեռագրի, որ ժողովածու է: *Ժամանակ* ժէ դ.: *Գրիչ* Աստուածատուր երեց: *Թերթ* 145: *Նյութ* թուղթ: *Գրություն* միասյուն: *Գիր* նոտրգիր: *Բնագիրը* թ. 138բ-144ա:

Հակոբ Քյոսեյան

ԲՆԱԳԻՐ

ՊԱՏՃԱՌ-ԳՐՈՅՆ ԵՊԻՓԱՆՈՒ ԶՈՐ ՍԿՍԵԱԼ Ի ՍԿԶԲԱՆ ԱՐԱՐԱԾՈՅ՝

Քանզի ուսեալ իսկ էր զամենայն աւրէնս եւ զնշանագիրս հեր-
րայեցւոցն ի սքանչելի եւ յաստուածապաշտ վարդապետէն Տրո-
փինեա, որ էր զլիսաւոր հրէիցն եւ ուսուցիչ իւր: Եւ ունէր ի մտի
ստանալ զԵպիփան՝ փեսա իւր, եւ խափանեցաւ ի Տեառնէ: Աստա-
նաւր ի վարուց երանելոյն Եպիփանու ասացեալ Յոհաննու քահա-
նայի՝ աշակերտի նորին, յաղագս ճարտասանին Եպիփանու Եդե-
սացւոյ: Արդ, նոյն ինքն երջանիկն Եպիփան, յետ այսր ամենայն
մեծասքանչ եւ զարմանագործ նշանացն տուելոյ նմա ի վերուստ,
արժանաւորեցաւ եւս մեծիս այսորիկ եւ սքանչելոյ պարզելի, որ-
պէս զի շնորհել նմա զշողին ճշմարտութեան, որով ստուգագոյնս
մեկնէր զմարդարէիցն զաստուածային գիրսն: Եւ լուեալ զայս մե-
ծի ճարտասանին իմոյ, որում անուն է Եպիփան, որ բնակեալ էր
յԵդեսացւոց քաղաքին, վասն վարդապետին իմոյ Եպիփանու, եթէ
սքանչելի է բանաւորութեամբ, ցանկացաւ գալ եւ խաւսակից լի-
նել նմա, եւ տեսանելով զբազմութիւն եղբարցն եւ զմիաբանա-
կան աղաւթսն եւ զհրեշտակական աւրհնութիւնս, զոր առաքէին
Աստուծոյ: Իսկ իմն սքանչելին Եպիփան առանձնական կատարէր
զաղաւթս իւր եւ յետ զիւրեանցն կատարելոյ եղբարցն ի պաշտա-
մունսն, ապա գայր ա՛ռ նոսա: Իբրեւ ետես զնա ճարտարասանն
Եպիփան, յառաջ եկեալ երկիր եպաղ նմա, քանզի ոչ այլ ումեք
երկրպագեաց եղբարցն մինչեւ ետես զսուրբն Եպիփան՝ ելեալ ի
խրճիթէն իւրմէ: Եւ ասէր ցնա երանելին Եպիփանիոս. «Ո՛վ մեծ
ճարտարասանդ Եպիփանէ, որ բնակեալդ էիր յԵդեսեա, ընդէ՞ր
եկեալ եկիր առ փոքրագոյնս եւ մեղաւոր այրս Եպիփան, եւ մա-
նաւանդ ընդ այսչափ երկայնութիւն ճանապարհաց աշխատեալ»:
Ասէր ցնա ճարտարասանն. «Վարդապետ ցանկալի, մի՛ զարմա-
նաւորսցի ասաց այսպէս. «Երեսք երեսաց կարող են գեղեցկա-
նալ եւ խաւսք յոլովագոյնք եւ բանք բազմագոյնք ի մէջ գոլով
փորձագոյնք զմարդն հաստատեն»:

1 ՍՍ. 1522, ք. 447ա-448բ:

2 Ձեռ. Դեմեսիոս:

ծուլացեալ¹ եղեւ² մի ոմն ի դասապետացն³ անուն Սատայէլ⁴, արգել զաւրհնութիւնն⁵, որ առ Աստուած, եւ կամէր եւս ի բարձրագահն վերանալ եւ զնել աշտիճանի⁶ փառաց իւրոց, զոր ընկալեալ ունէր⁷ յԱրարչէն մեծաւ պատուով քան զամենայնն⁸ զաւրս երկնաւորաց: Ուստի եւ խորհեցաւ զնել⁹ զայն ի վերոյ բանին, զորմէ ասէ, զաստուածիմաստն Սողոմոն «Զորաւոր ատնէ զամպս վերին» (Հմմտ. Առակ. Ը 28), եւ Դաւիթ՝ «Ճշմարտութիւն քո մինչեւ¹⁰ յամպս» (Սղմ. ԼԵ 6): Եւ ձգեալ կայ որպէս զվարագոյր առաջի փառաց անհասանելի եւ անտելի¹¹ Աստուածութեան նորա¹² առ ի կարող լինել անմարմնոց¹³ Հոգեղինացն աւրհնել զնա անյոելի ձայնիւ, որպէս եւ այժմ զաւղապատ եւ¹⁴ զՅրամած երկինս¹⁵ է տեսանել որպէս¹⁶ խորան, եւ արկեր ի վերա[յ] ջուրց զվերնայարկս նորա՝ ի սպաս փառաց պատուի¹⁷, ի¹⁸ դիմակ Հրեղէն եւ¹⁹ վերին երկնից²⁰ է տեսանել վասն մեր, զի կարացուք ի վեր²¹ նայելով²² աւրհնել զԱստուած²³ ի տուէ եւ ի²⁴ գիշերի: Եւ²⁵ աստուածախաւսն Եսայի նախատէ զհպարտն զայն

- 1 Ե չիք եւ ծուլացեալ:
- 2 Ե եղեւ որ եւ ոչ երբեք աշխատեալ փխ. յուլացեալ... եղեւ:
- 3 Ե դասապետութենէն:
- 4 Ե Սատայէլ:
- 5 Ե զաւրհնութիւնն:
- 6 Ե զաթոռն աստիճան:
- 7 Ե չիք ունէր:
- 8 Ե զամենայն:
- 9 Ե առնել փխ զնել:
- 10 Ե մինչ:
- 11 Ե չիք եւ անտեսանելի: Ը անսկիզբն եւ ամենագաւր փխ. անհասանելի եւ անտեսանելի:
- 12 Ե Ե չիք նորա:
- 13 Ե չիք անմարմնոց:
- 14 Ե չիք զաւղապատ եւ:
- 15 Ե երկին:
- 16 Ե որպէս ասէ իսկ Դաւիթ. Զգեցերգերկինս որպէս:
- 17 Ե պատուի նորա:
- 18 Ե Ե չիք ի:
- 19 Ե չիք եւ:
- 20 Ե երկնից:
- 21 Ե վերին երկնիցն է ունել, զոր եւ եթեր ասեն վասն մեր, զի կարող ի վերա փխ. վերին երկնից... ի վեր:
- 22 Ե նայել:
- 23 Ե զամենայն փխ. զԱստուած:
- 24 Ե Ե չիք ի:
- 25 Ե Ե չիք եւ:

եւ զգարչելին¹. «Դու էիր, որ² ասէիր ելից ի³ վերոյ քան զերկինս, եղից զաթոռ իմ յամպս⁴ եւ եղեց նման Բարձրելոյն: Արդ, ի դժոխս իջցես» (Հմմտ. Ես. ԺԴ 13-15), որպէս եւ եղեւ⁵ իսկ: Այլ եւ աւն անդր⁶, յորժամ յանհասանելին մտաբերեաց չարն այն⁷ յաւել եւ զայն եւս⁸. Ոչ գոյ Աստուած, նոյնժամայն⁹ Հրամայեաց Տէրն եւ Արարիչն մեծի¹⁰ Հրեշտակապետին Գաբրիէլի, եւ եհար զնա¹¹ Հրեղէն սրովն միանգամ եւ զամենայն դասակարգութիւնս նորա, որ հաճեալ եւ հաւանեալ էին սկզբնաւորին, եւ ընկեց զնա եւ¹² զնոսա միանգամայն ի¹³ պատուոյն, զոր ունին բարձրագոյն քան զամենայն դասս մայն ի¹⁴ արարչութիւն, զոր ունին Աստուծոյ պատշաճեալ¹⁵: Երկնաւորաց մերձ առ փառաց Աթոռոյն Աստուածութեանն եւ անկեալ եւ մեր կացեալ¹⁶ յարմարաւոր լուսոյ Աստուածութեանն եւ անկեալ¹⁷. Երկիր¹⁸ անպատրաստ՝ եղեն խաւար¹⁹, որպէս ասէ աստուածիմաստն²⁰. «Իմաստուն լերուք եւ մի՛ պաշարիցիք, տքնիցիք²¹ առ դուրս²² իմ եւ պահեցէք զսեամս մտից²³ իմոց, զի որ յիսն մեղանչեն, ամպարչտեն յանձինս, եւ որք ատեանն զիս, գտցեն զմահ» (Հմմտ. Առակ Ը 33-36): Որպէս ասէ մարգարէն²⁴. «Հոգեով շրթամբք իւրովք²⁵ սա- տակեսցէ զամպարիշտն»²⁶ (Ես. ԺԱ 4): Եւ ի մաղթանսն Աստուծոյ²⁷

- 1 Ե զգարչելի եւ ասէ:
- 2 Ե Ե չիք էիր որ:
- 3 Ե չիք ի:
- 4 Ե յամպս:
- 5 Ե եղեւ:
- 6 Ե եւ փխ. Այլ եւ աւն անդր:
- 7 Ե չիք այն:
- 8 Ե Ե չիք եւս:
- 9 Ե ի նոյնժամայն:
- 10 Ե մեծ:
- 11 Ե զնոսա:
- 12 Ե չիք զնա եւ:
- 13 Ե Ե չիք համանգամայն ի փառաց: Ը չիք համանգամայն փխ. միանգամայն ի:
- 14 Ե չիք պատշաճեալ:
- 15 Ե մերձ կացեալ փխ. մերկացեալ:
- 16 Ե ի երկիր:
- 17 Ե խաւար ըստ այժմ. մերձեցեր զլոյս յամպարշտաց:
- 18 Ե իմաստունն ասէ:
- 19 Ե տքնիցիք, Ե այլ տքնիցիք:
- 20 Ե զնկալալ թրգն. մեք, նաւ՝ Ե «դրունս»:
- 21 Ե զկամս մտաց փխ. զսեամս մտից:
- 22 Ե չիք Որպէս... մարգարէն: Ը մարգարէն ասէ փխ. տքնեցիք առ դուրս ... մարգարէն:
- 23 Ե չիք իւրովք:
- 24 Ե զամպարիշտն, եւ այլ անկան հուր, զի եհար զնա վարսաւոր հրեշտակն:
- 25 Ե առ Աստուած փխ. Աստուծոյ:

մեցուցանել¹ ի վերայ վիմին, որ այսաւր Գաղաթն եւ Գողգոթայ կոչի: Բաղմեցաւ եւ ինքն Տէրն ի նմին տեղւոջ՝ ունելով զնա ընդ աջմէ իւրմէ², եւ արկ զաջն աստուածային, որով ձգեալ հաստատեաց զերկինս, եւ արար զերկիր ի վերայ զլիսոյ պարանոցի նորա: Եւ դարձեալ աւրհնութեամբ մեծաւ աւրհնեաց զնա, որպէս եւ ինքն աւրհնի ի հրեշտակաց սրբոց, եւ համբուրեաց զնա ըստ այնմ՝ «Համբուրեսցէ զիս ի համբոյր բերանոյ իւրոյ» (Երգ Ա. 1): Եւ հրամայեաց ամենայն զաւրաց երկնաւորաց զալ ի տես եւ յերկրպագութիւն Ադամայ ի փառս եւ յաւրհնութիւն Աստուծոյ: Եւ եկեալ միաբան երկրպագեցին խոնարհութեամբ եւ միաձայն բարբառով՝ փառս եւ աւրհնութիւնս վերառաքեցին Հաւր եւ Որդւոյ եւ Սուրբ Հոգւոյն³: Այլ եւ նա⁴ քաղցր եւ ողորմած գոլով՝ հաստատեաց եւ զհրեշտակսն, զի ընդ կործանելն սատանայի զարհուրեալ դողացան ամենայն երկնաւորացն դասքն⁵, եւ միաբան անկեալ ի վերայ երեսաց իւրեանց աղաղակեցին՝ ասելով. «Ողորմեա, դու ստեղծեր, մի՛ կորուսաներ»: Եւ զոչեաց Գաբրիէլ. «Յոտն կացէք ուղիղ հաւակորուսաներ»: Եւ զոչեաց Գաբրիէլ. «Յոտն կացէք ուղիղ հաւատով եւ երկիրդ լուարուք զհրամանս Տեառն»: Եւ եղև առ նոսա ձայն Աստուծոյ՝ քաղցրալուր բարբառով. «Խաղաղութիւն ընդ ամենեանս», «Ամէն, եւ ընդ հոգւոյդ քում», այլ եւ՝ «Փառք քեզ ամենեանս», «Եւ ընդ հոգւոյդ քում», այլ եւ՝ «Փառք քեզ ամենեանս», զոր եւ⁶ ուսեալ եկեղեցի երգէ⁷: Նա⁸ ողորմած գոլով Աստուած», զոր եւ⁶ ուսեալ եկեղեցի երգէ⁷: Նա⁸ ողորմած գոլով Տէրն եւ Արարիչն՝ հրաման ետ եւ ամենայն ազգաց կենդանեաց եւս առաւել հնազանդութեամբ զալ առաջի Ադամայ⁹, որպէս ասէ իսկ Դաւիթ. «Զամենայն ինչ¹⁰ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա՝ Դաւիթ. «Զամենայն ինչ¹⁰ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա՝ զխաչն եւ զարջառ եւ զամենայն ինչ» (Սղմ. Ը. 8): Եւ ընդ լինել հրամանին, եկին փութանակի, ուստի եւ յայտ անտի է, զի¹¹ սատահայի ասացաւ զալ, վասն զի նա արարած է մեծի¹² Արարչին մերոյ, եւ յողորմութիւն կոչեցաւ խառնիխուռն ընդ այլ արարածս, սակայն

1 Ab բազմեցուցեալ:
2 AB իմնէ:
3 D Յոգւոյն Սրբոյ:
4 bD նոյն ինքն **փխ**. նա:
5 AB ողորդեցան **փխ**. դողացան... դասքն: A **չիք** ամենայն... դասքն:
6 AB **չիք** եւ:
7 AB **չիք** երգէ:
8 D Իսկ **փխ**. նա:
9 B Ադամայ:
10 b իմն:
11 A զի եւ: D աստի եւ անտի եկին զի եւ **փխ**. ուստի ... զի:
12 D **չիք** մեծի:

եւ անդ ժպիրհն¹ այն եւ կատաղի ամբարտաւանն դարձեալ ընդվզի՝ ոչ գոլով ընդ երկնայինսն եւ ոչ ընդ երկրայինքս յաւրհնութիւն Աստուծոյ եւ ի պատիւ նախաստեղծին, քանզի այսպէս հպարտացեալ ասէր². «Ես հրեղէն եւ հոգեղէն գոլով զիա՞րդ հնազանդեալ հաւանիմ ի սպաս պատուի կալ հոգանիւթացն»³: Եւ դարձեալ հրաման ետ Տէր Գաբրիէլի, եւ նա սաստեաց սկզբնաջարին, չիք արարման ետ Տէր Գաբրիէլի, եւ նա սաստեաց սկզբնաջարին, չիք արարման զնա⁴ ի սահմանացն յայնմանէ ի հեռաբնակ վայրի՝ իբր⁵ հրեշտակ Աստուծոյ հալածիցէ⁶ զնոսա (Սղմ. Լ. 7. 6): Այլ⁷ եւ ինքն Տէրն որպէս արար զԱդամ պատկերակից իւր, արար եւ զնա արարչակից՝ բերելով ամենայն թռչունս եւ զգաղանս եւ զչորքոտանիս եւ զսողունս զամենայն թռչունս եւ զգաղանս եւ զչորքոտանիս եւ զսողունս անցուցանէր երկուս երկուս⁸, կարգ ըստ կարգի առաջի նորա, եւ նոքա գային եւ երկրպագէին նմա՝ որպէս թագաւորի իւրեանց, եւ աւրհնէին զԲանն Հաւր՝ որպէս զարարող եւ զկենաց տուող նոցա: Եւ հրաման ետ⁹ Տէր Ադամայ եւ ասաց դնել նոցա անուանս: Եւ այնու եւս եղև Ադամ արարչակից Աստուծոյ, զի իրն առանց անուան տեսութիւն է, եւ անուամբն առնու գծարարութիւնն՝ առ իրն լինել որակութիւն: Ուստի եւ մեք աստուածիմաստ վերտեսութեամբն դատեցաք զանյայտիցն զյայտարկութիւն¹⁰ շնորհաւորին յաւրհնութիւն¹¹, քանզի յառաջնում ուրբաթութիւն մինչեւ ի ժամն երբորդ արար Աստուած զԱդամ: Եւ ինքն Ադամ զժամն երիս մինչեւ ի վեց ժամ¹² ուրբաթութիւն եղ անուանս ամենայնի՝ որ յաւդ, ի ծով եւ ի ցամաք¹³:

«Եւ ամենայն շնչոյ կենդանոյ¹⁴, զինչ եւ անուանեաց Ադամ, այն անուն է նորա»¹⁵ (Ծննդ. Բ. 19): Եւ էին ամենեքան ըստ ազգի¹⁶ եւ

1 B ժպիրհն:
2 D ասէ:
3 b հողանիւթեան, D հողանիւթի:
4 b **չիք** եղեալ **փխ**. **չիք** արար զնա:
5 b տեղի իբր այն **փխ**. վայրի իբր:
6 D հալածեցէ:
7 b **չիք** այլ:
8 b **չիք** երկուս:
9 b եւ հրամայեաց:
10 b գատկարարութիւն:
11 b **չիք** շնորհաւորին յաւրհնութիւն:
12 D ի ժամ 2 (6):
13 b յաւդս եւ ի ծովու եւ ի ցամաքի ազգմամբ Սուրբ Յոգոյն:
14 D շնչոց կենդանեաց:
15 D նոցա:
16 b կարգի:

[illegible]

- 1 Ab բազմեցուցեալ:
- 2 AB իմնէ:
- 3 D Յոգւոյն Սրբոյ:
- 4 bD նոյն ինքն **փխ**. նա:
- 5 AB դողորկեցան **փխ**. դողացան... դասքն: A **չիք** ամենայն... դասքն:
- 6 AB **չիք** եւ:
- 7 AB **չիք** երգէ:
- 8 D Իսկ **փխ**. Նա:
- 9 B Աղայմա:
- 10 b ինծ:
- 11 A զի եւ: D աստի եւ անտի եկին զի եւ **փխ**. ուստի ... զի:
- 12 D **չիք** մեծի:

եւ անդ ժպիրհն¹ այն եւ կատաղի աճբարտաւանն դարձեալ ընդվզի՝ ոչ գոյով ընդ երկնայինսն եւ ոչ ընդ երկրայինքս յաւահնութիւն Աստուծոյ եւ ի պատիւ նախաստեղծին, քանզի այսպէս Հպարտացեալ սասէր². «Ես հրեղէն եւ հողեղէն գոլով զիարգ հնազանդեալ տեսեր»³: Եւ դարձեալ հրահաւանիմ ի սպաս պատուի կալ հողանիւթացն»⁴: Եւ դարձեալ հրաման ետ Տէր Գաբրիելի, եւ նա սատեակց սկզբնաջարին, չիք արարման ետ Տէր Գաբրիելի, եւ նա սատեակց վայրի՝ իբր⁵ հրեշտակ զնա՝ ի սահմանացն յայնմանէ ի հեռաբնակ վայրի՝ իբր⁶ հրեշտակ Աստուծոյ Հալածիցե⁷ ղնոսա (Աղմ. I 7 6): Այլ⁸ եւ ինքն Տէրն որպէս արար զԱդամ պատկերակից իւր, արար եւ զնա արարչակից՝ բերելով զամենայն թռչունս եւ զգաղանս եւ զջորքոտանիս եւ զսողունս անցունցանէր երկուս երկուս⁹, կարգ լստ կարգի առաջի նորա, եւ նոքա դային եւ երկրպագէին նմա՝ որպէս թագաւորի իւրեանց, եւ աւրհնէին զԲանն Հաւը՝ որպէս զարարող եւ զկենաց տուող նոցա:

Եւ հրաման ետ՝ Տէր Աղամայ եւ ամաց դռնից
Եւ այնու եւս եղեւ Աղամ արարչակից Աստուծոյ, զի իրն առանց
անուան տեսութիւն է, եւ անուամբն առնու զճշմարտութիւնն՝ առ
իւր լինել որակութիւն: Ուստի եւ մեք աստուածիմաստ վերտեսու-
թեամբն դատեցաք զանյայտիցն զյայտարկութիւն¹⁰ շնորհաւորին
յաւրհանութիւն¹¹, քանզի յառաջնում ուրբաթուն մինչեւ ի ժամն եր-
րորդ արար Աստուած զԱղամ: Եւ ինքն Աղամ զժամն երիս մինչեւ
ի վեց ժամ¹² ուրբաթուն եղ անուանս ամենայնի՝ որ յաւդ, ի ծով եւ
ի ցամաք¹³: Եւ զհետեւ ի կենդանոյ¹⁴, զինչ եւ անուանեաց Աղամ, այն
պէս ի ծովս եւ ի ցամաքս արարեալսն արարեալսն արարեալսն արարեալսն¹⁶ եւ

«Եւ ամենայն շնչոյ կենդանոյ¹⁴, զինչ եւ անուանեաց Ադամ, այն անուն է նորա»¹⁵ (Ծննդ. Բ 19): Եւ էին ամենեքան ըստ ազգի¹⁶ եւ

- 1 B ժպիհ:
- 2 D ասէ:
- 3 b հողանիւթեան, D հողանիւթիդ:
- 4 h **չիք** եղեալ **փխ.** **չիք** արար զնա:
- 5 b տեղի իբր այն **փխ.** վայրի իբր:
- 6 D հալածեսցէ:
- 7 b **չիք** այլ:
- 8 b **չիք** երկուս:
- 9 b եւ իրամայեաց:
- 10 b զատկարարութիւն:
- 11 b **չիք** շնորհաւորին յարհմութիւն:
- 12 D ի ժամ Զ (6):
- 13 b յաւդս եւ ի ծովու եւ ի ցամաքի ազդմամբ Սուրբ Զօգոյն:
- 14 D շնչոց կենդանեաց:
- 15 D նոցա:
- 16 b կարգի:

որպէս ի տաճարի¹, բնակէր ի նոսա եւ Բանն Աստուած²: Աստուած Բանն Միածին Հաւր Որդին³ զգեցոյց զինքն նոցա որպէս Հանդերձ, եւ⁴ Հայէր ընդ նոսա քաղցրութեամբ, այլ եւ նոքա Հայէին⁵ ի նա բերկրալից ուրախութեամբ⁶: Եւ եկեալ Գարրիէլ⁷ Հանդերձ ամենայն զաւաւք երկնաւորաւք, նաեւ թռչնաւք, զազանաւք⁸, չորքոտանեաւք, սողնաւք, այլ⁹ եւ ամենայն կենդանեաց ազգաւք, որ¹⁰ ի ծով եւ ի ցամաք¹¹, նաեւ ամենայն եղականաւք Հանդերձ¹² ընդ նոսին¹³ եւ¹⁴ Աղամ եւ Եւայ, վասն որոյ ամենայնն եղեւ ի փառս Աստուծոյ: Աւրհնէին, գովէին եւ փառաւոր առնէին զամենաուրբ զԵրրորդութիւնն Աստուած¹⁵, որ արար զնոսա: Եւ ինքն՝ Աղամ, որպէս տէր եւ թագաւոր, կայր¹⁶ ի վերայ ամենեցուն¹⁷: Եւ¹⁸ Աստուած Բանն Հաւր, որ արար զնոսա¹⁹, Հայէր ընդ նոսա մեծաւ ցնծութեամբ եւ ուրախութեամբ, որպէս ասէ իսկ Դաւիթ. «Տէր ուրախ եղիցի յարարծս իւր» (Սղմ. ՃԳ 31): Իսկապէս²⁰ եւ աւրհնութիւնս այս եղեւ յինն ժամէն մինչեւ ի մտանել արեգականն, որպէս ժամս երիս՝ ի փառս Սուրբ²¹ Երրորդութեանն: Այլ եւ²², որպէս վերագոյն ասացաք, յառաջնում ուրբաթուն զերկոտասան ժամսն յեկանել արեգականն մինչեւ ի մտանելն արարչագործելով սպասաւորեաց Տէրն²³ եւ Արարիչն՝ պատկերակցին իւրոյ: Եւ իջուցեալ զնոսա ի սուրբ Գողգոթա-

- 1 D տաճար:
- 2 B Աստուծոյ:
- 3 B որդի:
- 4 B այլ եւ:
- 5 B նաեւ:
- 6 b եւ հայէր ընդ նոսա քաղցրութեամբ փխ. եւ հայեր ... ուրախութեամբ:
- 7 D Գարրիէլ առ ժամայն:
- 8 B եւ զազանաւք:
- 9 B չորք այլ:
- 10 B ազգաց կենդանեաց որք փխ. կենդանեաց... որ:
- 11 B ծովու եւ ցամաքի:
- 12 b չորք նա եւ ամենայն... հանդերձ:
- 13 B նոսա:
- 14 B չորք եւ:
- 15 b չորք Աստուած:
- 16 B չորք կայր:
- 17 b ի վերայ նոցա փխ. կայր ... ամենեցուն:
- 18 ABb չորք եւ:
- 19 b եւ ինքն Տէրն եւ Արարիչն փխ. Աստուած Բանն ... զնոսա:
- 20 b չորք Իսկապէս:
- 21 b Սուրբ:
- 22 ABb չորք եւ:
- 23 b չորք Տէրն:

յէն¹ ընդ մտանել արեւու², եւ Հրամայեաց Աղամայ ննջել ի վերայ վիմին, յորում ինքն Տէրն յետոյ թաղեցաւ անդ գերեզմանական պատուով Հանգուցեալ: Այլ³ եւ նախամաւրն Եւայի⁴ Հրամայեաց պատուով Հանգուցեալ: Աղամայ ի տեղին յայն, զոր ցուննջել յաջմէ տեղոյն, ուրոյն⁵ յԱղամայ ի տեղին յայն, զոր ցուննջել երանելի աւետարանիչն Մաթէոս⁶. «Նստէին կանայքն Հանգանէ երանելի աւետարանիչն Մաթէոս⁷ (Հմմտ. Մտթ. Իէ 61): Այլ եւ ինքն Աստուած զէպ գերեզմանին» (Հմմտ. Մտթ. Իէ 61): Այլ եւ ինքն Աստուած Բանն Հաւր անաշխատ բնութեամբն Հանգեալ⁸ յամենայն գործոց իւրոց⁹, զոր արար⁹ կամաւ Հաւր եւ Հաճութեամբ Սուրբ Հոգւոյն¹⁰: Եւ ի քուն լինելով նախաստեղծիցն¹¹ մինչեւ յինն ժամ շաբաթուն եւ ի քուն լինելով նախաստեղծիցն¹¹ մինչեւ յինն ժամ շաբաթուն (Հմմտ. Առակ. Գ 24): Եւ յինն ժամ շաբաթուն առաջնոյ¹² զարթուցեալ՝ յարեան՝ յարեանակ¹³ յարութեան¹⁴ Տեառն մերոյ եւ փրկչին¹⁵ Հաւր, Հանդերձ ամենայն¹⁶ երկնային¹⁷ զաւրութեամբքն, այլ եւ ամենայն արարածքս¹⁸՝ զերիս տիւս եւ զերիս զիշերս: Աւն անդր¹⁹, եւ Տէրն առեալ զձեռանէ²⁰ Աղամայ, եւ նա²¹ զձեռանէ²² Եւայի, եւ տա-րեալ զնոսա ի քառակողմ Գողգոթային²³ շրջեցուցանէր զնոսա յայս

- 1 B Գողգոթան:
- 2 B արեւմ:
- 3 b չորք Այլ:
- 4 bD չորք Եւայի:
- 5 b չորք ուրոյն:
- 6 b Մաթէոս յԱւետարանին փխ. երանելի ... Մաթէոս:
- 7 D հանգիստ առ փխ. հանգեալ:
- 8 B չորք իւրոց:
- 9 BD սկսաւ առնել փխ. արար:
- 10 b անաշխատ բնութեամբ հանգեալ յամենայն գործոց իւրոց, զոր սկսաւ առնել փխ. անաշխատ բնութեամբն ... Սուրբ Հոգւոյն: BD Հոգւոյն Սրբոյ:
- 11 A նախաստեղծիցն:
- 12 ABb չորք առաջնոյ:
- 13 B յարեանակ իսաչի եւ մահու եւ թաղման եւ:
- 14 AB չորք զարթուցեալ... յարութեան:
- 15 b չորք եւ փրկչին:
- 16 b չորք ամենայն:
- 17 b երկնից:
- 18 B արարածք: D չորք այլ եւ ... արարածքս:
- 19 D չորք Աւն անդր:
- 20 B զձեռանէ:
- 21 B նաեւ փխ. եւ նա:
- 22 b չորք նա զձեռանէ:
- 23 BD սրբոյ Գողգոթային:

ի նմանէ կամեցաւ գողանալ զաստուածութեանն պատիւ եւ իւրն միայն լինել համագոյ Աստուծոյ¹: Եւ գայր անցանէր յայսկոյս եւ յայնն շուրջանակի ծառոյն, եւ գաղտագողի յԱղամայ հայէր ի նա, եւ մեծաւ հառաչանաւք յողոց հանեալ թառանջէր², յիշելով³ զպատուէր Արարչին, եւ⁴ առժամայն կափուցեալ զաչս՝ յետս դառնայր եւ հառաջէր⁵: Եւ դարձեալ զմտաւ ածէր⁶ զխրատ ամպարչտին, որ բերանով աւծին⁷ եկեալ մերձ ի ծառն ափշեալ եւ պշուցեալ հայէր⁸ եւ սկզբնաչարն սատանայ ծածուկ պատերազմաւ⁹, ըստ այնմ՝ պատերազմունք նեղեն զիս¹⁰ (Հմմտ. Սղմ. ԾԵ 2) նեղէր, որպէս եւ այժմ եւ յամենայն ժամ առ մեզ է իմանալ զարկածս հանապազորդեան թշնամւոյն: Եւ ապա յերրորդումն ուրբաթուն յերրորդ¹¹ ժամուն կուրացեալ ի ցանկութենէ յուսոյ¹² Աստուածութեանն, եւ անցեալ ի վերայ մեծ եւ անդարձ հրամանին Աստուծոյ, զոր երկինք եւ երկնից եւ երկիր ծով եւ ամենայն եղականք կենդանիք եւ անկենդանիք¹³, անշունչք եւ շնչաւորք¹⁴ շարժել ոչ կարեն, իսկ թշուառականն այն¹⁵ մերձ կալով ի¹⁶ ծառն եւ ձախոյ ձեռամբն բուռն հարեալ զուղէշէ¹⁷ միոյ, յորում էր պտուղ բազում, եւ առ ժամայն ոչ¹⁸ խոնարհեալ ճղոյն եւ նա¹⁹ ի վայր քարշելով յանդգնաբար բեկեալ եղեւ, այլ ոչ եւս չորացեալ, վասն զի անապական էր, որ երեւեցոյց մեզ այլ ոչ եւս չորացեալ, վասն զի անապական էր, որ երեւեցոյց մեզ մեծ եւ²⁰ սուրբ խորհրդով²¹ զմեռանելն Աստուծոյ մարմնով ի վերայ

- 1 b գլստուածութիւնն եւ իւր միայն լինել համապատիւ Աստուծոյ:
- 2 b յոգւոց հաներ **փխ**. յոգւոց... թառանչեր:
- 3 b յիշէր:
- 4 b տեառն **փխ**. Արարչին եւ:
- 5 AD **չիք** հառաչէր:
- 6 AD զուշով ածեալ **փխ**. զմտաւ ածէր:
- 7 b **չիք** բերանով աւծին:
- 8 bD նայէր:
- 9 b ծածուկ խորհրդով ի պատերազմ **փխ**. ծածուկ պատերազմաւ:
- 10 AD **չիք** ըստ այնմ... զիս:
- 11 b ի յերրորդ:
- 12 b կուրացեալ ի յուսոյ ցանկալով **փխ**. կուրացեալ... յուսոյ:
- 13 AD անկենդանք:
- 14 D շնչաւորք եւ անշունչք:
- 15 b **չիք** այն:
- 16 D ա **փխ**. ի:
- 17 b գճղէ: D զուղէշ **փխ**. զուղէշէ:
- 18 Ab **չիք** ոչ:
- 19 Ab **չիք** եւ նա:
- 20 D **չիք** եւ:
- 21 b մեծ խորհուրդ:

սուրբը խաչին եւ ոչ ապականիլ, ըստ այնմ՝ «Մարմին նորա ոչ ետես
զապականութիւն» (Հմմտ. Սղմ. ԺԵ 10): Այլ՝ եւ ձգեալ զձեռնն
զալ ի² պտուղ մի, որ մեծագոյն էր եւ ոստեալ զնա³ յանց տալով
մինչեւ ցելթն անգամ, եւ ապա հատեալ եղեւ: Ո՛վ մեծի քաղցրու-
թեան եւ⁴ խնամոցն Աստուծոյ, որ եւ նա բուռն հարեալ զմեղացն
եւ Տէր տակաւին եւս նշանաւ եւ քաղցրութեամբ խրատեալ⁵ ուսու-
ցանէր եւ ընդ հովանեաւ աջոյ⁶ իւրոյ պահէր, ըստ այնմ. «Ի մեղս
քո եւ յանաւրէնութիւնս քո վերակացու եղէց քեզ» (Ես. ԽԳ 24):
Տե՛ս⁷, զի դիւրաւ հատանին պտուղք ի ծառոց, այլ⁸ եւ առանց ու-
րուք ձգելոյ անկանին ամենեքեան⁹: Իսկ նա եւթն անգամ յինքն
կորզելով, եւ այնու¹⁰ կարաց հատանել: Եւ եղեւ պարտական եւթնե-
կին յանցանացն եւ մերկացեալ յեւթնարփեան¹¹ շնորհացն: Այլ եւ
հաւանաւորեալ եւ մերկացեալ յեւթնարփեան¹² ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ¹³ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ¹⁴ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ¹⁵ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ¹⁶ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ¹⁷ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ¹⁸ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ¹⁹ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ²⁰ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ²¹ զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող
հատեալ եւս եղեւ²² զաւրութիւնն ձեռնն աջոյ առ ի ձգումն կարող

- 1 **Ե** **չիք** Այլ:
- 2 **Ե** առաջի **փխ**. զաջի:
- 3 **Ab** նմա **փխ**. զնա:
- 4 **D** **չիք** քաղցրութեան եւ:
- 5 **Ե** եւ **Stp** քաղցրութեամբ խրատու **փխ**. եւ **Stp** տակաւին ... խրատեալ
- 6 **D** աջովն:
- 7 **Ե** **չիք** Տես:
- 8 **Ե** **չիք** այլ:
- 9 **D** հատանին **փխ**. անկանին ամենեքեան:
- 10 **Ե** թէ եւ այն իսկ անապական, բայց նա է անգամ յինքն կորզելով եւ այն թէ եւս **փխ**.
ամենեքեան: Իսկ նա եւթն ... այնու:
- 11 **Ե** յեւթարփի: **D** յեարփեան:
- 12 **Ե** հատեալ եւ **փխ**. Այլ եւ ... եղել:
- 13 **bD** եւ առ ժամայն զկիսամասն **փխ**. առ ի ծգումն... զկիսատսն::
- 14 **Ե** **չիք** այլ պատուիրանազանցութեամբ:
- 15 **Ե** եւ եկեալ առ ժամայն Ադամ:
- 16 **Ե** **չիք** ցնա:
- 17 **D** այդպիսի:
- 18 **D** **չիք** կապուտ եւ:
- 19 **Ե** խայտառակեալ կաս կողոպտեալ **փխ**. խայտառակեալ... կողոպուտ:
- 20 **D** եւ ի:
- 21 **Ե** **չիք** եւ լուսափայլ ... հանդերձն:
- 22 **Ե** զլխակոր:

Եւ անկեալ առ ոտս Ադամայ, աղաչէր՝ ցառակից լինել եւ աւգնել նմա: Եւ զայս առնէր արտասուաւք եւ բազում պաղատանաւք՝ զերիս ժամս մինչեւ ի վեցերորդ ժամն երրորդ ուրբաթուն²: Եւ³ խոնարհեալ Ադամ յաղաչանս նորա առեալ զկէս պտղոյն եկեր: Եւ զի մարգարէ էր եւ գիտաց, զոր ինչ⁴ առ յապայն լինելոց էր եւ կատարելոց էր⁵ Տէրն եւ Արարիչն⁶, որ եւ վասն փրկութեան նորա եկեր, եւ ոչ ի պատճառն Աստուած լինելոյ⁷ եւ ոչ առ քաղցի⁸, վասն զի տակաւին ոչ եւս էին քաղցեալ, եւ պայման ժամադրութեան նոցա առ յԱրարչէն էր մինչեւ յիններորդ ժամ ուրբաթուն: Աւն անդր, եւ⁹ Տէրն իսկ ձեռաւք իւրովք կամէր տալ նոցա ուտել ի ծառոյն գիտութենէ եւ ի ծառոյն կենաց, որ եւ երկոքին¹⁰ նոքա մի են, որ ծածոկ գիտութեամբն Աստուծոյ եւ յայտնի շնորհաւք Հոգւոյն Սրբոյ ցուցանի մեզ աւրինակաւ մարմին եւ արիւն Տեառն: Երկու ի միոջէ, որ եւ յետ ճաշակմանն պատշաճիլ¹¹ կամէր եւ առ ինքն մերձեցուցանել զնոսա անմահ բնութեամբ¹² լինել¹³ Աստուած իբր¹⁴ անմահ, որպէս զԱստուած անմահ յանվախճան յաւիտեանսն, զի եթէ առ քաղցի կարաւտութեան էին¹⁵ եւս ճաշակեալ ոչ եւս էին մեղադրելի¹⁶,

1 Եթե զգույն արտասուեալք պաղատէր **ՎԻՄ**. Ու զայն առնէր ... պաղատանաւ:

2. Ե չիք երրորդ ուրբաթուն: Ծ նմա, եւ ասէր. Ի մարմնոյ եւ յոսկերաց քոյ եղի քեզ ընկեր կենաց: Արդ, մինչեւ հանեալ մերժէ զիս Աստուած ի կենաց վայրէս, զի արդ մնացեալ մնալով ոչ զղջանաս ի վերայ կողակցիս, զիտեա տէր իմ եւ եղբայր, զի երկուցս ողորմութիւն լինի ի բարերարէն բան միոյ գերոյս, առեալ կերիցես, զի ի կալ եւ ի գնալ ոչ բաժանեսցուք ի միմեանց: Եւ այլ բազում պաղատանս արտասուաւք ասէր առ զարշապարս ոտիցն Աղանայ յերրորդ ժամէն մինչեւ յիններորդ ժամն երրորդութեան ուրբաթուն **փխ**. Եւ զայս առնէր արտասուաւք ... երրորդ ուրբաթուն:

3 b եւ ապա:

4 bD չիք ինչ: D առնելոց փխ. լինելոց եւ կատարելոց:

5 A $\frac{1}{2}$ hp tp:

5 A չիք եր:
6 D Արարիչն: Եւ այս գիտելի է, զի Ադամ ոչ պարտեցաւ, այլ կինն վկայութեամբ առաքելոյն, որ եւ:

7. bD պատուածանալոյ փխ. Աստուած լինելոյ:

8 b քաղցոյ:

9 bD չիք Աւն անդր եւ:

10 D երկոքեան:

11 bD ի պատշաճի:

12 Ե անմահութեամբ **փխ.** անմահ բնութեամբ:

13 D եւ լիմեւ:

14 A չիք իբր:

15. Ab կատալուրեանք եւս:

16 Ab մեղադրեալ:

որպէս երանելին¹ Դաւիթ եւ որք ընդ նմայ կերան առանց աւրինաց
եւ մնացին անդատապարտ, որպէս ընդ աւրինաւք՝ ի Տեառնէ իսկ
վկայեալ: Նա եւ սուրբն այն Հեղիաս ի ժամանակի երկայնաձիգ²
անձրեւ արգել եւ համաշխարհական սովոյն իբրեւ արգել Աստուած
ի նմանէ՝ չտալ զսովորական կերակուրն, փութանակի եկեալ ի Սա-
րեփիթայ³ առ կիրն յայրի խնդրելով կերակուր, զի մի՛ մեռանիցի
(տե՛ս Գ. Թագ. Ժէ 9-24): Աւն անդր, եւ Տէրն եւ Արարիչն եւ կե-
րակրողն ամենայն տիեզերաց, անկարիքն եւ անկարաւտն, յորժամ
կամէր հաստատուն զբնութիւն մարդկութեանն ցուցանել, որպէս
եւ էր Մարդ ճշմարիտ եւ Աստուած կատարեալ թոյլ տայր քաղ-
ցին մերձեանալ առ ինքն⁴: Որպէս երբեմն⁵ եկն ի թղենին, եւ իբրեւ
ոչ եզիտ պտուղ, անէծ զնա, եւ չորացաւ առժամայն⁶: Ուստի եւ ի⁷
միտս բացադրին ի Տեառնէ⁸ հոգւոյն, թէ որք ոչ ընկալեալ ընդու-
նիցին⁹ զհիւրսն եւ զաղքատսն եւ ոչ տան կերակուր քաղցեւոց եւ
կարաւտեւոց ձեռնհաս լինելով: Նմանապէս եւ նոքա անիծեալ եւ
չորացեալ առաքին ի հուր անշէջ, ըստ այնմ. «Երթայք յինէն, անի-
ծեալք ի հուրն յաւիտենից, զի քաղցեա եւ ոչ ետուք ինձ ուտել»
(Մտթ. ԻԵ 41-42): Նա եւ ի կատարման Քառասնաւերեա պահոցն
յետ սուրբ մկրտութեանն եւ համաշխարհական լուսաւորութեանն
քաղցեալ ամենայն բարեաց տուողն հասարակաց, ուստի յայտ է
կամաւ եւ ոչ ակամա: Քանզի ի կատարման քառասնեկին ցուցանէ
երանելի աւետարանիչն եւ մերս բնութիւն ի միում աւուր քաղցեալ
եւ նուաղեալ: Իսկ Տէրն, զի Աստուած էր բնութեանցն միաւորու-
թեամբ, վասն այնորիկ եւ աստուածապէս համբեր, եւ ի կատարումն
քառասնեկին քաղցնու կամաւ՝ զմարդկութիւնն հաստատելով: Աւն
անդր, եւ Աստուած Հայր եւ Աստուած Սուրբ Հոգին ի ձեռն սրբոց

1 D չիք երանելին:

2 **ԵՐԿԱՅՆԱԾԻԳ:**

3 Ե արգ լինել աշխարհի եւ սով սատկիւ, աշխարհի եւ համաշխարհական ... ի սակիւթիւնի.

4. Ծ Ղալիթ առ Արիաթար քահանայ, որ զՍտեփանոս անկարատ բնութիւն, յորժան վաճառման համար անդադրանալ եւ ինքն Տերն անկարատ բնութիւն թոյլ տայր քաղցին մերծնալ առ ինքն **փխ.** զբնութիւն մարդկութեան ցուցանել առ ինքն:

Ղալիթ եւ որք ընդ մնա.. առ ինքն:

Զիսկապետ **փխ.** որպէս երբեմն:

5 A եւ յորժան քաղցեան **փխ**. որպէս երբեմն:

5 A եւ յորժան քաղցեան վղիւնսն
6 Ե ուստի եւ առ ժամայն չարացաւ:

7 Ե ԳՈՐ ԱՈՒ ՎԻՃԱԿ. ՈՒՆԱՄԻ ԵՆ Ի՞ՆՈՒՄ ԵՆ Ի՞ՆՈՒՄ

8 **b չիք** Տեառնէ:

9 Ե ԸՆԴՈՒՆԻՄ:

Հրեշտակաց կերակրեցին զէակիցն իւրեանց զԱստուած Բանն¹: Իսկ² նախաստեղծքն զաւուրս Հնգետասան աւրինադրեցան յԱրարչէն եւ առ ի նմանէ ամրացեալ աստուածատեսակագոյն³ մարմնովն ոչ կարաւորիլ կերակրելոյ⁴ մինչեւ ի կատարել Հնգետասան աստուածագիր աւուրցն⁵, որպէս եւ ինքն՝ Տէրն ի կատարեալ քառասնին, զի եւ նոքա Հնգեկին զգայարանաւքն պահելով ամրացին եռահնգեկին աւուրքն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ եւ⁶ աւրհնեալ յաւիտեանս⁷:

Իսկ նոքա, պատրանաւք չարին, ոմն վեց ժամաւ յառաջ եւ ոմն՝ երեք, ճաշակեցին՝ երեք եւ երեք պահ ընդ մէջ լինելով՝ վրիպեցան յանվախճան կենացն, եւ մերկացան յարփիահրաշ Աստուածութեան⁸ լուսոյն: Իսկ Տէրն եւ Արարիչն որպէս ժամադրեալ էր⁹ նոցա աւրաւուր գալ առ նոսա, յիններորդ¹⁰ ժամուն դարձեալ եկն առ նոսա եւ եզիտ զնոսա անցեալ ի վերայ սոսկալի եւ ահեղ Հրամանին, զոր արարածք ամենայն շարժեալ ոչ կարեն: Աւն անդր¹¹, եւ այնու պատճառաւ Հանեալ զնոսա արտաքոյ դրախտին սրբոյ¹²: Եւ բնակեցոյց, յերկիրն, որ կոչի Նայիթ¹³, մերձ ի սահմանս դրախտին իբր աւրեան¹⁴ մի ճանապարհ ընդ մէջ լինելոյ դրախտին եւ նոցա¹⁵: Եւ ի նմին աւուր նոյն ինքն Տէրն¹⁶ Հրամայեաց, եւ պարսպեալ եղեւ դրախտն առ ժամայն մեծամեծ վիմաւք բարձրագոյն լինելով յերկրէ, եւ ամրացոյց դրամբք փակելովք¹⁷, այլ եւ՝ վեցթեւեան սերովբէիցն

եւ բազմաչեա քերովբէիցն¹ Հրաման ետ Հրեղէն սրով պահել շրջապատ² զեւթն պարունակեալ բոլորակին եւ զարփիափայլ սաղարթաղարդ եւ զլուսափայլ կանաչ³ ծառատունկսն եւ զքաղցրաճաշակ եւ զառատապտուղ եւ զգեղեցկատեսիլ⁴ եւ զանապական դրախտն, այլ⁵ եւ՝ զաստուածատեսակագոյն կենաց ծառն, որ է կետ ի մէջ բոլորակին իբր⁶ զգլուխ եւ թագաւոր ամենեցուն, յորմէ զրկեալ եղեւ Ադամ Հանդերձ Եւայիւ⁷: Եւ արտաքոյ դրախտին լինելով ողորմելի տեսակաւ եւ անպատմելի տառապանաւք, զորս ոչ կամեցայ ի նուազիս⁸ այսմ պատմել զչարչարանս նոցա եւ զանցս աղետիցն, զի բազմաց ասացեալ է վասն նոցա եւ բիւրուց բազմաց լուեալ⁹, զորս ոչ կարէ բաւանդակ զգրով արկանել, զոր նոքայն կրեցին նեղութիւն՝ իբրեւ¹⁰ տիրապէս գալով¹¹ ի վերա[յ] նոցա զամս ինն Հարիւր եւ երեւոյն¹²: Այլ եւ թախծեալ անձամբ կացեալ յապաշխարութիւն, դառն սուռն¹³: Այլ եւ թախծեալ անձամբ կացեալ յապաշխարութիւն, դառն սուռն¹⁴, զի Տէր ձեռնկալու է նորա» (Հմմտ. Սղմ. ԺԲ 9), «Թէպէտ եւ գայթակեցի՝ արդարն մի կործանեցի¹⁴, զի Տէր ձեռնկալու է նորա» (Հմմտ. Սղմ. ԼԶ 24)¹⁵: Արդ, մի՛ ոք ընդդէմ եկեալ մերոյ¹⁶ բանիցս ասիցէ¹⁷, թէ վասն

Արդ, մի՛ ոք ընդդէմ եկեալ մերոյ¹⁶ բանիցս ասիցէ¹⁷, թէ վասն աւետեացն Գաբրիէլի առ Կոյսն սուրբ¹⁸ եւ Քրիստոսի մարմնանա-

1 D չիք Ուստի ի միտս բացադրին ի Տեառնէ ... զԱստուած Բանն:

2 b որպէս գրեալ է յԱւետարանի սրբումն. Ապա դարձցուք ի կարգ բանի, զի փխ. ըստ այնմ. «Երթայք յինէն ... զԱստուած Բանն: Իսկ:

3 D ամրացեալք աստուածաստեղծ:

4 D կերակրոյ:

5 D աւրինացն:

6 D որ է փխ. եւ:

7 b չիք եւ աւրինեալ յաւիտեանս:

8 b չիք յարփիափայլ Աստուածութեան:

9 A չիք էր:

10 b ի յիններորդ:

11 bD չիք արարածք ... աւն անդր:

12 b չիք սրբոյ:

13 b Նայիտ: D Նայի:

14 D աւուր:

15 b նոցա եւ դրախտին:

16 b չիք ինքն Տէրն:

17 b չիք եւ ամրացոյց ... փակելովք: D չիք փակելովք:

1 b եւ սերովբէից փխ. այլ եւ վեցթեւեան սերովբէիցն:

2 D սրով շուրջանակի:

3 b չիք եւ լուսափայլ կանաչ:

4 b գեղեցկատեսիլ պտուղսն փխ. զառատապտուղ եւ գեղեցկատեսիլ:

5 D չիք եւ զարփիափայլ սաղարթաղարդ ... այլ:

6 A եւ ինքն է փխ. իբրեւ:

7 b եղեն նախաստեղծին փխ. եղեւ Ադամ... Եւայիւ:

8 D նուագի:

9 D լսել:

10 D իբր:

11 D գլուխ:

12 b զչարչարանս նոցա զամս ինն հարիւր եւ երեսուն փխ. զչարչարանս նոցա եւ զանցս աղետիցն ... հարիւր եւ երեսուն:

13 BD b ի փխ. ընդ:

14 b կորից:

15 D-ն սրանից հետո ունի ենթախորագիր. «Մինչեւ ցայս վայր հանգիստ»:

16 D իմոյ փխ. մերոյ:

17 B ասացէ:

18 D չիք սուրբ:

Յուդա¹ եւ Համբուրելով² ասէր ցնա. «Նոր իմն խաղ արարիցես յառաջ³ եւ ապա դու ինձ արասցես յետոյ»⁴: Եւ նա կալր առաջի նորա խորհրդովն⁵ Աստուծոյ՝ զմահն Տեառն յինքն տպաւորելով «որպէս զորոջ առաջի կտրչի»⁶ (Ես. ԾԳ 7, Գործք Ը 22) եւ կամ որպէս գտն ի բերան գայլոյ՝ ամենեւին ոչ ընդդէմ դարձեալ եւ ոչ հակառակեալ, թէպէտ եւ հզաւր գոլով քան զնա, եւ առաւել եւս զաւրացեալ առ ի յԱստուծոյ⁷:

Սակայն⁸ եւ նա կայր ի ձեռս ամբարշտին⁹ որպէս եւ Տէրն ի ձեռն Հրէիցն ի ժամանակի խաչին: Այլ¹⁰ իբրեւ պատիւ առնէր անդրանիկ եւ մարդասպան եղբաւրն, եւ¹¹ ամբարիշտն այն¹² առեալ դձևռանէ նորա, եւ կացոյց զնա կանգուն ի թիկանց կուսէ զհետ ծառոյն, եւ ձգեաց զբազուկսն ընդ ճիղն յայսկոյս եւ յայն կոյս¹³, եւ առեալ զուռն երկայն, զոր հանեալ յականէ որթոյն, պնդեաց այնու զոտսն եւ զձեռսն ընդ ծառոյն¹⁴: Եւ զայս ամենայն առնէր ծիծաղելով՝ պարզ ունելով զմարդասպան դէմսն¹⁵, եւ նա կայր ի ձեռս նորա լրջմտութեամբ: Եւ իբրեւ կապեաց, ապա¹⁶ պնդագոյն եւս¹⁷ ամրացոյց մինչեւ ցաւել եւս¹⁸ ոտիցն եւ ձեռացն, եւ նա արտասուաւ քաղաչէր թուլացուցանել: Եւ անգութ, անագորոյնն եւ երիցս թշուառականն ոչ առ¹⁹ յանձն, զի ծարաւի էր արեան եղբաւրն՝ առ նախանձու չարութեանն, զի այնպէս անողորմ եւ կոյր²⁰ է նախանձ, յորմէ պարսէ զգուշանալ եւս առաւել քան յամենայն մեղաց, վասն զի նախան-

1 ABD չիք որպես եւ Յուդա:

2 b չիք եւ համբուրելով:

3 D քեզ յառաջ:

4 b չիք արացնւ յետոյ:

5 A խորհրդով:

6 Ա կտրցի:

7 b չիք եւ առաւել եւս... յԱստուծոյ:

8 AB Սակայն եւ:

9 A անպարզտին:

10 AB Այլ եւ:

11 B նա եւ փ

12 b չիք այն:

13 ABD չիք կոչս:

14 D ծառուվն:

15 Ե մարդասպան զոհման:

16 b դարձեալ: D

17 B պնդեաց

18 B ኒኮፖ

19 b twn:

ձեռքով սատանայի¹ ընդ Աստուծոյ, վրիպեցաւ յանճառ փառացն, զոր ունէր առ ի նմանէ, եւ ի նոյն մեղս ընկեց եւ զմեզ եւ ջանա կո-
րուսանել Հանապազ²: Այլ իբրեւ զայն արար ոչ գիտէր, թէ որով³
մահացուցէ զնա: Եւ ահա, որ⁴ մարդասպանն էր ի սկզբանէ սա-
տանայ, ընկեց ի սիրտ նորա եւ առեալ գայլախաղ Հարկանէր զոտս
եւ զձեռս նորա, եւ իջանէր վարդագոյն սուրբ եւ ամբիժ արիւնն
ի վերայ երկրի: Եւ տեսեալ⁵, զի ոչ մեռանէր, եւ դարձեալ խոցեաց
պատառելով զկողս նորա: Եւ ասէր՝ բանալ եւ Հանել զլեարդ նո-
րա⁶՝ ուտել⁷: Եւ սուրբն Աստուծոյ լայր՝ ձայնելով Հաւրն եւ մաւրն
ողորմագին եւ աղիողորմ բարբառով, եւ նոքա, ի բացեայ լինելով,
ոչ կարէին լսել: Եւ ընդ յամելոյ⁸ նոցա զարմացեալ Ադամ⁹, եւ ասէ
ցեւայ, թէ՝ զինչ եղեն մանկունքն¹⁰, զի դեռեւս կերեալ ոչ են: Եւ
ստեմն ցԱբէլուհի. «Երթ կոչեայ զեղբայրսն քո, զի եկեալ կերիցեն,
ասեն ցԱբէլուհի. «Երթ կոչեայ զեղբայրսն քո, զի եկեալ կերիցեն,
զի¹¹ ահա մոռացան նոքա ուտել ի զբաւսանաց սիրոյն»: Եւ մինչ
զնայր, լուաւ զձայնն Աբէլի, զի լալով գոչէր եւ աղաղակէր. «Հայր
իմ ժամանեա եւ եկ յաւգնութիւն սիրելոյ որդւոյս քո»: Եւ լուեալ
կուսին զձայնն Աբէլի, այլ եւ տեսեալ եւս¹² զնա այնպէս: Եւ առժա-
մայն բացեալ զգլուխն Հարկանէր եւ զհերսն ցտելով դարձեալ գայր
կանչ եւ ճիչ բարձեալ¹³, եւ արտասուաւք պատմէր¹⁴ Հաւրն Ադամայ
եւ մաւրն Եւայի: Եւ նոքա լուեալ զմահաբեր բանսն՝ փութանա-
կի անդր Հասանէին, եւ բացեալ զգլուխս իւրեանց՝ ցտելով զհերս¹⁵,
Հարկանէին զերեսս եւ պատառեալ զաւճիս իւրեանց գաւտիւ չափ եւ
բախէին զկուրծս քարաւք¹⁶, եւ զկական բարձեալ մեծաձայն ճչէին

1 D սատանայի:

2 Ե չիք վասն զի

3 D որպես **փխ.** որով:

4 b իսկ որ **փխ.** Եւ անա որ:

5 AB tuntu: D Elnu.

6 D եւ փխ. սիրա.
7 AB ԼԵՐԱՍԻՈՒ փխ.

8. Ըստ ձեր կարծիքի՝

၈ D]အာသာ[အ:
၉ D [တယာယ]:

10. ABD մանկտին:

11 AB եւ ԿԻԽ. գի:

12 D λ hp 61.5:

13. Ե ցնդեր յետս դարձան՝ օգնող ձեռք:

14 Ե չիք պատմեր:

15 AB չիք գիերս:

16 D քարանքք:

Եւ ի համբուրելն նորա զնա յորդաբուխ արտասուաւք, եւ Ադամ ոչ կարէր բաժանել զԵւայ յերեսացն Աբէլի¹: Եւ արդարն նաեալ² յերկինս ասէ. «Աստուած իմ՝ եւ հաւր, մաւր եւ քեռ իմոյ, առ քեզ լիցի զարձ հոգւոյ իմոյ, զոր եւ դու իսկ ետուր ինձ»: Եւ աւանդեաց զհոգին ի ձեռս Աստուծոյ, որպէս եւ ասէ Իմաստութիւնն. «Մարմինն զարձցի ի հոգ, յորմէ³ ստեղծաւ, եւ հոգին դարձցի առ Աստուած, որ ետ զնա» (Ժող. ԺԲ 7): Եւ նոքա առժամայն արձակեալ⁴ իջուցին զնա յիններորդ ժամ ուրբաթուն ի տասներորդ հինգերորդն՝ Նիսան ամսոյ, որ եւ⁵ վկայեցաւ յԱստուծոյ. «Ամիսս այս եղիցի ձեզ սկիզբն ամսոց» (Ելք ԺԲ 2): Եւ ո՞ր բերան բաւէ⁶ պատմել, զոր ինչ արարին նոքա զաւուրս քառասուն, եւս⁷ առաւել քան յեկանելն⁸ ի դրախտէն: Եւ ի կատարման քառասնեկին բարձեալ տարան ի սուրբ տեղի Պատարագին, յորում եւ զգառնն մատուցին Աստուծոյ: Եւ եղեալ⁹ անդ զսպեալ պատանեաւք՝ իբրեւ տեղի դատաստանի, ըստ այնմ. «Զարթիր եւ հայեաց Տէր յիրաւունս իմ եւ իրաւ արայ ինձ ի դատաստանի Քուծ, Տէր Աստուած իմ¹⁰» (Սղմ. Լ Դ 23)՝ առ արդարաւորն Աստուած ապաւինելով: Այլ¹¹ եւ հուր Աստուածութեանն, որ ընկալաւ զգառնն խորհրդական իջեալ խաչաձեւ¹² սիւնանման ի վերայ քրիստոսատեսակ¹³ մարմնոյն զաւուրս քառասուն ճառագայթարձակ փայլմամբ: Եւ հոտ անուշութեան¹⁴ բուրբէր ընդ ամենայն սահմանսն ըստ աւրինի խնկոց իւղաբեր կանանցն առ գերեզմանն աստուածունակ: Ուստի աւանդեցաւ մեզ մինչեւ ցայսաւր հուր վառեալ¹⁵ ջահիւք եւ մոմեղինաւք¹⁶ ի վերայ գերեզմանաց գնացելոցն առ

- 1 D նորա փխ. Աբէլի:
- 2 b նայեցեալ:
- 3 D ուստի փխ. յորմէ:
- 4 b իք արձակեալ: D առ ժամայ եւ դարձեալ իջոցին:
- 5 D չիք եւ:
- 6 b եւ ով է բաւական փխ. եւ որ բերան բաւէ:
- 7 D եւ:
- 8 b գերանկն նոցա:
- 9 D եղին:
- 10 D Աստուած իմ եւ Տէր իմ ի դատաստանս իմ փխ. եւ իրաւ արայ... Աստուած իմ:
- 11 b չիք իմ եւ իրաւ արայ իմ... Այլ:
- 12 ABD չիք խաչաձեւ:
- 13 b սուրբ փխ. քրիստոսատեսակ:
- 14 b անուշ:
- 15 b չիք մինչեւ ... վառեալ:
- 16 b մոմեղինաւք լուցելովք:

ի մէջն, եւ խունկս¹, կնդրուկս եւ ծխանելիս հրով մատուցանեմք. առ այն² հոտոտեցաւ Տէր ի հոտ անուշից յիշատակաց արդարոց:

Այլ եւ ամենայն նահապետքն դարուցն առաջնուց ուրոյն³ ի Նոյէ անդ եղեալ կան մինչեւ ցայսաւր, եւ ջուր ջրհեղեղին ոչ եհասառ նոսա, վասն զի մերձ ի դրախտն⁴ իբրեւ երեք ասպարիսաւք, եւ ոչ նեխեալ ապականեաց զնոսա, ըստ այնմ. «Պահէ Տէր⁵ զամենայն ոսկերս նոցա եւ մի ի նոցանէ ոչ կորիցէ»⁶ (Հմմտ. Սղմ. Լ Գ 21):

Իսկ չարն այն⁷ եւ ամբարիշտն Կայեն յետ քառասուն աւուրն անցանելոյ⁸, եկեալ զաղտադողի ստութեամբ⁹ առ¹⁰ երեսս զղջացեալ, որպէս¹¹ Յուդայ՝ յետ մատնելոյն զՏէր: Եւ մերժեալ զնա հաւրն եւ մաւրն՝ ետուն յինքն զկինն իւր եւ անիծեալ արձակեցին ի բացեալ¹² լինել¹³ ի նոցանէ իբրեւ երեք մղոնաւ¹⁴ յերկիրն, որ կոչի Նայիթ¹⁵ ի նոցանէ իբրեւ երեք մղոնաւ¹⁶: Եւ բնակեցաւ անդ՝ կացեալ ամս յիսահմանս դրախտին Աստուծոյ¹⁷: Եւ ընկալեալ անդ զստերս եւ զստերս եւ արար չէնս՝ ներելով նմա սուր¹⁸ եւ մի, ծնաւ ուստերս եւ զստերս եւ արար չէնս՝ ներելով նմա բարերարին¹⁹ Աստուծոյ: Եւ նա զայնքան²⁰ ժամանակս ոչ կամեցաւ կայր ի նոյն եւս²¹ յամառեալ²² չարութեամբ, ոխայր եւ մախայր²⁴ ընդ

- 1 B խունգս:
- 2 D որ փխ. այն:
- 3 B աւրոն:
- 4 AB դրախտն էր հեռի:
- 5 b չիք Տէր:
- 6 b չիք եւ մի ի նոցանէ ոչ կորիցէ:
- 7 b չիք այն:
- 8 D անցելոցն:
- 9 D ստութեամբ իբրեւ:
- 10 AB իբր առ:
- 11 b որպէս եւ:
- 12 A բացեալ:
- 13 D լինելով:
- 14 b մղոնաւք:
- 15 D Նայիթ:
- 16 b չիք Աստուծոյ:
- 17 B յուր:
- 18 b չիք բարերարին:
- 19 D չիք եւ բնակեցաւ անդ... Աստուծոյ:
- 20 ABD զայնչափ:
- 21 b չիք և ասել մեղայ:
- 22 b չիք եւս:
- 23 D յամառեալ եւս:
- 24 b չիք եւ մախայր:

Աստուծոյ: Եւ ի կատարման¹ ամացն² յիսներեկի³ եւ միոյ կոչեաց զնա Տէր քաղցրութեամբ եւ ասէ. «Կայեն, ո՞ւր է եղբայրն քո Աբէլ» (Ծննդ. Դ 9): Եւ նա մեծաւ լրբութեամբ, իբր հեգնելով¹, ասէ. «Ոչ գիտեմ, միթէ՞ պահապան եմ ես եղբաւրն իմոյ» (Ծննդ. Դ 19): Եւ ասէ Տէր Աստուած. «Զի՞ գործեցեր դու զայդ, գոչումն արեան եղբաւր քո բողոքէ առ իս յերկրէ: Արդ, անիծեալ լիջիր⁵ դու ի վերայ երկրի, որ երաց զբերան իւր ընդունել զարիւնն եղբաւր քո ի ձեռաց քոց. այժմ եւ⁶ առ յապայ գործեսցես⁷ զերկիր եւ ոչ եւս յաւելցի տալ քեզ զգաւրութիւն իւր, երերեալ ու տատանեալ եղիցիս⁸ ի վերայ երկրի: Եւ ասէ Կայեն. Մեծ է պատիժդ իմ, քան զթողուլդ զիս» (Ծննդ. Դ 9-13): Ո՛վ մեծի լրբութեանն եւ անագորոյն մտաց ժպրհին, որ գոչ տաւն երկրի զգաւրութիւն սերմանցն ծանր համարեցաւ, քան զթողուլն զինքն ի ձեռացն Աստուծոյ, որ եւ այսպէս ասէր. «Արդ⁹, եթէ Հանես զիս այսաւր¹⁰ յերեսաց երկրէ եւ յերեսաց քոց՝ թաքեայց եւ լինիցիմ երերեալ եւ տատանեալ ի վերայ երկրի, եւ ամենայն, որ գտանիցէ զիս, սպանցէ» (Հմմտ. Ծննդ. Դ 14): Եւ ասէ Տէր Աստուած. «Ոչ այդպէս, այլ որ սպանցէ զքեզ՝ կրկին վրէժս եւ եւթնեկին եւս տուժեսցի իբր այն փոխանակ արեան նորա հեղցի արիւն նորա եւ դատաստան նորա, որ մնա առ Հանդերձեալսն» (Հմմտ. Ծննդ. Դ 15): Քանզի այսպէս յուսայր¹¹ չարն Կայեն. «Գործեմ զերկիր եւ ի պատճառս վաստակի իմոյ փրկիմ¹², եւ մի՛ կացեալ դատարկ երերանաւք գտանիցեն զիս իբրեւ զանպէտ ոք եւ սպանցեն իբրեւ զանաւգուտ դատարկացեալ¹³, որ եւ Տէրն եհատ զպատճառն ասելով՝ Ոչ այդպէս, եւ այլ, զի ի¹⁴ ձեռն սուտ եւ նենգաւոր պատասխանւոյն յուսայր զերծանել պատժապարտն յարենէ արդարոյն՝ առանց զղջման եւ

- 1 D կատարել:
- 2 b չիք ամացն:
- 3 B յաներեկի:
- 4 B հենգնելով:
- 5 b լիցիս:
- 6 AB զի փխ. այժմ եւ առ յապայ:
- 7 D զի փխ. այժմ... յապայ:
- 8 D տապանեալ լիցիս դու փխ. տատանեալ եղիցիս:
- 9 D չիք Արդ:
- 10 b չիք այսաւր:
- 11 B յուսէր:
- 12 AB չիք ի պատճառս ... փրկին:
- 13 ABD չիք դատարկացեալ:
- 14 D չիք ի:

[illegible]

Եւ եկաց Ադամ այլ եւս ելթն¹⁶ Հարիւր ամ ի մեծ տառապանքս
եւ դատերս¹⁶: Եւ հղեն ամենայն ժամանակ կենացն Ադամայ¹⁷ ինն
Հարիւր եւ երեսուն ամ: Եւ¹⁸ պատկեր աւուրն էր ուրբաթ ի Նիսան
Հինգն եւ ի տասն, յորում եւ պատրեալ¹⁹ ելին²⁰ ի փառաց դրախ-

- 1 D եւ եղ:
- 2 b նորա:
- 3 AB **չիք** ըստ այնմ. եղից... անաւրեւութանց:
- 4 b **չիք** հանդերձ:
- 5 D զնա յանգէտս:
- 6 AB **չիք** կոյր եւ զաչացու: D զաչացուն:
- 7 b Ղամիք:
- 8 b արդարացեալ եւս:
- 9 b Աստուծոյ **փխ.** քրիստոսի:
- 10 D **չիք** ճանապարհ:
- 11 D կենաց առ Աղամ **փխ.** կենաց... զԱղամ:
- 12 b **չիք** Տէր Աստուած:
- 13 b **չիք** պատկերի:
- 14 D կենացն **փխ.** կերպարանացն:
- 15 b **չիք** եւթն:
- 16 B **չիք** եւ դստերս:
- 17 ABD Աղամայ, զորս եկաց:
- 18 D եւ ի:
- 19 AB պարսուել:
- 20 B եղեն:

Դ.

[ՆՈՐԻՆ Ի ԿԱՐԳԻ. ԵՊԻՓԱՆՈՒ]

Եւ Աբէլուհի, լցեալ զթիւ ամաց հարիւրոյ կացեալ զամս ինն-
հարիւր եւ երեսուն², սրբութեամբ եւ անարատութեամբ³ սպասաւո-
րելով սուրբ մարմնոյն Աբէլի, ընդ նմին հաւրն եւ մաւրն իւրեանց
Աղամայ եւ Եւայի, եւ փոխեալ յաւելեալ առ նոսա: Եւ եղ զնա
եղբայրն իւր Սէթ մեծաւ պատուով յաջմէ Աբէլի ընդ հայրն եւ ընդ
ինքն ի միջի, որպէս ցուցանեն իմաստքն զեկեղեցի հարսն ընդ
աջմէ Քրիստոսի, ըստ այնմ. «Կացցէ զշիրոյն ընդ⁴ աջմէ քուամէ»
(Սղմ. ԽԴ 10):

Այլ⁵ եւ ինքն Սէթ եւ ամենայն առաջին⁶ նահապետքն երկուց
դարուց, եւ Ղամեք՝ հայրն Նոյի, որ թուով ինն սոքա⁷ հանդերձ
կանամբք իւրեանց, հանգուցեալ եւ եղան⁸ կարգ ըստ կարգի մերձ
առ Աղամայ, որ եւ ընդ ամենն այն⁹ քսան, որովք հաճեալ ընդ
նոսա Տէրն ընտրեաց ցնոսա պահել իբրեւ լաւ¹⁰ իմն՝ ըստ այնմ¹¹.
«Պահէ Տէր զամենեան, որ սիրեն զնա» (Սղմ. ՃԽԴ 20): Այլ¹²
աստուածընտիրն Նոյ հաւատով կազմեր զտապանն, ուստի եւ
հրամանաւն Աստուծոյ ընկալեալ զնշխարսն Աղամայ եւ Եւա-
յի ի ձեռաց սրբոց հրեշտակաց մեծաւ զգուշութեամբ փոխեաց ի
տապան անդր՝ առ ի լուսատու լինել նոցա: Աւն անդր¹³, եւ դալ ի
տեղին աստուածընկալ, յորում եւ ստեղծան եւս¹⁴. Քանզի եւ տա-
պանն բերէ¹⁵ խորհրդով աստուածայնոյն զնմանութիւն մարմնոյն

1 D Նորին ասացեալ Հանգիստ Ը:

2 B չիք զամս իննհարիւր եւ երեսուն:

3 b անարատ կուսութեամբ զամս իննհարիւր եւ երեսուն: D կացեալ սրբութեամբ եւ
անարատութեամբ փխ. իննհարիւր եւ երեսուն...անարատութեամբ

4 D չիք ընդ:

5 b չիք Այլ:

6 bD չիք առաջին:

7 b նոքա ինն: D նոքա փխ. սոքա:

8 AB եղաւ: D եղեալ:

9 b այնմ: D չիք այն:

10 D զլաւ:

11 AB իբր այն զի ասէ: D որպէս այն փխ. ըստ այնմ:

12 ABD Այլ եւ:

13 b չիք Աւն անդր:

14 ABD չիք եւս:

15 D չիք բերէ:

Քրիստոսի Որդւոյն Աստուծոյ¹. երեք տուն ի մի լինելով ապրե-
ցուցանէր զամենեան զհաւատով մտեալսն առ նա զսուրբսն եւ
զանսուրբսն², ըստ հրամանի Տեառն, «Որ հաւատա յիս՝ զմահ մի՝
տեսցէ, այլ ընկալցի զկեանսն յաւիտենականս» (Հմմտ. Յովհ. ԺԱ
25-26): Եւ «Ես եմ գուռն. ընդ իս եթէ ոք մտցէ, մտցէ եւ ելցէ, եւ
ճարակ գտցէ³» (Հմմտ. Յովհ. Ժ 9): Որպէս եւ⁴ նոքա մտին եւ ճարակ
կենաց գտեալ եւ դարձեալ ելին: Աւն անդր, եւ այսպէս արտադ-
րեն իմաստքն՝ դատելով վերին տեսութեամբն մտանել հաւատով⁵
ընդ ճշմարիտ գուռնն Քրիստոս եւ ելանել հասանել ի բարձրու-
թիւն վերին աշխարհին եւ յանձեռագործ տաճարն աստուածային,
եւ միանալ ընդ Հաւր եւ ընդ Հոգւոյն Սրբոյ զանվախճան եւ զյա-
ւիտենական կեանսն գտանել ճարակ⁶, թէեւ սխալանս ինչ ունիցին
որպէս եւ անսուրբքն ի տապանին: Եւ իբրեւ ծածկեաց ջուրն զամե-
նայն երեսս երկրի, վարեալ տանէր հրամանաւն Աստուծոյ զտա-
պանն մինչեւ ի տեղին, ուր եւ⁷ [էի]ն սուրբ նշխարքն Աբէլի եւ
որոց ընդ նմա: Եւ երկրպագեաց անդ առաջի Աստուծոյ ընդդէմ
արեւելից հանդէպ դրախտին աստուածատունկ: Իսկ ջուրն սաս-
տիկ⁸ ոչ մերձեցաւ ի նոսա եւ ոչ հեղեղեալ ապականեաց, այլ ցաւղ
աստուածային քաղցրահոս իջեալ ի վերայ նոցա: Եւ թէ սխալանք⁹
ինչ գոյր՝ մկրտեալ մաքրեաց զմարմինս նոցա, ըստ այնմ. «Յաւղեա
յիս մշտկաւ եւ սուրբ եղեց, լուայ եւ քան զձիւն սպիտակացայց¹⁰»
(Սղմ. Ծ 9): Ուստի եւ¹¹ նոքա կան պահեալ¹² յԱրարչին մեծաւ պա-
տուով¹³ մինչեւ ցայսաւր եւ մնան սուրբ նշխարք ոսկերաց նոցա¹⁴
հասարակաց յարութեանն եւ անվախճան կենացն յաւիտենից¹⁵, զոր

1 D ունէր փխ. Որդւոյն Աստուծոյ:

2 b չիք եւ զանսուրբսն:

3 b կեցցէ փխ. մտցէ եւ ելցէ եւ ճարակ գտցէ:

4 AB չիք եւ:

5 b Այսպէս եւ որք տեսութեամբ մտանեն հաւատով ողորմած գովով առ Աստուած եւ
առ մարդիկ փխ. Աւն անդր... հաւատով:

6 D ճար:

7 D չիք եւ:

8 b Իսկ սաստկութիւն ջրոցն փխ. Իսկ ջուրն սաստիկ:

9 b սղալանք:

10 b չիք եւ սուրբ եղեց... սպիտակացայց: D սպիտակ եղեց:

11 ABD Այլ փխ. Ուստի եւ:

12 D պատուեալ փխ. պահեալ:

13 D չիք մեծաւ պատուով:

14 b չիք սուրբ նշխարք... նոցա:

15 D չիք եւ յանվախճան կենաց յաւիտենից:

զայս իմանամք¹ գանձատուն², արդար եւ³ խորս. եւ գանձ՝ զմարդն Աստուծոյ, ունիմք զգանձս զայս յանաւթս⁴, որ է պատկեր բարեւորին եւ տիպ՝ պահեալ ի խորս տապանին: Եւ պակասել ջրոցն ի լրման հրամանացն⁵ Աստուծոյ, գնացին ցնծութեամբ⁶ եւ ուրախութեամբ ի տեղիս իւրեանց ի խորութեան եւ ի բարձրութեան: Եւ խորխտացեալ մեծաւ փառաւորութեամբ ի գնացս իւրեանց, զի արժանիս եղեն կատարել զգործ սպասաւորութեան առաքելն⁷ իւրեանց: Եւ վասն այնորիկ նախ անդնդայինն վեր⁸ ելեալ եւ ապա երկնայինն վայր իջեալ, զի ջուրն վերին ի ներքուստ սուեալ բարձրանամք հրամանաւ Արարողին⁹, զոր եւ արար ջրամած երկին, որ եւ տեսանի ի վերոյ քան զաւգս հեղեալ¹⁰ առ ի շուրջս պիտանացու եւ ի¹¹ պատճառս¹² կենաց ամենայն կենդանեաց ազգաց¹³, որ ի ներքոյ երկնից, այլ եւ նովին չափովն որպէս ջրամած երկինն յաւել անդնդային ջրոյն պահեաց հրաման Արարչին ի վերոյ քան զջրամած երկինն, եւ այն է, զոր Դաւիթ յաւհնութիւնն Աստուծոյ կոչէ ասեւորով. «Ջուրն, որ ի վերայ երկնից, զՏէր աւրհնեցէք»¹⁴ (Հմմտ.Սղմ. լով. 4): Այլ եւ այնքան ջրոյն կշռով եւ չափով նովին հուր ամբարեալ՝ կայ ի ներքոյ ջրամածեալ կամարին¹⁵ ընդ արեւելս կոյս յանդէնդանաբնակ վայրի: Աւն անդր¹⁶, եւ սպասեալ մնան երկոքեանն ջուրն վերին եւ հուրն ներքին արարողին իւրեանց անհրաժեշտ գալստեանն յերկրորդումն գալ առաջի նորա. նախ հուրն մաքրողական եւ ապա ջուրն սրբական, ուր եւ ամենեքեան ընդ նոսա եմք անցանելոց, եւ կան պահեալ արդարոց եւ մեղաւորաց¹⁷: Որպէս ասէ

- 1 b իմանամք զայս փխ. Ուստի եւ... իմանամք: D իմանամք իբր:
- 2 b իբր զգանձատուն:
- 3 bD եւ ի փխ. արդար եւ:
- 4 AB չիք ունիմք զգանձս... յանաւթս:
- 5 bD հրամանին:
- 6 b չիք ցնծութեամբ եւ:
- 7 B արարչին: b առաքողին:
- 8 D չիք վեր:
- 9 B Արարչին:
- 10 b որ հեղեալ կայ:
- 11 AB չիք եւ ի:
- 12 B եւ պատճառս:
- 13 b չիք ազգաց:
- 14 B արհնեցէք զՏէր:
- 15 A b ջրամածին փխ. ջրամածեալ կամարին:
- 16 b չիք Աւն անդր:
- 17 b անցանելոց՝ արդարք եւ մեղաւորք փխ. անցանելոց... մեղաւորաց:

Իսկ Դաւիթ զլինելոցն որպէս զեղեալ առ հաւատ¹ ճշմարիտ. «Անցաք մեք ընդ հուր եւ ընդ ջուր», վասն արդարոցն «Հանէր զմեզ ի հանգիստ քո» (Սղմ. ԿԵ 12), յորում արժանաւորեցաք² ամենեքան շնորհաւք մահուան յաւիտենից կենդանւոյն³ Յիսուսի Քրիստոսի Որդւոյն Աստուծոյ⁴:

Նա⁵ եւ յառաջնում ամսեանն, որ աւր մի էր, ըստ եբրայեցւոց լուսնաթիւ տոմարին, եւ նա կայր հաստատեալ ի վերայ լերինն Այրաւրառեան, որ է⁶ Մասիս: Եւ ջուրն պակասեալ էր յերեսաց⁷ ամենայն երկրի: Եւ յամսեանն երկրորդի, որ աւր քսան եւ եւթն էր⁸ ամսոյն, ցամաքեցաւ ամենայն երկիր եւ երաց Տէր Աստուած⁹ զգուրս¹⁰ տապանին որպէս եւ¹¹ փակեալ էր¹²: Եւ կոչեաց զՆոյ¹³ հանդերձ ամենեքումք՝ քաղցրութեամբ, ողորմութեամբ եւ զթութեամբ: Եւ ել Նոյ եւ ամենեքեան ընդ նմա, եւ անկեալ առաջի Տեառն Աստուծոյ ի վերայ երեսաց իւրեանց՝ երկրպագելով զհոգութիւն եւ փառս տալով փրկողին իւրեանց: Այլ եւ զի էր¹⁴ Նոյ քահանայական պատուով փրկողին իւրեանց: Տեառն ի թռչնոց եւ յանաստուով զարդարեալ, մատոյց պատարագ Տեառն ի թռչնոց եւ եղեալ ուխտ նոցա սրբոց: Ընդ որում հաճեալ Աստուծոյ եւ եղեալ ուխտ նոցա եւ գրաւական զմեծանշան զյաղթող եւ զգաւաւոր¹⁵ աղեղն իւր՝ եւ գրաւական զմեծանշան զյաղթող եւ զգաւաւոր¹⁵ աղեղն իւր՝ եւ ամենայն լարի¹⁶ եւ սայրասուր սլաքապիւնդ այրեցազոր՝ նետից, դնեալով յամպս¹⁷ անգործ՝ սիրոյ եւ հաշտութեան լինել նշան տեսակի: Նաեւ ի զջրումն¹⁸ մեծասաստ եւ առաջին բարկութեանն համաշխարհական: Այլ եւ աւն անդր¹⁹, մերոյ փրկութեանն սկիզբն արարեալ,

- 1 B հաւատս:
- 2 b արժանաւորք:
- 3 D կենդանւոյն:
- 4 D Աստուծոյ փրկողին արարածոց... ամեն:
- 5 D չիք նա:
- 6 b կոչի փխ. եւ:
- 7 b չիք եր յերեսաց:
- 8 D չիք էր:
- 9 b չիք Աստուած:
- 10 D գուրս:
- 11 D չիք եւ:
- 12 D իսկ էր:
- 13 b զՆոյ յամուանէ: D զՆոյ փխ. զՆոյ:
- 14 b եւ էր:
- 15 b չիք եւ զգաւաւոր:
- 16 D բարի փխ. լարի:
- 17 D բառի տեղը բաց:
- 18 D զջրումն:
- 19 b եւ աւն: D եւ փխ. Այլ եւ աւն անդր:

առեալ զձեռանէն Աբրահամու, եւ անկան երկոքեանն ի վերայ երեսաց իւրեանց առաջի Աստուծոյ ի վերայ սուրբ Գողգոթային¹ ընդ հովանեաւ ծառոյն եւ յարուցեալ կանգնեցան: Եւ ամբարձեալ Մելքիսեդեկ զաջ իւր եւ եղ ի վերայ գլխոյն Աբրահամու՝ տալով նմա աւրհնութեամբ զաւծումն քահանայութեան եւ զպատիւ² թագաւորութեան, որպէս եւ ինքն ընկալաւ արժանաւորութեամբ³ ի բարձրելոյն Աստուծոյ, ըստ առաքելոյ բանին⁴. «Նուազն ի լաւէն աւրհնեցի» (Եբր. է 7): Եւ ողջունեալք ի միմեանց՝ դարձաւ Աբրահամ ի տուն իւր՝ ի Մամբրէ ընդ կաղնեաւն՝ փառաւորելով զԱրարիչն Աստուած⁵: Եւ յանցանել այնմ ամի զկնի թլփատութեանն, դարձեալ աւրհնեաց Աստուած զԱբրահամ՝ այց առնելով, եւ ետ նմա զԻսահակ եւ ի նմա բնաւորեաց⁶ աւրհնիլ ամենայն ազգաց ի ձեռն զաւակին Իսահակայ, որ է Քրիստոս, խոստացաւ «բազմացուցանել զորդիս նորա որպէս զաստեղս երկնից եւ որպէս զաւազ եղբրաց⁷ ծովու» (Հմմտ. Ծննդ. ԻԲ 17): Ուստի եւ մտացն հոգեպէս նայելով այսպէս իմանամք⁸. աստեղս՝ զմարգարէս եւ զսուրբ քահանայս եւ զաւրինապահ ժողովուրդս⁹, եւ աւազ՝ զամբարշտեալսն եւ զանհնազանդս աւրինացն Աստուծոյ¹⁰, որպէս Կորն եւ որ ընդ նմա ի վայր քարչեալ՝ որպէս զաւազ անդնդասոյց լինելով: Եւ արդ¹¹, արդարադատն Աստուած, որ պահէ «զճշմարտութիւն յաւիտեանս եւ առնէ իրաւունս զրկելոց» (Սղմ. Ճնն 7), որ եւ ի ձեռն Մովսէսի մեծի մարգարէին յաղթող եւ հզաւր¹² նշանաւք եւ արուեստիւք¹³ հան¹⁴ զժողովուրդ իւր յեգիպտոսէ ի հինգ եւ ի տասն նիսան ամսոյ եւ

Աստուած:

- 1 Ե Գողգոթային ի վերայ երեսաց իւրոց **փխ.** ի վերայ երեսաց... Գողգոթային:
 - 2 Ե **չիք** եւ զպատիւ:
 - 3 ԵԾ արժանապէս ընկալաւ:
 - 4 Ե **չիք** բանին:
 - 5 Ե **չիք** փառաւորելով... Աստուած: Ծ **չիք** ընդ կաղնեաւն... Աստուած:
 - 6 Ե բնաւորեցաւ:
 - 7 Ե եզր: Ծ առ եզերք **փխ.** եզերաց:
 - 8 Ե **չիք** Ուստի եւ ... իմանամք:
 - 9 Ե Եւ տեսանեմք, զի աստեղս արինակեաց զառաքեալս եւ զամենայն սուրբս **փխ.** աստեղս՝ զմարգարէս ... ժողովուրդս:
 - 10 Ե զամբարշտսն եւ զանհնազանդսն կամացն Աստուծոյ **փխ.** զամբարշտեալսն...
- Աստուծոյ:
- 11 ABD Աստուծաւ **փխ.** եւ արդ:
 - 12 Ծ **չիք** յաղթող եւ հզաւր:
 - 13 Ե զարուեստեմք եւ արուեստիւք **փխ.** հզաւր ... արուեստիւք:
 - 14 Ծ եհան:

յառաջապահեստ մեծի գիշերին եւ յառաջին Զատիկին¹, եւ պատկեր աւուրն աստուածընտիր² ուրբաթ: Եւ ազատեալք ելին ի ծառայութենէ փարաւովնի: Եւ յերրորդումն աւուր մեծի կիւրակէի եւ յառաջապահեստ³ երեկոյին խաչանիչ գաւազանաւն հերձանելով զծովն Կարմիր՝ հաւատով լինել ճանապարհ անցից ժողովրդեանն, ուր եւ ի նոյն հետ ճանապարհին հրամանաւ Տեառն վարելով մտեալ զոռոզն փարաւովն կառաւքն⁴ համանգամայն անդնդասոյց եւ խեղդամահ լինելով⁵, եւ կան ոսկերք ամբարշտեալ⁶ անհաւատիցն փտեալ եւ մաշեալ յատակս ծովուն: Եւ որդիքն Իսրայէլի անցին իբրեւ⁷ ընդ ցամաք ի մէջ ծովուն եւ եղեն յանապատին ամս քառասուն՝ ուտեցով զմանանայն, որ կոչի հաց երկնից եւ հրշտակաց՝ վասն ի բարձանց ի ստորինս իջանելոյ⁸: Եւ յամին երկրորդումն⁹ ելանելոյ նոցա յեգիպտոսէ յառաջնումն աւուր ապրիլի¹⁰ ամսոյ¹¹ եւ պատկեր աւուրն ուրբաթ, կատարեցաւ տասնփեղկեան խորանն, որ էր տիպ աստուածային մարմնոյն, զոր Աստուած Բանն Հաւր առ ի սուրբ¹² Կուսէն տասն զգայարանաւք Մարդ կատարեալ եւ Աստուած ճշմարիտ¹³: Եւ կանգնեցաւ ի նոյն ամսեան յերրորդումն¹⁴ աւուր եւ պատկեր աւուրն կիւրակէ, որպէս եւ Քրիստոս յարեաւ յաւուր կիւրակէի¹⁵՝ փրկելով եւ կանգնելով զանկեալ բնութիւնս¹⁶: Աւն անդր, եւ հրամայեաց Տէրն Մովսէսի, եւ նա պատուէր ետ Յեսուա: Եւ արար Յեսու¹⁷ այր ընտիր երկոտասան հազար այր յերկոտասան ցեղիցն¹⁸ Իսրայէլի, եւ տուեալ պատերազմ ընդ Ամաղեկ եւ Ջնջելով Ջնջեցին զյիշատակս

- 1 Ծ գաւակին **փխ.** գաւակին:
- 2 Ե **չիք** աստուածընտիր:
- 3 Ե **չիք** եւ յառաջապահեստ:
- 4 AB իւրայաւքն **փխ.** կառաւքն:
- 5 Ե որ եւ խորասոյց արար զգողն զաւրաւք իւրովք **փխ.** ուր եւ ի նոյն յետ ճանապարհին... լինելով:
- 6 Ե **չիք** ամբարշտեալ:
- 7 Ծ որպէս:
- 8 Ե **չիք** վասն ի բարձանց ... իջանելոյ:
- 9 Ե երկրորդումն:
- 10 A ապրիլի (այսպէս և այլուր) B ապրիլ, Ե ապրելի:
- 11 Ե **չիք** ամսոյ:
- 12 Ծ սրբոյ:
- 13 Ե **չիք** ճշմարիտ:
- 14 A յերրորդումն:
- 15 Ծ յաւուր կիւրակէի յարեաւ:
- 16 AB արարածս: Ծ զամենայն արարալիս **փխ.** զանկեալ բնութիւնս:
- 17 AB յետո:
- 18 Ե այր ընդիր երկոտասան որդոցն **փխ.** այր յերկոտասան ցեղիցն:

նորա յերկրէ¹: Այլ եւ ի Քամայ սեպհական² ազգէն սպանին մեծապատերազմաւ զթագաւորն Սեհոն³ եւ զզաւրս նորա, եւ զԶաւգ⁴ թագաւորն, եւ զամենայն գաւառս եւ զքաղաքս նոցա⁵, որ յանկոյս Յորդանանու, որ էր ի Հարաւկոյս ի բաժնի⁶ Քամայ: Առեալ զամենայն Մովսէս ի ձեռն Յեսուա եւ ժառանգեցոյց ի նոսա զցեղն Ռովբենի եւ Գադայ եւ կիսոյ ցեղին Մանասէի, որ եւ առ ի միտս Հոգեւոր իմաստից վերնոյն դատեցաք լնուլ զտեղի անկեղոյն յազգէ մարդկան ի ձեռն չարչարանաց⁷ եւ կենդանատու մահուանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որպէս ասէ իսկ Դաւիթ. «Եա զերկիր նոցա ի ժառանգութիւն» (Սղմ. ՃԼԵ 21) եւ այլն: Եւ ել Հրաման ի Տեառնէ յաւելուլ Մովսէսի առ Հարս իւր եւ կոչեաց առ ինքն զպաշտաւնեայն իւր եւ եզ զձեռն իւր ի վերայ գլխոյ նորա եւ աւրհնեաց զնա ասելով «զաւրացիր եւ քաջ լեր եւ Տէր եղիցի ընդ քեզ»: Եւ փոխեաց զանուն նորա Յեսու, զոր յառաջն Յովսէ կոչէին, եւ եղեւ Յեսու փոխանակ Մովսէսի: Եւ ի կատարել քառասնամեա ժամանակացն յանապատին լցաւ չափ մեղացն ամուրհացւոցն⁸, որպէս այն չեւ էր լցեալ մեղք ամուրհացւոցն, ուստի եւ կատարեցաւ Հաղար ամ զրկանացն Ներքովդայ⁹, զորդիսն Սէմայ, ըստ այնմ. «Յիշեաց յաւիտենիցն Աստուած զուխտ իւր զբանն, զոր պատուիրեաց մինչեւ¹⁰ ի Հաղար ամ զուխտն, զոր եզ ընդ Աբրահամու եւ զերդումն իւր¹¹ ընդ Սահակայ: Հաստատեաց առ¹² Յակովբ զՀրաման իւր եւ առ Իսրայէլ¹³, զուխտ իւր յաւիտենից: Ասէ. «Ձեզ տաց զերկիրն Քանանու, զի վիճակ¹⁴ ժառանգութեան ձեր է¹⁵» (Սղմ. ՃԴ 11): Եւ¹⁶ կատարումն արար

- 1 Երկրէ գլխատակ նորա: Եւ վանեցին զնա ի սպառ փխ. եւ ջնջելով... երկրէ:
- 2 Եւ սեփական:
- 3 Եւ Սեհոն:
- 4 Եւ զԶուգ:
- 5 Եւ նորա:
- 6 Եւ բաժնի: Եւ բաժին:
- 7 Եւ մանասէի, որ խորհրդեամբ նշանակէր զմարդկան ազգի լնուլ զտեղի անգեղոցն փխ. մանասէի, որ եւ... ի ձեռն չարչարանաց:
- 8 Եւ չիք որպէս այն... ամուրհացւոցն:
- 9 Եւ Ներքովդայ:
- 10 Եւ մինչ:
- 11 Եւ չիք իւր:
- 12 Եւ չիք առ:
- 13 Եւ իսրայէլ փխ. առ Իսրայէլ:
- 14 Եւ զվիճակ:
- 15 Եւ ձերոյ փխ. ձեր է:
- 16 Եւ Ան անդր փխ. եւ:

աստուածադիր¹ ուխտին² իւրոյ, քանզի ի ձեռն Յեսուայ իւրոյ անուանակցի³ բարձանելով զՅորդանան յերկուս⁴ յետս դառնալ եւ⁵ ցամաքել⁶ եւ անցուցանել⁷ զԻսրայէլ ժառանգ լինել Հայրենի վիճակին, իբր սրբելով զնոսա⁸, ուստի եւ իմաստքն լուսափայլեալ⁹ արտադրեն՝ որպէս գրաւական ունելով զայս, զի ի գալստեանն Տեառն մաքրին¹⁰ արարածք ամենայն, որպէս եւ ասէ իսկ Մովսէս. «Սրբեցէ Տէր զերկիր ժողովրդեան իւրոյ» (Բ Օր. ԼԲ 43), եւ Դաւիթ՝ «Նորոգէս զերեսս երկրի» (Սղմ. ՃԳ 30), Եսայի. «Երկին նոր եւ երկիր նոր» (Եսայի ԿԶ 22): Այլ եւ աւն անդր¹¹, մտանեն Հաւատացեալք Սուրբ Երրորդութեանն՝ ժառանգել¹² զՀայրենի բնակութիւնն Հաւան երկնաւորի, զԵրուսաղէմն վերին եւ զգրաւստն¹³ նախահաւան, եւ զաշխարհս զայս, յորում Հարքն մեր եւ մեք եղաք տաժանեալ եւ թնճաղարեան ամաւք եւ եռահամար Հանգստարանաւք¹⁴ յաւրինէ յերեսնաւոր¹⁵ եւ ի վաթսանաւոր եւ ի Հարիւրաւորն Հանգուցեալ պայծառանամք ցնծալից¹⁶ բերկրանաւք ի փառս¹⁷ Հաւան Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ յաւիտեանս անվախճան: Այլ եւ ըստ անսուտ բանին Աստուծոյ¹⁸, որ եւ¹⁹ ի մերձեանալ մերոյ փրկութեանս աւրինադրեաց զԻսրայէլ ի ձեռն Մովսէսի ծառայի իւրոյ քահանայիւր²⁰ եւ մարգարէիւր, թագաւորաւք եւ զատաւորաւք²¹: Եւ²² նոքա

- 1 Եւ աստուածադիր:
- 2 Եւ ուխտն:
- 3 Եւ չիք իւրոյ անուանակցի:
- 4 Եւ ընդ երկուս փխ. յերկուս:
- 5 Եւ չիք յետս դառնալ:
- 6 Եւ ցամաք լեալ:
- 7 Եւ անցուցանել:
- 8 Եւ չիք իբր սրբելով զնոսա:
- 9 Եւ չիք լուսափայլեալ:
- 10 Եւ սրբին:
- 11 Եւ փխ. Այլ... անդր: Եւ չիք աւն անդր:
- 12 Եւ ժառանգելով:
- 13 Եւ զգրաւստն, որ եւ:
- 14 Եւ հանգստանաւք փխ. հանգստարանաւք յաւրինէ:
- 15 Եւ յերեսնաւոր:
- 16 Եւ հրճուալի:
- 17 Եւ չիք ի փառս:
- 18 Եւ չիք հանգուցեալ պայծառանամք ... Աստուծոյ:
- 19 Եւ չիք ի:
- 20 Եւ քահանայիս:
- 21 Եւ թագաւորաւք եւ թագաւորաւք:
- 22 Եւ չիք ի:

ըստ իւրաքանչիւր արժանաւորութեանց ընկալան շնորհս, եւ ի ժամանակս¹ ժամանակս զփրկութիւն քարոզէին, զոր ի ձեռն բնարուն արդարոյն եւ անդրանկին Աստուծոյ Հաւր Որդւոյն² լինելոց էր, ուր եւ անդրանկի մարգարէիցն Մովսէս ականատես եղեւ³ կուսական ծննդեանն «զմորենին վառեալ եւ ոչ այրէր» (Ծննդ. Գ 2): Այլ եւ մեծ Հաւատով ի գիրս Արարածոց աւրինադրեաց⁴. «Մարգարէ յարուսցէ ձեզ Տէր Աստուած ձեր յեղբարց ձերոց իբրեւ զիս, նմա լուիջիք» (Հմմտ. Բ օր. ԺԸ 15), եւ Դաւիթ՝ «Որդի իմ ես դու եւ ես այսաւր ծնա զքեզ» (Սղմ. Բ 7), եւ Երեմիայ⁵՝ «Հոգի երեսաց իմոց⁶ Տէր Քրիստոս (Ողբ Դ 20), եւ Եղեկիէլ՝ «Դուռն աղխեալ⁷ փակեալ» (Եղեկ. ԽԴ 2) զսուրբ Կոյսն ցուցանէ⁸, եւ Դանիէլ՝ «Վէ՛մ առանց ձեռնին Հատեալ» վասն Յիսուսի ասէ⁹ եւ զպատկերն կործանեաց, եւ ինքն մեծացեալ վէ՛մն ելից զամենայն արարածս»¹⁰ (Դան. Բ 34-35), եւ Ամովս ասէ¹¹. «Եկեսցէ Տէր յերկիր եւ ընդ մարդկան շրջեցի, եւ նովաւ կեցցէ¹² ամենայն երկիր¹³» (Հմմտ. Ամովս Դ 13), Միքիէլ¹⁴՝ ասէ¹⁵ «Եկեսցէ Տէր եւ արասցէ ինձ¹⁶ իրաւունս եւ Հանցէ զիս ի խաւարէ ի լոյս եւ տեսից զարդարութիւնն նորա» (Միքիէլ, է 9). Յովէլ՝ «Ի ձեռն արդարոյն նորոգին արարածք ամենայն ի փրկութիւն յաւիտենից»¹⁷, Աբդիու՝ «Եղիցի Տեառն արդարութիւնն եւ Հաւատով ի նա արդարանան¹⁸ ամենեքեան»¹⁹, Յովնան՝ «Յորժամ տեսանիցէք զքարոզ, զի գոչեացէ գորովալիր՝ մերձ լինել փրկութեան» , Նա-

1 Ե չիք ժամանակս:

2 Ե Յիսուսի փխ. բնաբուն արդարոյն Ե անդրանկին... Որդւոյն:

3 ԵԾ եղեալ:

4 Ե գոր ասէր ցիսրայել փխ. Այլ եւ մեծ... աւրինադրեաց, Ծ գրեաց փխ. աւրինադրեաց:

5 Ե չիք Երեմիայ:

6 Ծ մերոց:

7 Ե ախեալ: Ծ չիք փակեալ:

8 Ծ ասէ փխ. ցուցանէ:

9 ԵԾ չիք վասն Յիսուսի ասէ:

10 Ե չիք եւ զպատկերն... արարածս:

11 Ե չիք ասէ:

12 Ե կեցէ: Ե կեցցեն:

13 Ե արարծք փխ. երկիր:

14 Ե Միքիէլ:

15 ԵԾ չիք ասէ: Ծ չիք Միքիէլ ասէ:

16 Ե չիք ինձ:

17 Ծ չիք ի փրկութիւն յաւիտենից:

18 Ծ արդարանան ի նա:

19 Ե ամենիքեան:

ւում՝ «Զի՞նչ խորհիք զՏեառնէ՛ զի՛ կատարած ինքն արացէ եւ ոչ խնդրեսցէ զնոյն վրէժխնդրութիւն կրկին, ասէ՛ Տէր Ամենակալ» (Նաւում Ա 9), Ամբակում՝ «Ի կատարածի Որդի Աստուծոյ իբրեւ մարդ³ յարիցէ եւ ուսուցէ ի տաճարին⁴ եւ որ Հաւատայն ի նա, տեսցէ⁵ զլոյս Հայել⁶ ի փառս Միածնին եւ որք ոչ լսեն նմա, եղիցին ի խաւարի», Սովոնիայ՝ «Երկերուք յերեսացն Աստուծոյ⁷» (Սով. Ա 7), վասն զի Որդին Աստուծոյ է դատաւոր ամենայն շնչոց կենդանեաց, Տէր եւ Արարիչ ամենայնի, որ երեւին եւ որ ոչն երեւին⁸, Անդէաս՝ «Այսպէս ասէ Տէր⁹. Ի տեղւոջս յայսմիկ¹⁰ տացի խաղաղութիւն Հոգւոց ի փրկութիւն»¹¹ (Անդ. Բ 10): Զաքարիաս շատ մարգարէացաւ վասն Քրիստոսի¹² եւ նովաւ ասաց լինել մերոյ փրկութեանն (տե՛ս Զաք. ԺԱ-ԺԴ): Մաղաքիաս՝ «Որդի փառաւոր առնէ զՀայր» (Մաղաքիա Ա Ը), ըստ այնմ՝ «Ես քեզ փառաւորեցի յերկրի»¹³: Եւ մեծն իսկ Եսայեաս ճոխաբանական¹⁴ իմն եւ աստուածիմաստ լուսապայծառ եւ ազդողական ձայնիւ որպէս սաստելով տանն Դաւթա ստեղծով բերանով Տեառն. «Լուարուք տունդ Դաւթի, թեթեւ ինչ թուրի ձեզ» վասն ոչ Հաւատալոց մարգարէութեանն, զի որպէս ի մարդոց լսէիք, որ պատմէին¹⁵ վասն զպատեան արդարոյն եւ իբրեւ առաջաստեալ տեսանիւր յաչս ձեր կամ երազ, լուր ականջաց ձերոց: Արդ, աւասիկ ինքն¹⁶ Տէրն եւ Արարիչն ամենայնի¹⁷ բերանով իւրով սրբով տացէ ձեզ ստուգապէս եւ ճշմարիտ նշան. «Ահա կոյս յղաս-

1 ABD չիք զի:

2 Ե չիք ասէ:

3 Ե չիք իբրեւ մարդ:

4 Ե տաճարարին. նշանով ուղղված:

5 ԵԾ որք հաւատան ի նա, տեսցեն:

6 Ե հայեցեալ:

7 Ծ Տեառն փխ. Աստուծոյ:

8 Ե չիք Տէր եւ Արարիչ... երեւին:

9 Ե չիք Այսպէս... Տէր:

10 Ե տեղւոջն յայնմիկ:

11 Ե ի խաղաղութիւն հոգւոց փրկութիւն:

12 Ե չիք վասն Քրիստոսի:

13 Ծ յերկրի եւ գործն կատարեցի:

14 Ծ ճոռմաբանական:

15 Ե Եսայի ի դիմաց Աստուծոյ ասէ առ տուն Դաւթի իբր սաստելով. «Թեթեւ ինչ թուրիցի ձեզ» աշխատութիւն հասուցանել մարգարէիցն վասն ոչ հաւատալոյ նոցա, որք պատմէին վասն զպատեան արդարոյն փխ. եւ մեծն իսկ Եսայեաս... որ պատմէին:

16 Ե նոյն ինքն:

17 Ծ չիք եւ Արարիչն ամենայնի:

ցի եւ ծնցի Որդի եւ կոչեսցեն զանուն նորա էմմանուէլ» (Ես. Է 13-14), որ թարգմանի ընդ մեզ Աստուած: Ուստի եւ աստուածապարգեւ նշանս այս հաւատարիմ հաւաստի եւ ճշմարիտ է ի լուր ամենեցուն իմաստնոց եւ անմտից հրէից եւ հեթանոսաց՝ կարկելով զբերանս զիւազգեաց, զարշելի եւ չարափառ հերձուածողացն: Արդ¹, զգրեցելումն խորհուրդն, որ ծածկեալն էր յազգացն եւ յաւիտեանցն, աստանաւր² այսպիսի մեծաքանչ³ ահաւոր եւ ծածկեալ խորհրդով նա եւ յայտնի վկայութեամբ⁴ զայ հաւանի⁵ Բանն Հաւր, ի սրբոյ Կուսէն առնուլ մարմին ի փրկութիւն մարդկան եւ նմա փառք յաւիտեանս⁶:

1 Ե չիք որ թարգմանի ընդ մեզ Աստուած... Արդ:

2 Ե յաղագացն յաւիտենից (չիք աստանաւր):

3 Ե այսպէս:

4 Ե յայտնի վկայութեամբք փիս. յայտնութեամբք:

5 AD հասանէ փիս. հաւանի:

6 ABD որ ծածկեալս էր ի ծոցն Հաւր յազգացն եւ յաւիտեանցն, այլ եւ իրաւապէս կարգաւորական արիւնաւք արտաբերին աստուածաբանական իմաստ աւետաբեր ճառիս փիս. ի սրբոյ Կուսէն... յաւիտեանս:

Է. [ՆՈՐԻՆ ԵՊԻՓԱՆՈՒ Ի ԿԱՐԳԻ]¹

Արդ², ի թագաւորութեանն Հերովդէի³, որդւոյ⁴ Անթիպատրեա Ասկաղոնացւոյ⁵, զոր թագաւորեցոյց Հրեաստանի Աւգոստոս կայսր Հռովմայ, քահանայապետ էր յԵրուսաղէմ Զաքարիայ՝ որդի Բարեքեայ: Եւ էր ոմն իշխան հաւատարիմ յազգէ եւ ի տանէ Դաւթի⁶ Յովակիմ, եւ ունէր կին⁷ յազգէն⁸ Յուդայ: Եւ երկոքին նոքա ամուլ եւ խնդրէին⁹ ի Տեառնէ բազմաջան եւ արտասուալից մաղթանաւք: Եւ լուաւ Տէր աղաւթից նոցա¹⁰ եւ ետ նոցա դուստր զաւակ¹¹: Եւ առեալ¹² ընկալան զնա որպէս եւ էր պարգեւ ի ձեռանէ Աստուծոյ¹³: Եւ ամենայն¹⁴ ազգաւ¹⁵ իւրեանց եւ մերձաւոր ընտանեաւք¹⁶, այլ եւ սիրեցելեաւք Հանդերձ գոհանային զՏեառնէ Աստուծոյ Իսրայէլի եւ սնուցանէին զնա մեծաւ զգուշութեամբ եւ աւրինաւքն Աստուծոյ, ըստ Հրամանի Տեառն¹⁷: Եւ իբրեւ եղեւ եռամեա, բերին զնա առաջի Տեառն ի տաճարն¹⁸ սուրբ՝ ընծայիւք եւ պատարագաւք պատուեցելովք¹⁹: Եւ աւրհնեցին զնոսա Զաքարիայ²⁰ եւ ծերունին Սիմեոն: Եւ դարձան ի տունս իւրեանց՝ փառաւորելով զԱստուած գոհութեամբ Հանդերձ²¹: Եւ յեւթներորդում ամին դարձեալ նոյնպէս արարին՝ զալով²² ի տաճարն²³: Եւ յետ այնորիկ մեռաւ Յովա-

1 Անկյունավոր փակագծերի լրացումները ԵԿ-ինն են: D Նորին երանելոյն ասացեալ հանգիստ:

2 Ե չիք արդ:

3 Ե Հերովդի:

4 D չիք Հերովդէի որդւոյ:

5 B Ասկաղոնացւոյ:

6 D Դաւթի անուն նորա:

7 D եւ կին նորա փիս. եւ անէր կին:

8 Ե ի ազգէն:

9 Ե խնդրեցին:

10 Ե լուաւ նոցա Տէր փիս. լուաւ... նոցա:

11 B զաւակ դուստր:

12 Ե չիք առեալ:

13 Ե Տեառն փիս. Աստուծոյ:

14 B ամենիքեան:

15 Ե եւ ազգաւ փիս. եւ ամենայն ազգաւ:

16 B ընտանիւք:

17 Ե չիք եւ արինաւքն... Տեառն:

18 Ե ի տաճարն առաջի Տեառն:

19 D չիք պատուեցելովք:

20 D քահանայապետքն փիս. Զաքարիայ:

21 Ե չիք հանդերձ:

22 B զալ:

23 D զնոյնս արարին եւ յԵրորդում ամին փիս. եւ դարձան ի տունս... ի տաճարն:

սան ամի, վասն զի աւրէնս ունէին Հերբայեցիքն յաւանդութենէ ծերոցն՝ տալ զՀարսնն ի տուն փեսային եւ կամ առնուլ¹ զփեսայն ի տուն Հարսին եւ զայս ըստ կարողութեան տանցն² առնէին, զի տեսանելով զիրեարս զամ մի ողջոյն, թէ³ Հաճեալ ընդ միմեանս: Եւ ապա յեւանել ամին⁴ Հարսնասցին, եւ եթէ ոչ Հաճեսցին՝ խափանեսցին⁵: Նմանապէս արարին եւ աստուածաբնակ⁶ Կուսին. ժողովեալ զամենայն ծերակոյտ որդւոցն Իսրայէլի յերկոտասան ցեղիցն, զորոց փորձիւ գիտէին զվարսն, եւ յանուն Տեառն⁷ Աստուծոյ Իսրայէլի արկին վիճակ, եւ ելանէր վիճակն⁸ անարատին եւ Հաւատարմին⁹ Յովսէփայ: Եւ¹⁰ նա էր ի տանէ եւ յազգէ Դաւթայ եւ էր քահանայական պատուով զարդարեալ¹¹ յԱստուծոյ: Եւ ունէր կին զՄարիամ՝ զքոյրն Աննայի՝ մաւր կուսին Մարիամու: Եւ ծնեալ ի նմանէ ուստերս չորս եւ դստերս երիս¹², եւ ել Մարիամ կոյսն ի վիճակ պահպանութեան նորա Հրամանաւ Տեառն: Եւ առնկալաւ¹³ զնա որպէս ի ձեռաց Աստուծոյ եւ տարաւ¹⁴ զնա ի տուն իւր: Եւ էին ընդ նմա Սիմեոն եւ Յովսէ որդիք իւր եւ Սողոմէ դուստր իւր, եւ գնացին ցնծութեամբ եւ ուրախութեամբ փառաւորելով զՏէր Աստուած¹⁵ Իսրայէլի¹⁶: Եւ տեսեալ Մարիամ¹⁷ կնոջն Յովսէփայ զդուստր քեռ իւր¹⁸ Աննայի, խնդաց եւ ուրախ եղեւ յոյժ, զի այսպէս¹⁹ ասէր, թէ Աննայ քոյր իմ²⁰ եկեալ է ի մեռելոց: Եւ գիրկս արկեալ Համբուրէր զնա խանդաղակաթ²¹ սիրով, եւ յանչափ սիրոյն յարտասուս

- 1 D առեալ:
- 2 AB տանն:
- 3 ABD չիք թէ:
- 4 b չիք յեւանել ամին:
- 5 D ապա թէ ոչ հաճեսցին խափանեսցին **փխ**. Եւ ապա յեւանել... խափանեսցին:
- 6 b սրբոյ **փխ**. Եւ աստուածաբնակ:
- 7 b չիք Տեառն:
- 8 D չիք եւ ելանէր վիճակն:
- 9 b չիք եւ հաւատարմին:
- 10 AB որ եւ:
- 11 D աստիճանաւ պատուեալ **փխ**. պատուով զարդարեալ:
- 12 D ուստերս... երիս **ԴԵՂԸ Բայ**:
- 13 b ընկալաւ:
- 14 b չիք որպէս... տարաւ:
- 15 D զԱստուած **փխ**. զՏէր... Իսրայէլի:
- 16 b ի տունս իւրեանց **փխ**. փառաւորելով... Իսրայէլի:
- 17 bD Մարեմայ:
- 18 b հաւրն իւրոյ **փխ**. քեռ իւր:
- 19 b եւ **փխ**. զի այսպէս:
- 20 b այսաւր **փխ**. քոյր իմ:
- 21 AB խանդակաթ:

եղեալ¹ լայր: Նոյնպէս² եւ աւրիորդ³ Կոյսն⁴ արտասուէր⁵ եւ կայր անպատմելի⁶ խոնարհութեամբ՝ ցնծութեամբ եւ Հեզութեամբ⁷ ամենեցուն ծառայելով⁸: Եւ նոքա ամենեքեան⁹ սպասաւորէին նմա որպէս Աստուծոյ, ահիւ եւ երկիւղիւ Տեառն¹⁰: Եւ էր Մարիամ¹¹ կինն Յովսէփայ մերձ ի ծնանել զփոքրիկն Յակովբ: Եւ ի լինել կուսին Մարիամու ի տանն Յովսէփայ¹² իբրեւ աւուրս ութ ծնաւ կին նորա¹³ զՅակովբ, զոր¹⁴ Փոքրիկն անուանեն, ուստի եւ ի նորին սաղմնաւորութենէ ուխտ եղեալ էին Աստուծոյ Յովսէփ եւ կին նորա¹⁵ այլ¹⁶ ոչ եւս զալ առ միմեանս, զի այսպէս ասէին. «Եւթն ծնաք որպէս¹⁷ զԱննայ յետ ամուլութեանն, եւ այս բաւականացի¹⁸ մեզ»: Եւ մնացին¹⁹ ի միմեանց տալով զինքեանս Աստուծոյ²⁰: Բայց²¹ լուաք յոմանց²², եթէ մեռեալ էր²³ կինն Յովսէփայ, այլ մեզ ոչ եղեւ գիտելի, քան զայս եւ այլ եւս²⁴ զբազում ինչ իրս զժողարիմաց ստուգեալ մեր իսկապէս²⁵ ի վարդապետացն երբայեցւոց²⁶ եւ ի²⁷ Հնաբուն ժամանակագրաց²⁸, եւ այսպէս արտադրեալ՝ ցուցաք ճշմարիտ եւ Հաւաստի, զի մի՛ այսր

- 1 b խնդութենէ գրիկս արկելով **փխ**. սիրոյն յարտասուս եղեալ:
- 2 D չիք նոյնպէս:
- 3 A որիորդ:
- 4 b կոյսն սուրբ **փխ**. արիորդ Կոյսն:
- 5 առնէր **փխ**. արտասուէր:
- 6 AB անպատմելի **փխ**. անպատմելի:
- 7 b չիք ցնծութեամբ եւ հեզութեամբ:
- 8 D սպասաւորէր ծառայելովն:
- 9 D չիք ամենեքեան:
- 10 b չիք ահիւ եւ երկիւղիւ Տեառն:
- 11 D Մարեմ:
- 12 b առ նորա **փխ**. Կուսին Մարիամու... Յովսէփայ:
- 13 b Մարեմ **փխ**. կին նորա:
- 14 D զոր եւ:
- 15 B իւր **փխ** նորա:
- 16 b չիք Յովսէփ եւ կին նորա, այլ:
- 17 D իբրեւ:
- 18 A բաւականացի:
- 19 b մնացին:
- 20 D չիք Աստուծոյ:
- 21 b եւ **փխ**. Բայց:
- 22 D ի միմեանց **փխ**. յոմանց:
- 23 ABD եւս էր:
- 24 ABD այլ զի զայս եւ **փխ**. քան զայս... եւս:
- 25 A իսկապէս:
- 26 AB հերբայեցւոց: D հրէից **փխ**. երբայեցւոց:
- 27 D չիք իւր:
- 28 b չիք եւս ի հնաբուն ժամանակագրաց:

սրբամատոյց եւ աստուածընկալ աղաւթիւք¹ Հայցէր զհաշտութիւն Արարչին ընդ արարածս: Եւ ասէր պաղատելով, արտասուելով եւ հառաչելով². «Արի Տէր ի հանգիստ Քո, Դու եւ տապանակ սրբութեան Քո, վասն զի Երիցունք Քո զգեցցին զարդարութիւն եւ սուրբք Քո ցնծասցեն»³ (Սղմ. ՃԼԱ. 9): Եւ արդ, վասն իմ ծառայիս Քո Դաւթայ⁴ եւ հաւատարիմ սիրելոյս, որովհետեւ գտի շնորհս առաջի քո ցուցանելով ինձ «զտեղի յարկի փառաց Քոց»⁵ (Սղմ. ԻԵ 8), սուրբ տնաւրէնութեան⁶ Քո, այլ «մի եւս դարձուցանէր զերեսս Քո յաւծելոյ Քո»⁷ (Հմմտ. Սղմ. ԶԳ 10) յայսմհետէ մինչեւ յաւիտեան, եւ մի՛ թողուր զբնութիւնս, զոր ընտրեցեր ի հաճոյս քո կեալ⁸, զի Հայր մեր եւ Դու⁹ Աստուած ընդունելի փրկութեան մերոյ, ըստ այնմ՝ Հայր հանդերձելոյ աշխարհին¹⁰:

Եւ մինչ նա¹¹ զայս եւ որ նման սոցին¹² բանք աղերսանաց արտասուաւք եւ բազում պաղատանաւք¹³ առ Աստուած լոյսն մաղթէր, որ ճառագայթեալ կայր յայրին, այլ իբրեւ զընծայս պատուականս մատուցանէր յայրին¹⁴ առաջի փառաց լուսոյն, ի նմին ժամու ձայն Իսրայէլի Աստուծոյ եղեւ¹⁵ առ Դաւիթ ի սուրբ լուսոյն եւ յաստուածային բոց ահաւոր հրոյն, որպէս¹⁶ առ Աբրահամն յառաջնումն¹⁷: Եւ երգուաւ նմա Աստուած ի մէջ լուսոյն յայրի անդ, եւ ասէ. «Մի՛ երկնչիր սիրելի իմ եւ ծառայ¹⁸ Դաւիթ, զի հաճեցայ ընդ քեզ, եւ գտի զքեզ այր հաւատարիմ, ըստ սրտի իմում¹⁹, որ արաոցես զամե-

1 Եւ աղաւթի արտասուաւք **փխ**. լայր դառնապէս եւ սրբամատոյց... աղաւթիւք:

2 Եւ **չիք** պաղատելով... հառաչանելով:

3 Եւ ցնծալով ցնծասցեն:

4 Եւ Դաւթի:

5 Եւ սրբութեան քո **փխ**. փառաց քոց:

6 Եւ **չիք** սուրբ տնաւրէնութեան քո:

7 Եւ յինէն **փխ**. յաւծելոյ քո:

8 Եւ **չիք** եւ մի՛ թողուր զբնութիւնս... կեալ:

9 Եւ դու եւ:

10 Եւ **չիք** ըստ այնմ... աշխարհին:

11 (Էջ 145, ծնթ. 11) Եւ **չիք** մեր այսպէս: Զի յորժամ էր նա ամաց եւթանց... եւ մինչ նա:

12 Եւ սոցին նման:

13 Եւ բազում արտասուաւք **փխ**. բանք աղերսանաց... պաղատանաւք:

14 Եւ **չիք** յայրին:

15 Եւ ձայն եղեւ Աստուծոյ **փխ**. ձայն... եղեւ:

16 Եւ իբրեւ երբեմն **փխ**. եւ յաստուածային բոց... որպէս:

17 Եւ **չիք** յառաջնումն:

18 Եւ **չիք** սիրելի իմ եւ ծառայ:

19 Եւ իմոյ:

նայն զկամս իմ եւ ես սիրով իմով՝ առ ամենեսին¹. «Ի պտղոյ յորովայնէ քումմէ նստուցից յաթոռ² քո» (Սղմ. ՃԼԱ. 11): Եւ ի նմին ժամու բացեալ առաջի նորա մեծահրաշ տեսեամբ զտեղի հանգստեան արդարոց³, զոր եւ տեսեալ ասէր. «Ես ասացի ի զարմանալի տեսեան իմոյ⁴, թէ ամենայն, որ կամի համարձակիլ եւ պատմել վասն տեղւոյն, ոչ եւս⁵ կարէ: Արդ, յուսով ապաշխարութեամբ եւ փառաց իմոց շնորհացի, զոր ընդունելոց եւ ի սուրբ զաւակէ դստեր Քո⁶, դու ես ամենայն, որ հաւատայ ի նա⁷ իբրեւ զքեզդ եւ ապաշխարէ զմեզս իւր խոստովանութեամբք, եւ ողորմութեամբ⁸ ընկալցի ժառանգութիւն ի բարձրագահն⁹ ի փառաց լուսոյ տեղին, զոր ցուցի քեզ յայտնութեամբ ի կամարն լուսոյ վերնոյն՝ մերձ առ աթոռոյ իմոյ վասն անուան իմոյ սրբոյ մեծի եւ ահաւորի¹⁰: Արդ, խնդա զուարճացիր¹¹ եւ ուրախ լեր երջանիկ եւ գերագանց լուսով իմով, որով լուսաւորեալ պայծառացար եւ յուսա ի բան իմ սուրբ, զոր ճշմարիտ իմովք ծանուցի քեզ¹²: Եւ ես¹³, զոր ինչ ելանէ ընդ¹⁴ շրթունս¹⁵ իմ, ոչ արհամարհեցից, այլ կատարեցից ի գիպող եւ ի յիւրում ժամու ըստ սահմանելոյ¹⁶ յինէն¹⁷: Արդ, զայս ամենայն եւ որ նման սոցին աստուածահրաշ իւր գիտելով սրբոյ Կուսին, վասն զի ուսեալ եւս էր զամենայն հոգւով եւ հրով: Եւ յաւրհանալ ժամն մեծի եւ ահաւորի յառաջ բերեալ աղերսէր նոքաւք ի գութ եւ յողորմութիւն անել զամենագութն Աստուած՝ զՀայրն հասարակաց,

1 Եւ որ ի վերայ ամենեցուն **փխ**. առ ամենասին:

2 Եւ ի յաթոռ:

3 Եւ արդարոցն:

4 Եւ ի զարմանալն իմում ի տեսեմնս **փխ**. ի զարմանալի տեսեմնս իմոյ:

5 Եւ **չիք** եւս:

6 Եւ եւ արդ լուր ինձ ծառայ իմ Դաւթ, զի յուսով ապաշխարութեան եւ փառաց իմոց շնորհաց, զոր ընդունելոց եւ ի սուրբ զաւակէ դստեր քո **փխ**. Արդ, յուսով ապաշխարութեամբ... դստեր քո:

7 Եւ նմայ **փխ**. ի նա:

8 Եւ արտասուաւք:

9 Եւ անդոր ի **փխ**. ի բարձրագահն:

10 Եւ **չիք** ի կամարն լուսոյ վերնոյն... ահաւորի:

11 Եւ **չիք** զուարճագիր:

12 Եւ ի փառս իմ եւ յուսայ ի բանս իմ, զոր ծանուցի քեզ **փխ**. ուրախ լեր երջանիկ եւ գերագանց... ծանուցի քեզ:

13 Եւ **չիք** եւս:

14 Եւ ի **փխ**. ընդ:

15 Եւ շրթունս:

16 Եւ անհամեմելոյ առ:

17 Եւ առ յինէն:

եւ զի նա Տէր եւ Աստուած եւ Արարիչ գոլով յորովայն¹ Կուսին, ըստ հաւատարիմ եւ ճշմարիտ վկայութեանն արդարութեան Եղիսաբեթի. «Զի ահաւասիկ իբրեւ եղեւ ձայն ողջունի քո յականջս իմ, խաղաց մանուկս ցնծալով յորովայնի իմում» (Ղուկ. Ա. 44): Զի թէպէտ եւ ես Հոգւով Սրբով եւ մարգարէութեամբ շնորհազարդեմ, սակայն յոյժ ի դէպ եւ պիտանի մանկանս խայտալ² յորովայնի մաւրն իբր ի լսել զձայն ողջունի Աստուածամաւր Կուսիդ յականջս իմ, զի ոչ սա³, որ առ իս եւ իմն այդպիսի շնորհաց տէր եւ բաշխող բարութեանց որպէս զքոյդ, զի որ առ ի քէնդ է եւ քո, Աստուած է եւ Արարիչ եւ իմն՝ արարած դորա եւ ծառայ, եւ երանի, որ հաւատացէ, թէ եղիցի կատարումն ասացելոց նմա ի Տեառնէ: Դարձուցանէ զհրաման վարդապետութեանն եւ զգաւրութիւնն իրացն առ Կոյսն՝ յուշ առնելով զաւետարեւր եւ զփրկագործ⁴ բանս Գարրիէլի. «Հոգին Սուրբ եկեացէ ի քեզ եւ գաւրութիւն բարձրելոյն հովանի լիցի ի վերայ քո, զի որ ծնանելոցն է, Սուրբ է, եւ Որդի Բարձրելոյն կոչեսցի» (Ղուկ. Ա. 35): Եւ արդ, ահա երանէ զԿոյսն՝ գիտելով զնա կատարեալ եւ լի հաւատով, որ Աստուած, այլ եւ առհասարակ համանգամայն, որ հաւատան: Աւետէ եւս լինել երանելի⁵ որպէս եւ նայն, վասն զի կարեւոր եւ յոյժ բարձրագոյն են ասացեալքն առ խոստումն: Եւ ուստի⁶ գիտէր Եղիսաբեթ զաստուածաբանական եւ զանճառելի եւ զխորիմաց զծածկեալ գիտութիւնս զայս քաջայայտել իթէ ոչ՝ ի Հոգւոյն Սրբոյ, յորմէ լցեալ եղեւ, եւ լսել զձայն ողջունի Աստուածամաւր Կուսին: Եւ ասէ Մարիամ իբր քաղցրաձայն երգով «Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր» (Ղուկ. Ա. 46): Ո՛ր մեծի եւ աստուածատուր իմաստութեան սրբոյ⁶ Կուսին, որ եւ ըստ կարգի բանիցն եւ առ փափագման սրտի արդարութեան Եղիսաբեթի զգոհացողականն շարակարգեալ⁷ յաւրինէ զիմաստս բանիցն առ աւգոտ եւ շահ⁸ լսողացն լինել նա եւ՝ հիմն աստուածային հաւատոցն ի փրկութիւն հաւատացեալ ոգւոց, որ եւ զմտացն շաւիղս տեսանելով զհետ րնթանա Հոգւով եւ սլացեալ բանիւ:

1 D յորովայնի:

2 D խալտալ եւ խաղալ:

3 D n_z tu:

4 D գալետափրկագործ **սիխ**. գալետաբեր եւ գփրկագործ:

5 D երանելի է:

6 A չիք սրբով:

7 D շարագրեալ:

8 D h 2wh:

[illegible]

1. Ա հրեշտակէն:

2 D չիք եւ:

3. A qLuuuouuou:

4 D լեալ մայր բանին Աստուծոյ.

5 D չիք ծածկեցելոյ:

6 D հասանելի:

7 D ամենասրբոյն:

8 A առաքելոյն:

էր վիճափորեալ ի նմանէ ի պէտս թաղման մեռելոց իւրոց: Եւ իբրեւ գնեաց, անդ թաղեաց Աբրահամ զՍառա յայրն, որ կոչի Կրկնումն: Այլ եւ ինքն՝ Աբրահամ եւ Սահակ եւ Յակովբ. նա եւ Յովսէփ ամենեքեան նոքա անդ գտեալ կան իբր թաղմամբ ի դամբանի, մինչեւ ցայսաւր: Եւ է մերձ ի Բեղդէձմ ուստի եւ ըստ անուանն Եփրոնի ասացաւ «տուն Եփրատայ», եւ Բեղդէձմ, որ ըստ մերս փոխադրելով ասի Տուն Հացի: Այլ եւ մեր վասն ճշմարտիցն գիտելոյ փափագմամբ եւ բազում աշխատութեամբ ի Հնաբուն եւ ի նախնի ժամանակագրացն եւ ի վարդապետացն հերբայեցւոցն հայցելով՝ է՞ր վասն Տուն Հացի կոչեցաւ Բեղդէձմ, եւ նոքա ասացին ինձ որպէս բազում եւ մեծամեծ պարգեւս ընձեռելով՝ առ ի շնորհս ունել ինձ նոցա: Ի ժամանակին, յորում անցոյց Յեսու զԻսրայէլ ընդ Յորդանան եւ ժառանգեցուցանէր նոցա՝ հալածելով զքանանացիսն, եւ զաշխարհն Պաղեստին տայր վիճակաւ ի բաժնի որդւոցն Իսրայէլի: Իսկ այր ոմն երիտասարդ յազգէն Յուդայ, որ անուանեալ կոչէր² Յովսէ, եւ նա առեալ եւս էր աւար բազում եւ յասպատակեալն տեսեալ աղջիկ մի կոյս ի հեթանոսացն, եւ ցանկացեալ նմա, եւ ոչ կամեցաւ սպանանել զնա, այլ բերեալ պատրաստաբար ի տան իւր: Եւ խաւսեցաւ ընդ նմա վասն հաւատոցն Աբրահամու, Սահակայ, Յակովբայ, որ առ Աստուածն Իսրայէլի եւ վասն աւրինացն Մովսէսի: Եւ լուաւ աղջիկն զամենայն, եւ անկաւ³ ի վերայ երեսաց իւրոց եւ ասէ. Հաւատամ յԱստուածն Աբրահամու, Սահակայ եւ Յակովբայ⁴, զոր քարոզեաց երիտասարդս այս: Եւ առեալ զնա Յովսէ տարաւ առ Յեսու⁵, եւ պատմեաց նմա զամենայն: Եւ հաճեալ Յեսուայ⁶, աւրհնեաց զերիտասարդն ընդ նմին եւ զաղջիկն եւ հրամայեաց քահանայիցն: Նոքա ըստ աւրինացն Մովսէսի առնելով ետուն զհաւատացեալ կոյսն երիտասարդին հարսնանալով, եւ շնորհեցին⁷ նոցա պսակ աւրհնութեանն որպէս եւ վայելէր նոցա, որ պահեցին զաւրէնսն Տեառն անարատ զէմ կալ ցանկական եւ այրեցող հրոյն

1 Ը շնորհելով փխ. ընծեռելով:

2 Ը կոչիւր:

3 Ը անգեալ:

4 Ը չիք Սահակայ եւ Յակովբայ:

5 Ը տարեալ զնա Յովսէ առ Յեսու:

6 Ը Յեսու:

7 Ը ետուն փխ. շնորհեցին:

մինչեւ հրամանք աւրինացն կատարեցին¹: Եւ առեալ զնա Յովսէ ի սրբութեան խորանէն մեծաւ փառաւք, եւ ի ձեռաց քահանայիցն, որ կային ի սպասու առաջի Տեառն Աստուծոյ Իսրայէլի ի խորանի անդ, եւ տարաւ² զնա ի տուն Հաւր եւ մաւր իւրոյ: Եւ յետ ոչ բազում աւուրց հակառակեցան ծնողք եւ ազգ երիտասարդին Յովսեա ընդ աղջկանն եւ հեթանոսական ազգաւ նախատէին զնա: Եւ նա արտասուաւք եւ պաղատանաւք աղաչեաց զայրն իւր եւ ասէ. «Տար զիս ուր եւ կամիս եւ արայ ինձ տուն կալոյ եւ պատրաստեա հաց ուտելոյ եւ նստայց անդ եւ մի եղէց նախատ ազգի քում եւ հասուցանել տրտմութիւն անձին քո եւ ինձ»: Եւ խոնարհեալ երիտասարդն³ յաղաչանս նորա եւ ելեալ շրջէր ի մէջ սաղարթազարդ մայրեացն Սիկիմայ: Եւ եգիտ զայրն, ուր եղեալ կային⁴ նշխարքն Եւայի, որպէս եւ էր բնափոր եղեալ յԱրարչէն: Սակայն դեռեւս ոչ ոք գիտէր զնա շիրիմ նախամաւրն⁵, եւ առեալ Յովսէ մուրճ եւ փորեալ մեծացոյց զնա քարահատ առնելով, եւ արար զնա որպէս տուն եւ յաջակողմ այրին արար մսուր փոքրագոյն առ ի պետս անասնոյ, զի լիցի ի զբաւսանք եւ պատճառք կենաց աղջկանն առ կին լինելոյ⁶: Եւ մտեալ բնակեցաւ անդ: Եւ ասաց ցայրն իւր. Ահա այս ինձ տուն հաց ուտելոյ եւ խաղաղութեան բնակարան: Եւ էր անուն կնոջն Եփրատ: Եւ ի պատճառս կնոջն յայրին բնակելոյ շինեցաւ⁷ քաւեփրատ: Եւ ի պատճառս կնոջն յայրին բնակելոյ շինեցաւ⁸ քաւեփրատ, ուստի եւ ի հայերէն⁹ բարբառ դարձուցանելով զԵփրատն Պտղաբերութիւն յորջորջի¹⁰, ուստի եւ ի տեղի անուանն կուսածին պտուղն Քրիստոս տուաւ մեզ ի Հաւրէ՝ համաշխարհական արբուսեցանելով զամենայն հաւատացեալս իւր ի փրկութիւն տիեզերաց¹⁰: Եւ ընդ այն ժամանակն այր մի տառապեալ յազգէն Իսրայէլի

1 Ը եւ արհնեցին զերիտասարդն, զի ընդդէմ եկաց ցանկականին եւ ցեռուցանող փխտին մինչեւ հասին յարհնութեան պսակն փխ. որպէս եւ վայելէր ... կատարեցին:

2 Ը զկոյսն ի ձեռաց քահանայիցն եւ ի սեղանոյն Տեառն տարաւ փխ. զնա Յովսէ ի սրբութեան խորանէն... եւ տարաւ:

3 Ը Յովսէ փխ. երիտասարդն:

4 Ը էին փխ. կային:

5 Ը նախամաւրն Եւայի:

6 Ը չիք առ կին լինելոյ:

7 Ը շինեցաւ անդ:

8 Ը հայօրէն:

9 Ը ասի փխ. յորջորջի:

10 Ը մեզ փխ. տիեզերաց:

ունելով եզն եւ սակաւ ինչ յաւդեաց ոչխարաց: Եւ բնակէր յայրն աստուածընկալ եւ վաստակէր յանդաստանն Բեդզէհէմի՝ յարելով զաւգիսն առ հովիւսն¹, որ էին անդ եւ ինքն փոխարկելով զեզնակն իւր, զոր ունէր եւ գործէր զերկիր: Եւ ոչ գոյր նորա կին կամ որդի, այլ միայնակ լինելով անդ, եւ էր երկիւղած յԱստուծոյ: Եւ զոր ինչ յաւելոյր ի վաստակոցն եւ զկիթս աւդեացն տայր ի պէտս ճանապարհորդաց եւ աղքատաց: Որ եւ նա յայնմ հրաշափառ եւ փրկաւետ երեկոյին անագանեալ գայր եւ գտեալ անդ զՅովսէփ հանդերձ ամենեքումք վասն ոչ լինելոյ նոցա տեղի յիշաւանին յաղագս բազմամբոխ ժողովրդոց աշխարհագրին եւ տեսեալ զնա Յովսէփ յարեալ ընդ առաջ նորա, եւ ողջունեալք զմիմեանս հարցանելով զբարեւ լինելոյ, որպէս եւ վայել է սրբոց Աստուծոյ: Եւ ասաց² նմա. Յովսէփ պարկեշտաբար իբրեւ հաւատարիմ լինելոյ զպատահումն իրին, եւ նա աւրհնէր զԱստուծոն իսրայէլի: Այլ եւ կացին մնացին արտաքոյ՝ աղաւթս առ Աստուած վերառաքելով³ մինչեւ անճառ ծնունդն փառաւք երեւեցաւ ի փրկութիւն ամենայն աշխարհի: Եւ ապա պատճառանաւք ցրտոյն լինելոյ, այլ եւ զի կերակրեսցին ի մսուրս իւրեանց, եմոյծ⁴ Յովսէփ մեծարանաւք եւ պատուով զայրն երկիւղած, այլ եւ զեզն նորա եւ զգրաստն իւր յայրն, վասն զի յոյժ աղքատաւէր էր եւ հիւրընկալ արդարն Յովսէփ⁵, նմանապէս եւ այրն երկիւղած: Եւ տարեալ զեզն եւ զէշն ի մարի անդ կերակրելով զնոսա⁶, եւ ինքեանք նստեալ հարցանէին զմիմեանս: Եւ եգիտ Յովսէփ զայրն զայն յաղգէն Դաւթայ եւ ի մերձաւոր ընտանեաց իւրոց, եւ անուն նորա Սահակ: Եւ էր նա յար ի հովիւսն բացաւթեայք, որ անդ լինէին, վասն սակաւ աւդեացն, զոր ունէր շրջելով ընդ նոսա, այլ եւ յայրին եւս բնակէր սակս եզինն կէրակրոյ: Աստանաւր եւ նա արժանաւորեցաւ փառարանել զհրաշափառ եւ զաստուածային ծնունդն, եւ լինել տեսող աստուածաւորանչ եւ մեծազաւր եւ փառաւոր⁷ նշանաց⁸, որ եզեն⁹ ի փրկաւետ եւ ի լուսա-

1 B հովիսն:

2 D ասացեալ:

3 D չիք վերառաքելով:

4 D եւ մոյծ:

5 D չիք յայրն, վասն զի... Յովսէփ:

6 D կերակրէր փխ. կերակրելով զնոսա:

7 B փառաւորեալ:

8 B նշանացն:

9 A եղին:

պայծառ աստուածայայտ գիշերոյն¹. նա եւ այս չեն ինչ² զարմանք առ աստուգութիւնն հայելով, թէ վասն էր ոչ գրեցան յԱւետարանի անդ սրբում³:

Աւն անդր, եւս բազում ինչ աստուածահրաշք եւ մեծամեծք եւ⁴ սքանչելիք եղեն, որ ոչ գրեցան, վասն զի շտապ տաղնապի կայր ի վերայ սրբոց աւետարանչացն զՔրիստոս Աստուած քարոզելոյ: Վասն որոյ ամենայն բանք սուրբք նահապետաց, մարգարէից, առաքելոց, նա եւ՝ զաւրաց երկնաւորաց, յորոց եւ աւրհնեալ գովի հանապաղ անլուելի ձայնիւ:

Այլ եւ մեզ⁵ դառնալ հարկաւորեցաւ ի կարգ առաջին, զի մի՛ բազմացին պատմութիւնքն առ ի տաղտկումն լսելեաց:

«Եւ եւ Յովսէփ ի Գալիլէէ ի քաղաքէ Նազարեթէ ի Հրեաստան ի քաղաք Դաւթի, որ կոչի Բեթղեհէմ, վասն լինելոյ նորա ի տանէ եւ յաղգէ Դաւթի՝ մտանել յաշխարհագիրն Մարիամաւ հանդերձ, եւ էր յղի» (Ղուկ. Բ 4-5):

Արդ, ի բազմէն եւ յանճառելի աստուածային եւ ահաւոր խորհրդոյն սակաւ ինչ ասացուք. «Եւ եղեւ ի հասանել նոցա անդ, լցան աւուրք ծնանելոյ նորա» (Ղուկ. Բ 6):

Տեսանե՞ս զգաւրութիւն բանին ճշմարիտ մարգարեութիւն նահապետին, որպէս եւ առնթեր բանից հեթանոսական պատմութեան⁶ պատկանէ եւ զծնունդն սուրբ Աւծելոյն.

«Եւ ծնաւ զՈրդին իւր զանդրանիկ» (Ղուկ. Բ 7):

Արդ, իմաստաբար, ըստ աստուածահանճար իմաստութեան⁷ ձգին եւ մտացն տեսութիւնք. «Ծնաւ զՈրդին իւր», որ ի Կոյսն ձգին եւ մտացն տեսութեան անուն: Վասն զի այնպէս էր միայն յարելով եւս զորդեգրութեան անուն: Վասն զի այնպէս էր կուսական ծննդեամբն յայրին անհայր եւ ընդ ժամանակաւ, վասն կուսական ծննդեամբն յայրական ծննդեամբն յերկինս մեր եւ⁸ մերոյ փրկութեան եւ հայրական ծննդեամբն յերկինս անմայր եւ անժամանակ. «Եւ ծնաւ զՈրդին իւր զանդրանիկ»:

1 D արժանաւորեցաւ տեսանել զհրաշափառ ծնունդն փխ. արժանաւորեցաւ փառաւորեալ... գիշերոյն:

2 B նաեւ այլ ոչ ինչ:

3 B սրբումն:

4 D չիք աստուածահրաշք եւ մեծամեծք:

5 D այլ եւ ունել մեզ հաւատ փրկութեան: Այլ մեզ ի կարգ բանին պարտ է դառնալ, զի մի՛ տաղտկացին լսողք փխ. Այլ եւ մեզ դառնալու... լսողաց:

6 D պետութեան փխ. պատմութեան:

7 D գիտութեան փխ. իմաստութեան:

8 D չիք մեր եւ:

ԺԲ.

ՆՈՐԻՆ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅՆ ԵՊԻՓԱՆՈՒ ԱՍԱՅԵԱԼ Ի ՍՈՒՐԲ
ԾՆՈՒՆԴՆ ԲՐԻՍՏՈՍԻ Ի ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԷՆ՝

«Եւ հովիւք էին ի տեղւոջն յայնմիկ բացաւ թեայգք, որ պահէին զպահպանութիւն զիշերւոյ հաւտից իւրեանց: Եւ հրեշտակ Տեառն երեւեցաւ նոցա, եւ փառք ծագեցին առ նոսա» (Հմմտ. Ղուկ. Բ 8-9):

Եւ արդ, մտացն գիտելով է՞ր վասն հովուացն երեւէր հրեշտակն. եւ ի հանճարոյն ծանուցեալ եղեւ յաղագս տխմար եւ անմար գոլով նոցա, եւս անիմաստ ըստ աշխարհի եւ ըստ մարգարէութեանցն խորհրդոյ առ յանապատն եւ ի լերինս ծննդեան եւ սննդեան նոցա լինել ոչ յաշխարհամիջի եւ կամ ըստ տաւնից կարգաց աւրինաց ի տաճար Տեառն գնալով գիտել եւ կամ լսել զաւրինացն եւ զհրաման մարգարէութեան, որ եւս վասն Քրիստոսի մարդանալոյն հանապազ ի տաճարին եւ ի մէջ բազմամբոյն ժողովրդոցն մարգարէանային եւ քարոզելով երգէին եւ ի ձայն բարձր աղաղակէին վասն գալստեան արգարոյն, զի մի յորժամ զաստուածահրաշ տեսութիւն եւ զանճառելի բանս հրեշտակին այսր եւ անդր երթեալ պատմեցեն հովիւքն առ ի ճշմարիտ հաւատ լսաւդացն, եւ ընդդիմադարձ լինելով աստուածամարտ հրէիցն ասիցեն: Եւ ահայ չեն ինչ զարմանք, վասն զի արք իմաստունք էին նոքա, եւ ըստ տեսութեան մարգարէիցն ընթերցեալ հանճարով գիտութեան քարոզեցին զվաղնջուց ճառեալսն, եւ այսու ըմբերանեալ եղեն: Այլ իբրեւ տղետք եւ անիմաստք քարոզէին նոքայ զճշմարտութիւն անճառիցն պատմելով որպէս լուանն եւ տեսին ի նմին ժամու եւ առ յապա դիւրընկալք եղեն բազումք ի հաւատոս սուրբս եւ աստուածածնեցեալ թագաւորին: Վասն զի զանհասանելին խորհրդոյն, որ ըստ աստուածայնոյն իմաստաբար առ ի պատմել հովուացն տգիտաց եւ անգիտաց բնաւին, ըստ աւրինացն եւ մարգարէութեան, այլ եւ ըստ աշխարհի անմար եւ տխմար գոլով յաղագս վայրաբնակ լինելով:

Եւ դարձեալ, զի ամենայն ուրեք ի հրամանէ տէրանց հովիւք կարգեալ են ի պահպանութիւն հաւտից, նմանապէս եւ խորհրդով եւ որ աշակերտելոց էին նորածին Արքային Յիսուսի: Եւ նոքա հովիւք էին կոչելոց, որք արածելով եւ ի վայրի դալարւոյ հովուելով

եւ ի մէջաւրէի հանգուցանելով պահէին զհաւտս բանաւորս յանմարմին զազանէն հրամանաւ երկնաւորին եւ նորուն հովուապետի: Ուստի եւ ինքն իսկ ասաց վասն իւր. «Ես եմ հովիւ քաջ, հովիւ քաջ զնէ զանձն իւր ի վերա ոչխարաց» (Յովհ. Ժ 11):

«Եւ երկեան երկիւղ մեծ: Եւ ասէ հրեշտակն. Մի՛ երկնչիք» (Հմմտ. Ղուկ. Բ 9):

Արդ, զերեւումն հրեշտակին եւ զփառաց Տեառն Աստուծոյ ծագումն սեամբ ամպով եւ զիջումն զաւրաց երկնաւորաց հրեշտակաւորին եւ զհաւոր բարբառս նոցա տեսեալ եւ լուեալ հովուցն, արդարեւ, երկեան յոյժ: Իսկ մեք, ըստ աստուածատուր մերոյ իմաստիցն այսպէս դատեցաք զասել հրեշտակին՝ «Մի՛ երկնչիք» առ ի հաստատել զնոսա, զի զոր տեսինն եւ լուան կամակար ի միտս իւրեանց լինելով առ ի կարող լինելով աստուածաբանական պատմութեանցն իսկապէս ցուցանելով ամենեցուն առ ի ճշմարիտ հաւատ՝ լինելով փրկութիւն յաւիտենական կենացն անվախճանիցն: Զի ահաւասիկ աւետարանեմ ձեզ ուրախութիւն մեծ, որ եղիցի ամենայն ժողովրդեանն: Ոչ ասաց ըստ մովսէսեան աւրինադրին եւ ոչ ըստ մարգարէիցն կարգաց, որ Իսրայէլի միայն աւետարանէին զփրկութիւն: Այլ իմս աւետարանութիւն ամենայն ժողովրդեան, եւս եւ համանգամայն՝ ամենայն տիեզերաց ուրախութիւն եւ փրկութիւն, որ ոչ անցանէ: Եւ է՞ր վասն. «Զի ծնաւ այսաւր փրկիչ, որ է Աւծեալ Տէր ի քաղաքի Դաւթի»: Եւ յորժամ լսիցես ի սուրբ գուարթնոյն՝ «Ծնաւ ձեզ այսաւր Փրկիչ»՝ մի՛ սկիզբն առնէր նորա թագաւորութեան, վասն զի անսկիզբն է, որպէս եւ ասէ իսկ Նսայի աստուածաբան մարգարէն. «Մանուկ ծնաւ մեզ» (Նս. Թ 6), ցուցանէ զմարմինն, զոր էառ էական Բանն Աստուած ի սուրբ ի Կուսէն: «Որդի տուաւ մեզ». եւ այս է, զոր ասեն իսկ Որդինն աստանաւր առեալ մարմին բնութեանցն միաւորութեամբ եւ ծնեալ մանուկ, տուաւ մեզ ամենեցուն¹ ի փրկութիւն յաւիտենից, ըստ առաքելոյ բանին իբր այն, զի ասէ. «Առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր, որ եղեւ ի կնոջէ» (Գաղատ. Դ 5), «որ է Աւծեալ Տէր ի քաղաքի Դաւթի»: Եւ արդ, ահա յոյժ բարձրագոյն քան զառաջինն եւ անհասանելի, զի թէ եւս ըստ մարգարէոյն աւժանիլ ասի, սակայն ինքն է Տէր եւ Արարիչ եւ

¹ B ամենիցուն:

աւծանէ եւս զքահանայս եւ զմարգարէս եւ զթագաւորս «ի քաղաք Դաւթի» մինչեւ կատարումն առնէ մարգարէութեան, ըստ այնմ, որ ասեն. «Ի պտղոյ յորովայնէ նորա նստուցանել ի յաթոռ նորա» (Սղմ. ՃԼԱ. 11): Իսկապէս ասաց եւս եւ կատարեաց յայսմ աւուր մեծի եւ ահաւորի ի փրկութիւն ամենեցուն առհասարակ: «Եւ այս նշանակ ձեզ գտանիցէք. մանուկ պատեալ ի խանձարուրս եւ եղեալ ի մսուր» (Ղուկ. Բ 12): Աւն անդր, եւ այս ոչ կարի բարձրագոյն եւ վաեղուց երեւին փառաց նշանակք, վասն որոյ նախ Փրկիչ եւ Տէր քարոզեաց: Յաղագս այնորիկ ճառէ խոնարհաբար հաստատագոյն, եւ նշանացի ցուցանելով սակա բարձրագոյն, զի մի՛ յորժամ տեսանիցեն նուաստացեալ զբոլորից լցուցիչն տկարացին առ հաւատ մեծամեծացն լսելոյ, այլ հաստատուն կացցեն եւ անշարժ, որպէս եւ լուան Փրկիչ եւ Աւծեալ եւ Տէր գոլով ամենեցուն: Եւ եղեւ յանկարծակի ընդ հրեշտակին ընդ այնմիկ բազմութիւն զաւրաց երկնաւորաց, աստանաւր առ ընթեր սուրբ հրեշտակապետին Գաբրիէլի եւ ընդ նմա, որ քարոզեաց հովուացն: Իսկապէս եւ ստոյգ երեւեցան վկայք առ ճշմարտութեան յայտնումն բազմութիւն զաւրաց երկնաւորաց առ ի հաստատուն մնալ նոցա ի վերա մեծամեծացն, զոր եւ լվանն թէ եւ ի նուաստագոյն եւ ի փոքր մսուր, որ անասնոցն պատշաճի, տեսանիցեն բազմեալ ոչ ինչ պակասին, յորոց լվանն, եւ հաւատացին զնա բոլորովիմբ Տէր եւ Արարիչ արարածոց, որք աւրհնէին զԱստուած եւ աւծէին. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ» (Ղուկ. Բ 14), որ եւ անխակալ քաղցրութեամբ եւ անճառ խոնարհութեամբ ի հայրական ծոցոյ եկեալ յերկիր մեղապարտ եւ մեղապարտից մանաւանդ եւ մահապարտ: Ըստ այնմ լսել զհեծութիւն կապելոց զմարգարէիցն եւ զնահապետացն ի դժոխս եւ արձակել զորդիս մահապարտից ի կապանաց սատանայի եւ յաններելի նորին տանջանաց, քանզի եւ ի վերա ամենայն չարեացն գործելոց եւ զայս եւս յաւելին ուրացեալք զնոյն ինքն զԱրարիչն զԲանն Աստուած, որ արար զամենայն եւ այսաւր ծնաւ ի սուրբ Կուսէն ի փրկութիւն ամենեցուն: Եւ դարձեալ «Փառք ի բարձունս» ասելով այսպէս հայրին մտացն վերտեսութիւնքն, զի Տէրն բարձանց անհասանելի եւ ի հայրական բարձրութենէ խոնարհեցաւ եւ էջ ի մեր նուաստութիւնս: Ուստի եւ զաւրքն բարձանց, որք գիտակք եւ սպասաւորք էին անճառ եւ անհաս տնաւրէնութեան նորա: Աւն անդր, եւ նոքին իսկ արժանաւորեցան փառաբանութեամբ երգել եւ ասել. «Փառք ի

բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն» (Ղուկ. Բ 14) եւ ոչ սեպհական որդիք մարդկան համարձակին աւրհնել, որ չեւ եւս հաւատացեալ ճշմարտապէս եւ ճանաչել զԱստուած, որ մարմնով երեւեցաւ ի Բեթղէհէմ Հրէաստանի իբրեւ զարեգակն արդարութեան որպէս եւ էն իսկ:

«Ի մարդիկ հաշտութիւն». վասն զի մոլորեալ եւ դանդաղեալ էին զիւական խաբամբ ամենայն ազգք մարդկան զԱրարիչն թողլով արարածոց մատուցանէին զերկրպագութիւն: Եւ հրեշտակացն զայն տեսանելով մեծաւ բարկութեամբ խռովեալ կային ընդ նոսա, իսկ այսաւր ի ձեռն նորածին հին եւ նոր Արքային՝ իջեալ զաւրաց երկնաւորաց մեծաւ խնդութեամբ յերկիր խառնեցան ընդ մարդկան եւ հաշտութեամբ լինելով ընդ նոսայ հրամանաւ Արարչին Յիսուսի երգակցեալ ասէին ձայնիւ մեծաւ. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն», զի այլ ոչ եւս հեղուն ծնաւդքն զանպարտ արիւնս տղայոց իւրեանց զիւաց պղծոց եւ զարշեւեաց ի վերա երկրի, որ եւ ամբաստան¹ լինի մարգարէն. «զոհէին զուստերս իւրեանց զիւաց եւ հեղին արիւն ամբրիծ»²:

«Եւ ի մարդիկ հաշտութիւն» վասն զի հաշտութիւն ոչ միայնակ զհրեշտակացն առ մարդիկ է իմանալ, այլ եւս աւն անդր զբարձրագոյն եւ զանշարժելին պարտ է գիտել եւ հաւատալ զհաշտութիւն ի ձեռն սուրբ Միածնին զԱստուծոյ Հաւր ընդ արարածս, ըստ առաքելոյ բանին. «Հաշտեցաք ընդ Աստուծոյ մահուամբ Որդւոյն նորա» (Հռովմ. Ե 10), եւ արար խաղաղութիւն յերկինս եւ յերկրի զհրեշտակաց եւ զմարդկան հաշտութիւն առ միմեանս ասէ եւ զմիջնորմն քակելով, զի միաձայնեալ եւս հրեշտակք եւ մարդիկք աւրհնեն, գովեն եւ փառաւորեն զԱստուած անլուելի ձայնիւ, որ այսաւր մարմնով երեւեցաւ յերկրի եւ ընդ մարդկան շրջելով անճառ խոնարհութեամբ ի փառս եւ ի պատիւ Աստուածութեան իւրոյ կեցուցանել զմեզ:

Եւ եղեւ իբրեւ վերացան ի նոցանէ հրեշտակքն, յերկինս ասեն հովիւքն ցմիմեանս. Եկայք երթիցուք մինչեւ ցԲեթղէհէմ եւ տեսցուք՝ զինչ է բանս այս, զոր Տէր եցոյց մեզ, քանզի սքանչացան եւս ընդ երեւումն հրեշտակին եւ ընդ իջանել զաւրաց երկնաւորաց

¹ B ամպաստան:

² B անբիծ:

բազմականաց, նա եւ ընդ փրկաւետ բանս հրեշտակին, զոր լուան ի նմանէ: Այլ եւ վախէր եւս հրաշանալ եւ հաւատով եւս գտանել զաւգտկարն ի փրկութիւն հոգւոց եւ մարմնոց: Եւ ահա եկին փութանակի ի Բեթղէհէմ եւ համարձակեալ հաւատով մեծաւ, մտին ի յայրն աստուածընկալ եւ տեսին զմանուկն պատեալ խանձարրաւք եւ եղեալ ի մսուր: Եւ սրբոհի կոյսն Մարիամ՝ մայր մարմնացելոյ Բանին մերձ նստելով եւ կայր ի սպասու Արքային արարածոց: Եւ հաստատեցան ի հաւատս սուրբ Մանկանն, որպէս եւ լուան ի հրեշտակէն եւ երկրպագեալ եւ ընդ կրունկս դարձեալ փութանակի եւ շտապով առեալ կողի եւ կաթն, եւ եկեալ առ ժամայն մտին ի յայրն՝ կրկին եւս երկրպագութիւն մատուցանելով նորածին Ոագաւորին, այլ եւ՝ ծնաւդին իւրոյ սրբոյ կուսին Մարիամայ: Եւ մատուցանելով զընծայս՝ իւրեանց ցնծալով աւրհնէին, գովէին եւ փառաւոր առնէին զԱստուածն Իսրայէլի, որ եցոյց նոցա «Փրկիչ զԱւծեալ Տէրն ի քաղաքի Դաւթի»: Եւ ինքեանք մտեալ ի Բեթղէհէմ, վասն զի անդի եւս էին, թէպէտ եւ յանդաստանս լինէին բացաւթեայդք վասն արաւտի եւ պահպանութեան հաւտից իւրեանց: Եւ սկսան մի ըստ միոջէ պատմել, զոր լուանն ի սուրբ հրեշտակապետէն Գաբրիէլի, մանաւանդ եւ զայն, զոր տեսին աջաւք իւրեանց հաւատով եւ քաջայայտ բացատրել ցուցանէին ամենեցուն, որ բնակեալ էին ի Բեթղէհէմ, նա եւ բազմամբոխ եկելոցն յաշխարհագիրն ազգին եւս Յուդայի, որ դարձան ի վիճակս իւրեանց հայրենի հրամանաւ կայսեր: Վասն զի եւ նա ազգեցութեամբ վերնոյն արար զամենայն: Այլ եւ ամենայն բազմութիւնն քաղաքին արք եւ կանայք եկելովքն հանդերձ ծերաւք եւ տղայաւք յաշխարհագիրն լուեալ ի հովիւացն զմեծաաքանչ նա եւ զհրաշս աստուածային խորհրդոյն մարմնացեալ Բանին եւ ծնեցելոյն այսաւր ի սրբոյ Կուսէն զարմացեալ հիացեալ փառաւոր առնէին զԱստուածն Իսրայէլի: Որպէս եւ ասէ իսկ երանելի Աւետարանիչն. «Ամենեքեան, որ լսէին, զարմանային վասն բանին, զոր խաւսեցան ընդ նոսայ հովիւքն եւ ընթացեալ իւրաքանչիւր ի տունս իւրեանց» (Հմմտ. Ղուկ. Բ 18) ընծայաբեր եւս լինէին Մանկանն հանդերձ երկրպագութեամբ: Եւ տեսեալ զՄայր նորա Մարիամ ոչ եւս ըստ աւրինակի կանանց ծննդականաց թախծեալ եւ վտանգեալ այլ շնորհաւքն ծնեցելոյն առ ի նմանէ ող-

ջամբ պայծառ եւ զուարթ հրեշտակակերպ տեսեամբ, որպէս եւ էին յառաջագոյն, վասն զի նմանապէս մնաց Կոյս յաղագս զԱստուած մարդացեալ ծնանելով:

«Եւ Մարիամ զամենայն բանս զայսոսիկ պահէր եւ խելամուտ լինէր» (Ղուկ. Բ 19): Եւ արդ, «զամենայն զբանս» ասելով, որպէս եւ մտացն դատեցան իմաստքն, յաւետեացն Գաբրիէլի մինչեւ ցայն վայր, զոր եւ լուաւ ի սուրբ հրեշտակէն զ«ուրախ լեր բերկրեալ», այլ եւ զազգականին իւր զԵղիսաբեթի զսրբոյն եւ զարդարուհոյն, որպէս այն, զի ասէ. «Ուստի՞ է ինձ այս, զի եկեցէ մայր Տեառն իմոյ առ իս» (Ղուկ. Ա 43): Եւ աստանաւր զոր եւ լուաւ յերջանիկ հովուացն «Փրկիչ եւ Աւծեալ Տէր ի քաղաքի Դաւթի»: Ո՛վ մեծի սքանչելեացն Աստուծոյ, վասն զի ի վարդապետութենէ տգետ եւ վայրարեալ հովուացն իմաստացեալ Աւրիորդն սուրբ եւ խելամուտ եղեալ վերստին զամենայն յիշելով առաւել եւս հաստատեցաւ հաւատով յաստուածային եւ ի փրկագործ ծնունդն իւր սուրբ: Սակս այն ի միտս պահելով որպէս զիմաստուն կատարեալ, որպէս եւ էրն իսկ: Եւ դարձան հովիւքն փառաւոր առնելով զԱստուած վասն ամենայնի, զոր լուանն եւ տեսին, որպէս եւ պատմեցաւ նոցա, քանզի որպէս լուան ի սուրբ հրեշտակէն իսկապէս, եւ արժանաւորեցան ականատես լինելով, ըստ անսուտ բանից նորուն հրեշտակապետին: Եւ անդէն հաստատեցան ի հաւատս սուրբս խոստովանելով զծնեալն ի սրբոյ Կուսէնն ի Բեթղէհէմի յայրին եւ զեղեալն յանբանից մսուր «Փրկիչ եւ Աւծեալ տէր ի քաղաքի Դաւթի»: Ընդ որս եւ մեք եւս ընդ նոսին արժանաւորեցուք շնորհաւք ծննդեանն Յիսուսի Քրիստոսի՝ խոստովանելով զնոյն ինքն զՅիսուս Քրիստոս Արարիչ եւ Փրկիչ համանգամայն առհասարակ ամենայն, որ երեւին եւ որ ոչն երեւին, եւ նմա փառք պատիւ ընդ Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ:

ԺԳ.

**ՆՈՐԻՆ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՅԱՂԱԳՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ
ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆՆ ԵՒ ՄԱՐԴԱՆԱԼՈՅՆ
ԱՌ Ի ՍՐԲՈՅ ԿՈՒՍԷՆ ՄԱՐԻԱՄԱՅ՝**

Աստանաւր աստուածաբանական իմաստիւք եւ ընդ այնր խառնելով զերկիւղ Տեառն: Եւ Հայել եւս պատրաստաբար առաջնորդականին իմացմամբ ի տէրունեան տնտեսական իրս, որ եւ վասն մերոյ փրկութեան եւ ոչ վասն անհասանելի Աստուածութեան իւրոյ առաւել եւս հաճին նորա² ամենաբարի եւ քաղցր կամքն, ըստ մարգարէութեանն. «Մեծ են գործք Տեառն եւ քննեալ³, եւ յամենայնի կամք նորա (Սղմ. ՃԺ 2): Երանի որ՝ քննեն զվկայութիւնս նորա» (Սղմ. ՃԺԸ 2): Եւ սքանչելի են վկայութիւնք քո, վասն այսորիկ քննեաց զնոսա անձն իմ»⁴ (Սղմ. ՃԺԸ 129):

Աւն անդր, եւ այս իմանալի է իմաստիցն քննութեամբ՝ է՞ր վասն առընթեր աստուածային տնտեսութեամբն խորհրդով պատկանէ⁵ զՀռովմայեցւոցն լինել տէրութիւն, որ ահաւոր եւ բուռն է քան զամենայն ազգաց, որ ի ներքոյ երկնից, որպէս եւ ասէ իսկ Դանիէլ տեսութեամբն, որ ցուցաւ նմա ի Հրեշտակէ վերնոյն. «Գազանն չորրորդ ահաւոր այլակերպ ժանիք նորա երկաթիք եւ մագիլք նորա պղնձիք, ուտէր եւ մանրեր եւ զմնացորդսն առ ոտսն կոտորէր»⁶ (տե՛ս Դանիէլ է 7): Եւ ահա դնէ զնա որպէս գաւազան երկաթի՝ առ յապա խրատ պատուհասի լինել ամբարշտեալ եւ կատաղեալ խաչահան եւ տիրապան ազգին Հեբրայեցւոց, որպէս ասէ իսկ Դաւիթ «Հովուեսցես զնոսա գաւազանաւ» (Սղմ. Բ 9): Ուստի եւ յետ համբառնալոյ Տեառն յերկինս առ Հայր, արար եւս կառարումն մարգարէութեանն: Վեսպասիանոս⁷ արքայ Հռովմայ իբրեւ ազգեալ նմա յԱստուծոյ, եկն անհուն եւ Ազքանաղեան զաւրաւք յերուսաղէմ ի տաւն Զատկին եւ պաշարեալ զնա պատնեշաւք եւ ի

1 Ճառս չիք D: B նորին երանելոյն Եպիփանու ասացեալ ի սուրբ տնտեսութիւն եւ ի Ծնունդն Քրիստոսի փխ նորին... Մարիամայ:

2 B նորայն:

3 A քնեալ:

4 A չիք Երանի... անձն իմ:

5 A չիք պատկանէ:

6 A չիք ժանիք... կոտորէր:

7 AB Վեսպիանոս:

սուր եւ ի սով մաշեաց զամենայն ազգ խաչահանուացն, որք ոչ հաւատացին խաչելոյն Քրիստոսի, եւ որք ապաշաւեալ հաւատացին եւ մկրտեցան, ամենեքեան ապրեալք եղեն ըստ մարմնոյ եւ Հոգւոյ, վասն զի Հոգին Սուրբ Աստուած առաջնորդեալ եհան զնոսա ի քաղաքէն եւ զայնոսիկ, որ բնակեալ էին յամենայն աշխարհն Պաղեստին հաւատովն Քրիստոսի, արգել եւ ոչ ետ թոյլ ի տաւն Զատկին, այլ փախստեալ տարեալ ամրացոյց զնոսա ի հեռանակ աշխարհ, եւ եղեն ապրեալք ամենեքեան յանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ խաչահանքն ազգաւք, տամբ եւ որդեաւք իւրեանց սեպհական կորուսեալ եւս եղեն մահուամբ ըստ Հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ: Այլ եւ զի անդ ի մեծագահն Հռովմ հաստատելոց էր զվէմն հաւատոյ զանշարժելի խարիսխն զսուրբ առաքեալն Պետրոս եւ զեղբայր նորին զերանելին Պաւղոս ի վերայ անդրդուելի հիմանն Յիսուսի Քրիստոսի՝ Որդւոյն Աստուծոյ, քանզի նոքա՝ իսկ ամուլք հաւատոյ սիւնք եկեղեցւոյ եւ լուսատուք ամենայն տիեզերաց ի Տեառնէ իսկ վկայեալ. «Դուք էք լոյս աշխարհի» (Մտթ. Ե 14): Այլ եւ զաւրք հաւատացեալ Հռովմայեցւոցն, որ ի նմա լինիցին աւժանդակ նորահաւատ քրիստոնէից եւ հալածողք այնոցիկ, որ ոչ հնազանդին Աւետարանին փառաց քրիստոսական քարոզութեանն: Այլ եւ գուլթն ազգողական ողորմածին եւ զթածին Աստուծոյ զարթոյց զթագաւորն Հռովմայ՝ դարձ առնել ի ձեռն աշխարհագրին ամենայն տնանկաց¹ եւ զրկելոց ամպարշտաց եւ փախուցելոց, այլ եւ աղքատացելոց եւ առաքեաց առ Հերովդէս Հրովարտակս՝ ծանուցանելով նմա զկամս իւր եւ զկնի Հրովարտակին հրամայեաց զգանձս բազումս տանել յարքունական տանէն, զի գնեսցէ ցորեան եւ գարի, կորեակ եւ հաճար, եւ զամենայն ունդս ուտելի լինել կերակուր բազմութեան մարդկան նոր յաշխարհագիրն եւ ի դարմանս անասնոց նոցա մինչեւ իւրեանցն հասանիցէ ցանել եւ ժողովել ի շտեմարանս, վասն զի եւ ըստ մարդկան ոգւոց եւ ըստ գլխոց շնչաւորաց հրամայեաց տալ զկերակուր եւ զդարման մարդոյ եւ անասնոյ: Ուստի եւ Յովսէփ այնու պատճառաւ ելանէր տամբ եւ որդեաւք, նաեւ՝ Կուսիւն² մտանել յաշխարհագիրն, որում ոչ վաւել էր, վասն զի կարի քաջ գիտէր նոյն ինքն սրբոհին զժամանակ սուրբ եւ կենդանաբար ծննդեանն: Եւ զի գրեալ եւս էր աստուածաբեալ եւ սրբա-

1 A տնանկաց:

2 B Կուսին:

նեալ ձեռաւքն իւրովք զերանաւետ եւ զսուրբ աւրն փրկութեան
այլ եւ երկեալ եւս մնալ անդրէն վասն խիստ հրամանին, որ վարէր
զնոսա: Եւ իբրեւ ելին գնալ զրեցին զնոսա միաբան ի գիրն արքու-
նի Յովսէփ քահանայ եւ հիւսն ի Բեղղէհէմէ եւ կին նորա եւ որ-
դիք չորք եւ դստերք երեք եւ Մարիամ կոյսն խաւսեցեալ նմա եւ
ոչ հարսնացեալ, եւ զի յայտնեալ եւս էր կուսութիւն եւ սրբութիւն
նորա: Վասն զի հրապարակատեալ ի տաճարն Տեառն արքուցին նմա
զջուրն յանդիմանութեան եւ նա մնաց անփորձ ի փառս Աստուծոյ
Իսրայէլի, որպէս եւ էր իսկ ամբիժ եւ անարատ: Այլ եւ ի ժամ երեկո-
յին, անցեալ զճանապարհն եւ հասեալ յայրն, մտին անդ, եւ առ ժա-
մայն եղեւ այրն աստուածընկալ: Եւ զիտաց կոյսն սուրբ, զի էհաս
ժամ ծննդեան նորա, վասն զի որպէս յաւետարեր աւրն, նոյնպէս
եւ այսաւր բերկրեցաւ ոգի նորա եւ նա յարուցեալ կայր յաղաթս
փրկաբեր եւ լուսապայծառ երեկոյին: Եւ տարածեալ խաչանման
զաստուածաստեղծ բազուկսն¹. այլ եւ երկինս համբառնալով առ
Աստուածն Իսրայէլի, եւ ասէր աղերսաբան երգով, քաղցր ձայնիւ
զուսեալն ի հաւրէն իւրմէ Դաւթայ. «Ուղիղ² եղիցին աղաթք իմ
որպէս խոսն[կ առաջի Քո]» (Սղմ. Ճն 2): Եւ ի կատարման աղա-
թիցն նստեալ բազմեցաւ եւ Տէրն առ սակաւ սակաւ սկսաւ շարժել
քաղցրութեամբ, որպէս եւ ազգեալ մաւրն վասն սուրբ եւ աստուա-
ծային գալստեանն եւ իջանելոյ իւրն յերկիր ի սրբամաքուր եւ յա-
նարատ յարգանդին, որ սուրբ եւ պատուական էր, ըստ ստեղծմանն
Աստուծոյ յորովայնէ եւ քան զաթոռն քերովբէական ազնուագոյն
եւ ընդունակ եղեւ, որ եւ աստուածաբնակ լինելովն եղեւ մայր եւ
աղախին իմ Յիսուսի Որդւոյն Աստուծոյ: Եւ առ ժամայն կոչեալ
կոյսն սուրբ առ ինքն զքոյր մաւր իւրոյ զՄարեմ, որ էր կցորդա-
կից կենացն Յովսէփայ: Եւ ասաց նմա ծածկաբար զաստուածային
խորհուրդն: Եւ նա ազգեալ Յովսէփայ եւ որդւոց իւրոց, եւ ելին
փութանակի յայրէ անտի: Եւ Սողոմէ գնաց խնդրել մանկաբարձ
ի քաղաքն Բեղղէհէմ, վասն զի մերձ էր եւ կամ թէ ի բազմամբոխ
աշխարհագրին, եւ ոչ գտանէր: Եւ դարձեալ զի հրաշք Աստուա-
ծութեանն լինիցի եւ Յովսէփ եւ որդիք իւր երեքեան. Յուդայ եւ
Սիմովն եւ Յովսէփ. նստաւ³ նա արտաքոյ առ դուրս այրին եւ փոք-

1 B բազուկն:

2 A Ուղեղ:

3 A Ստեղ:

րիկն Յակովբ որպէս ամի միոջ ի գիրկս մաւրն եւ կայ ի սպաս Արա-
րողին իւր եւ եղբաւր: Եւ յերրորդ պահու սուրբ եւ լուսատու եւ
աստուածարար զիշերոյն հոտ անուշութեան սփռեալ եւ ծաւալեալ
բուրեաց առհասարակ ընդ ամենայն արարածս յերկինս եւ յերկրի,
եւ սիւն լուսոյ ի հաստատութենէ երկնից ամբով ճառագայթեալ եւ
հովանացեալ ի վերայ այրին: Եւ կոյսն սուրբ կայր ընդգէմ տաճա-
րին Աստուծոյ եւ ի ծունկս եղեալ աղաթէր ասելով. «Աստուած
հարցն մերոց Արբահամու, Սահակայ եւ Յակովբայ, որ նստիս ի
քէրովբէս, Տէր Սաբաւովթ¹, յիշեա զուխտս Քո սուրբ, որ առ նոսա,
նա եւ՝ զերդումն ծառայիցն Քո հաւր իմոյ Դաւթայ, որով յուսա-
ցուցեր զնա ի տեղւոյն յայսմիկ փրկարար խորհրդով Քո ծածկե-
ցելոյ, եւ այժմ այց արայ աղախնոյ Քո՝ մնացելոյ որբ ի հաւրէ եւ
ի մաւրէ, զի դու ես հայր եւ Տէր որբոց»: Իսկ նա² ոչ եթէ ցաւ ինչ
երկանց ունելով աղաթէր. քաւ եւ մի՛ լիցի, այլ եւ աւն անդր ի
բաց երթ³, վասն զի սակաւիկ մի երկնէն՝ գուցէ լինիցի, ասէ: Եւ
Մարեմ՝ քոյր մաւր նորա, մերձ կալով, քաջալերէր զնա ունելով
զփոքրիկն Յակովբ ի գիրկս իւր: Եւ նա խանդաղատէր եւ ժպտելով
զիմէր գնալ եւ անկանել ի գիրկս⁴ կուսին, որպէս եւ սովոր էր, այլ
եւ իբրեւ երբեմն կարապետն խայտար յորովայնի մաւրն եւ կամէր
ելանել յերկրպագութիւն արարածոց Տեառնորդւոյն, նմանապէս եւ
սա այժմ՝ ի գրկաց մաւրն: Եւ նոյն ժամայն յարոյց Տէրն եւ Արա-
րիչն զնախամայրն Եւայ, եւ զի ի վերայ գերեզմանի նորա կայր
կոյսն սուրբ եւ աղաթէր: Եւ երկրպագեաց Եւայ սրբոյ կուսին, եւ
ասէր. «Մի երկնջիր յոյս իմ եւ ապաւնն ի Տէր. վասն զի քեւ լուծաւ
անէծք իմ, որ առ յինէն սփռեալ տարածեցան ընդ ամենայն տիե-
զերս, եւ ես եմ նախամայրն քո Եւայ: Եւ արդ, յարոյց զիս Տէրդ
իմ, որ առ քեզ, եւ արդ, ի քէն ծնանի՝ հրաշափառապէս լուծանե-
լով առ քեզ զբնութեան աւրէնս: Եւ մերձ կացեալ ահիւ եւ դողու-
թեամբ սպասաւորեաց պատրաստաբար եւ արժանապէս աստուածա-
յին ծննդեանն: Ուստի եւ ի բարժանել սուրբ, միածնին, անարատ եւ
անապական ծննդեամբ ի սրբոյ կուսէն հրաշափառապէս երեւմամբ
ի վերայ աստուածաշէն բազկացն Եւայի ի նմին ժամու հաստա-

1 A Սաբաւաթ:

2 A չիք նա:

3 A չիք Այլ եւ... երթ:

4 A կիրկս:

տեցան եւ արդարացեալ սրբեցան եւս, որ եւ ձգմամբ եւ հաստմամբ պտղոյն խախտեալ եւ գաւսացեալ էին:

Այլ եւ որպէս իմաստուն գոլով սրբոհի Կոյսն յամենայնի պատ-
րաստեալ եւս՝ էր յառաջագոյն կտաւս նորս եւ սուրբս ընդ նմին եւ
պատանս եւ առեալ զնա Մարեմ՝ քոյր մաւր Կուսին¹ տայ ի ձեռս
Եւայի, եւ նա խանձարեալ զայն, որ ի բռին ունի զարարածս եւ
պատեալ սուրբ կտաւովն ի վերոստ մինչեւ ի վայր եւ եղեալ ի
գլուխ մարոյն ի հարակողն կոյս, եւ առեալ զձեռանէ Կուսին եւ
մեծաւ պատուով բազմեցոյց մերձ ի մսուրն եւ ի մանուկն, որ բա-
նիւ բարձեալ ունի զամենայն: Եւ առժամայն նոյն ինքն նախա-
մայրն ձեռս ի կապ լինելով եւ խոնարհութեամբ մեծաւ երկրպա-
գեաց ծնիցելոյն եւ ծնողքն եւ աւրհնելով եւ փառաւորելով գոհա-
ցողական երգով զծնեալն եւ զծնաւղն եւ ինքն ամփոփեալ պահե-
ցաւ ի հրամանէն Աստուծոյ: Եւ Մարիամ Կոյսն սուրբ եւ Մայր
Բանին Աստուծոյ ոչ կարաւտեալ լուանալեաց, վասն զի սրբամա-
քուր եւս էր յարգանդէ, եւ կայր ողջ մարմնով թէպէտ եւ մարդկա-
պէս ի ստուգութեան հայելով ծնաւ զԲանն Աստուած: Եւ յարու-
ցեալ փութանալի մերձ կալով առ մանուկն եւ բազմեալ անդ մաւր
առ միածին Որդին իւր զձեռն ձախ դնէր որպէս սնարս առնելով եւ
աջովն սպասաւորէր անհոգաբար ի սէր Որդւոյն իւր եւ Աստուծոյ
վատահանալով: Այլ եւ ինքն կայր, որպէս վերագոյնն ասացաք,
առողջ՝ մարմնով եւ սուրբ՝ հոգւով, վասն զի առանց հեշտութեան
մարմնոյ էր սուրբ եւ աստուածային յղութիւնն, նմանապէս եւ
առանց երկանց եւ ցաւոց ծնունդն աստուածային, նա եւ՝ զի հոգե-
պէս բերկրեցաւ ըստ այնմ. «Հոգին սուրբ եկեսցէ՝ ի քեզ», եւ
«ցնծասցէ սիրտ իմ յԱստուած փրկիչ իմ» (Հմմտ. Սղմ. ԺԲ 6): Արդ,
ի ժամն յայն փրկաւետ ի բարժանել աստուածային եւ անապական
մարմնոյն ծննդեամբ ի մաւրէն իւրմէ արարածք ամենայն ընդար-
մացեալ փոքր ինչ զաղարեցին յիւրաքանչիւր գործոց, եւ լու-
թեամբ ի միտս իւրեանց աւրհնէին, գովէին եւ փառաւոր առնէին
զաստուած: Այլ եւ հոտ անուշուութեան բուրեաց ընդ ամենայն արա-
րածս յերկինս եւ յերկրի եւ հոտոտեցան ի հոտ անուշից, եւ առհա-
սարակ նոր նորոգեցան եւ գոհացան զբարեաց տուաւղէն: Եւ իբրեւ
անճառ ծնունդն փառաւք երեւեալ² ի նմին ժամու երկնային

1 A Մարեմա փիս Մարեմ քոյր մաւր կուսին:

2 A երեւեալ:

զաւրութիւնքն ընդ նոսին եւ հովիւքն, այլ եւ Յովսէփ եւ իւրքն
ամենայն ի ձայն բարձր աղաղակէին եւ ասէին. «Փառք ի բարձունս
Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն եւ ի մարդիկ հաշտութիւն»
(Ղուկ. Բ 14): Արդարապէս եւ վայել էր այնմ լինել առ խոնարհու-
թիւնն հայելով, զի թէ զաւրութիւն Աստուածութեանն յայտնեալ
եւս էր՝ ո՞վ էր բաւական կալ ի սպաս պատուի նորա, վասն զի սեպ-
հական Աստուածութիւն նորա յարարածոց ամենայն ոչ ոք բաւ է
ընդունել, սակայն Տէրն վասն քաղցրութեան իւրոյ եւ վասն փա-
ռացն ցուցակութեան մասնաւորաբար իմն յայտնեալ երեւեցոյց առ
հաւատ լինելոյ զսիւնանման լոյսն եւ զԵւայ կալ ի սպաս պատուի
ծննդեան նորա եւ բազմութիւն զաւրաց երկնաւորաց եւ զկուսա-
կան ծնունդն եւ զկուսութեամբ մնալ ծնաւղին յետ ծննդեանն,
որպէս եւ ասէ Աւետարանիչն¹. «Տեսաք զփառս նորա իբրեւ Միած-
նի առ ի Հաւրէ՝ լի շնորհաւք եւ ճշմարտութեամբ»² (Յովհ. Ա. 14):
Աւն անդր, իսկապէս եւ հաւաստի ամենայնն տեսեալ եղեւ, վասն
զի հովիւքն արժանաւորեցան տեսանել զբազմութիւն զաւրաց երկ-
նաւորաց եւ ձայնակցեալ նոցա յաւրհնութիւն եւ ի փառաբանու-
թիւն Աստուծոյ: Եւ Մարեմ կինն Յովսէփայ եւ երկու դստերք իւր՝
Եսթեր եւ Մառի, տեսին զնախամայրն Եւայ եւ արժանաւորեցան
եւս ընդ նմին սպասաւորեալ աստուածայինն ծննդեանն, եւ լուան
եւս զբանս նորա, զոր խաւսեցաւ ընդ Կոյսն սուրբ: Եւ Սողոմէ՝
միւս դուստրն Յովսէփայ արժանաւորեցաւ յետ անճառ ծննդեանն
վկայ լինել մաքուր, սուրբ եւ անարատ եւ անապական ծննդեանն
եւ կուսութեան: Եւ Յովսէփ երանելին³ եւ որդիք իւր, եւ քաղաքա-
ցիքն ամենայն, որ ի Բեղղէհէմ եւ բազմամբոխքն, որ ի պատճառս
աշխարհագրին եկեալ եւս էին հրամանաւ արքունի. սոքա ամենե-
քեան արժանի եղեն տեսութեան աստուածային եւ արփիահրաշ լու-
սոյն, որ հովանի էր յայրին: Եւ արդ, ահա տեսանեմ յայսմ աւուր
միաբանեալ զամենայն արարածս ի փառս եւ յաւրհնութիւն եւ ի
պատիւ նորածին արքայից Արքային եւ Տեառնորդւոյն համանգա-
մայն: Որ եւ ի նմին փրկաւետ ժամու նկարեցաւ առ տեսութիւն
մտացն, ըստ հոգւոյն գիտութեան կենդանարար եւ աշխարհակե-
ցոյց մահ նորա ըստ այնմ. «Տեսանիցէք զկեանս ձեր կախեալ զփայ-

1 B երանելի աւետարանիչն Յովհաննէս փիս Աւետարանիչն:

2 A չիք լի... ճշմարտութեամբ:

3 A երանելի:

Արդ, ի դանձարան մտացն իմաստաբար հայելով, թէ որքան եւս մեծահաւատ եւ բազմաջան աշխատութեամբ, որ վասն աստուածային տնտեսութեանն են իմաստք եւ առած ի մարմնի հոգիացելոց արանց գլխաւորեալ կամելով նա եւ կարեն իսկ ոչ սակա անհաս եւ անպատում լինելոյ, այլ եւ նմանապէս եւ անսկզբնատալին է ունել եւս հաւատ, զի որպէս նա անհաս գոլով իրաւապէս եւ որ վասն նորուն խորհուրդք եւ բանք եւ աւրինակք անքննելի, անիմանալի եւ անհասանելի, ուստի եւ հաւատով ճանաչի եւ երկրպագի, զի թէ եւս քան զեւս յաւժարին կամք առաջնորդականին սիրով, որ առ Աստուած կատարումն բանից եւ վճարումն տնաւրինականացն, որ վասն մերոյ փրկութեան բաւանդակեալ ոչ կարեն, ըստ այնմ՝ «Զազգատոհմ նորա ո՞ պատմեսցէ» (Ես. ԾԳ 8), զի բարձրացան յերկրածնացս կեանք նորա, այլ սիրով ի սէր նորա հոգեւորական ըզմամբ միաւորելով, եւ որ վասն նորա իրք են ի բազմէն սակաւ ինչ համառաւտել արժան է:

Աւն անդր, եւ ի լուսանալ մեծի փրկաւետ՝ հինգշաբաթին, յորում ծնաւ Կոյսն սուրբ զԵմմանուէլն եւ փրկեցան ամենայն արարածք, ուստի եւ ի վարդապետութենէ հովուացն եւ ի տեսութենէ լուսաբեր ամպոյն, որ հովանի էր յայրին, բազումք եւս յաշխարհագրէն եւ ի քաղաքացեացն, այլ եւ ի ծանաւթից եւ յազգականաց իւրեանց եկին եւս² ընծայաբեր լինել: Եւ մտին յայրն, տեսին զմանուկն եղեալ ի մսուր, եւ զմայրն առողջ մարմնով եւ զուարթացեալ հոգեւով ուրախացան յոյժ, եւ զարհուրեալ վասն տեսեան Կուսին եւ սակա լուսատեսիլ ամպոյն, որ զգիշերն ամենայն ջահեալ եւ ճառագայթեալ պայծառացուցանէր զերկինս եւ զերկիր փառաւոր եւս առնէին զԱստուածն Իսրայէլի: Ոմանք ելանէին եւ այլք մտանէին զաւրն ողջոյն մինչեւ ի գալ երեկոյին եւ ի մտանելն եւ յեկանելն անդադար զոհութեամբ փառաբանութիւն մատուցանէին Աստուծոյ: Եւ յերկրորդում աւուրն լուր եղեւ ի քաղաքն Յուդայ առ քահանայապետն Զաքարիայ, եւ ոչ կարացին գալ անդ վասն շաբաթուն ընդ մէջ լինելոյ: Եւ յետ երից աւուրց եկն Եղիսաբեթ կաւապետին հանդերձ, որ է նա կարապետ արքայից Արքային: Եւ իբրեւ մերձեցան յայրն առեալ զմանուկն յազախնոյն ի գիրկս իւր Եղիսաբեթ մայր նորա, եւ եմուտ յայրն աստուածընկալ, եւ դնէր

1 B աւուր փխ փրկաւետ:

2 A չիք եւս:

զմանուկ մարգարէն առաջի մանկանն Յիսուսի մերձ ի մսուրն եւ նա յոտն կացեալ խայտալով եւ դարձեալ դնէր զերեսս իւր առաջի Տեառնորդւոյն արարածոց: Եւ երկրպագելով ի տղայական բարբառ իւր աւրհնէր գովէր եւ փառաւոր առնէր զհին եւ զնորածին Արքայն, եւ զամենայն, զոր արար ծածկեալ խորհրդով յարդանդի Մաւրն: Աւն անդր, առ աւրն աւետաբեր Կուսին յորժամ եկն առ Եղիսաբեթ մայր նորա, արար եւ աստանաւ եւ յայտնապէս ի տես եւ ի լուր աննեցուն, որք եւ անդ գիպեցան: Եւ ինքն Եղիսաբեթ անկեալ կայր առ ոտս Կուսին առաջի մանկանն Յիսուսի: Եւ նա բուռն հարեալ յարուցանէր զնա: Եւ ձգեալ զձեռնն Կոյսն սուրբ¹ առ զմանուկն Յովհաննէս ի գիրկս իւր Կոյսն սուրբ, եւ նա դիմէր գնալ կաքաւելով թուչել եւ համբուրել զԵմմանուէլն: Եւ Կոյսն յաւժարեալ խորհարհեցոյց զնա ի վերայ երեսաց մանկանն Յիսուսի եւ նա ոչ կամէր, այլ ի յետս ուտելով՝ զգարչապարն խնդրէր, եւ կալեալ երկոքումք ձեռաւքն զոտսն Տեառն եւ համբուրեալ նախ զմսուրն եւ ապա՝ զգարչապարսն Տեառն: Եւ դարձեալ երկրպագեաց ի վերայ մսրոյն եւ տեսեալ ամենեցուն եւ զարմացեալ տային աւրհնութիւն եւ փառս Աստուծոյ: Եւ ապա ողջունեալ² Եղիսաբեթ զԿոյսն սուրբ, առնու եւ զմանուկ մարգարէն ի գրկաց նորայ եւ դարձեալ երկրպագեաց սրբոյ Կուսին եւ հրամայեաց Կոյսն սուրբ նմա բազմել եւ հանգչել: Ո՞վ մեծի³ սքանչելեացն Աստուծոյ, որ ըստ աւրինացն Մովսէսի զաւուրս քառասուն ոչ ոք համարձակէր ձեռաւք իւրովք մերձենալ առ ծննդական, վասն զի պղծեալ եւս լինէր զաւրն ողջոյն: Սակայն կարգ եւ աւրէնք բնութեանն խափանեալ եղեն, վասն զի ծնունդն առանց առն եւ հաճութեամբ Հաւր եւ Հոգւոյն եւս Կուսէ սրբոյն եւ ծնեցեալն Աստուած եւ Մարդ կատարեալ միաւորութեամբ բնութեանցն անբաժ եւ անորիշ. եւ յետ անճառ ծննդեանն կացեալ մնացեալ մայրն Կոյս անարատ եւ անապական որպէս եւ էր յարդանդէ յառաջագոյն: Սակայն պահելով զաւրէնսն⁴ եւ բազմեալ ի վերայ սրբութեանն զաւուրս քառասուն որպէս եւ էր աւրինապահ եւ կամարար Աստուծոյ յամենայնի: Եւ Եղիսաբեթ ընկալեալ եղեւ ի սրբոյ Կու-

1 A չիք Կոյսն սուրբ:

2 A ողջունել:

3 B չիք մեծի:

4 A զաւրէնն:

16 - ԵՊԻՓԱՆ ԿԻՊՐԱՅԻ, ՃԱՌԶ

սէն եւ ի Մարեմայ եւ յերանելոյն Յովսեփայ եւ յամենեցուն մեծաւ պատուով, ըստ պատշաճի աւուրցն զիպելոյ եւ նստեալ պատմէին նմա զամենայն, զոր տեսին եւ լուան: Եւ նա յարուցեալ աւրհնէր զԱստուածն Իսրայէլի, որ յայցել եւ արար փրկութիւն ժողովրդեան իւրոյ եւ միաբան ամենեքեան գոհացեալ եղեն զՏեառնէ Աստուծոյ փառաբանութեամբ եւ երգաւք հոգեւորաւք եւ բազմեալ կերան եւ արբին ի փառս Աստուծոյ: Եւ եկաց Եղիսաբեթ անդ զաւուրս քառաւրեա մինչեւ եկն քահանայապետն Զաքարիայ եւ միասին դարձան ի տուն իւրեանց փառաւորելով զամենատէրն Աստուած: Աւն անդր¹ եւ Յովսէփ եւ որդիք իւր արիացեալք փութանակի ջանիւ եւ աշխատութեամբ շինեցին առ դուրս այրին վայելուչ հովանոց, որ եւ այսպէս կոչի մինչեւ ցայսաւր: Ըստ այնմ ժողովին ի սուրբ հովանոցն, այլ եւ շրջապատեալ ամրացուցին: Ուստի եւ ինքն Յովսէփ ըստ արուեստաւոր լինելութեան գործոյն հիւսնական, արար եւ կանգնեաց դրունս այրին եւ հովանոցին եւ եղեւ այն տուն հանգստեան նոցա: Եւ ահա չեն ինչ զարմանք, զի թէ ի բազմութենէ ամբոխին մտելոցն յաշխարհագիրն ոչ եղեւ նոցա տեղի ի շինամիջին յիջաւանի առ սակաւուց, ապա ուստի եւս լինէր տուն կալոյ եւ բնակութեան: Նա եւ նախանձեալ եւս ոմանց զբարիօք նախանձն, որք եւ ծանաւթք եւ սիրեցեալք էին: Եւ եկեալ մերձ յայրն աստուածընկալ, շինեցին տունս եւ բնակեցան անդ, զի այն իսկ էր հրաման արքունի: Այլ եւս առաւել ետուն² իւրաքանչիւր զթաւշակս իւրեանց, ըստ հոգւոցն համարի եւ առ շունչս, ըստ անասնոցն թուոյ՝ լի եւ պատարուն ի պատճառս կենաց նոցա լինել: Եւ սկսան գործել զերկիր սերմանելով եւ տնկելով: Եւ վերակացուք արքային փութացուցանէին եւ քաջալերէին քաղցրութեամբ եւ ոչ սաստիւ, վասն զի եկն եհաս մարգարէութիւնն, ծագեցի յաւուրս նորա արդարութիւն բազում, եւ ըստ այնմ շինեցեն տունս եւ տնկեցեն այգիս եւ զյառաջագոյն աւերեալսն կանգնեցեն, այլ եւ զանկեալ յարկսն Դաւթայ ի վեր ուղղելով շինմամբ Աստուծոյ, որ եղեւ որդի Դաւթի՝ ծնանելով ի դստերէ նորա, ուստի եւ՝ աստուածային ծածկեալ խորհրդով եւ յայտնի փրկագործութեամբ եկեալ ի վիճակ հաւր իւրոյ Դաւթայ՝ ներգործելով զամենասուրբ եւ զտնաւորինական խորհուրդն իւր աստուածային սակս անդ լինել նախա-

1 Ա չիք Աւն անդր:

2 Այլ եւ առեալ եւս էին փխ. Այլ եւս առաւել ետուն:

տեղծիցն եւ ամենայն նահապետացն հանդերձ մարգարէիւք քահանայապետք եւ քահանայք, թագաւորք եւ իշխանք եւ ամենայն ընտրեալք եւ աւրինապահ ժողովք ժողովրդոց տանն Իսրայէլի, որպէս ասէ իսկ Միքէի մարգարէ. «Եւ դու Բեղղէհէմ տունդ Եփրատա ոչ ինչ կրտսեր եւ յիշխանս Յուդայ, ի քէն ելցէ ինձ իշխան» (Միք. Ե 2), որ հովուեացէ զժողովուրդ իւր: Որ եւ եկն անդ Տէրն տերանց եւ թագաւորն թագաւորաց եւ իշխանն ամենայն իշխանութեանց եւ Պետութեանց յիւրմէ իսկ վկայեալ. «Ոչ ուրէք առաքեցայ թէ ոչ առ ոչխարս կորուսեալս տանն Իսրայէլի» (Մտթ. ԺԵ 24): Այլ եւ անդ կատարելով եւս աստանաւր զմարգարէութիւն սքանչելոյն Ամբակումայ. «Աստուածն ի հարաւոյ՝ եկեացէ եւ Սուրբն՝ ի Փառան լեռնէ» (Ամբ. Գ 3)²: Եւ արդ, ահա յայտնի եւ ոչ եւս ծածուկ երեւի եկեալ Տէր ի հարաւոյ. սակս ի հարաւակոյս լինելոյ Բեղղէհէմ Երուսաղէմի: «Եւ Սուրբն՝ ի Փառան լեռնէ» ուստի եւ մեր յիմաստութիւնն Աստուծոյ հայելով երկիւղիւն Տեառն դատեցաք. ճշմարտապէս, ստուգութեամբ ի հարաւու եկեալ էական Բանն Հաւր, որ եւ ինքն էր եւ իսկապէս ընդ Հաւր Աստուած: «Եւ Սուրբն՝ ի Փառան լեռնէ». զմարմինն ասէ, զոր առ Աստուած Բանն ի Կուսէն, յիւրմէ իսկ վկայեալ ի Բանէն Աստուծոյ, զոր Հայր սրբեաց եւ առաքեաց՝ մի Տէր եւ Աստուած եւ Արարիչ դաւանելով յերկուց դիմակաց յետ անճառ եւ անբաժ միաւորութեանն: Աստանաւր եւ այլ եւս բազում եւս քան զեւս մեծարգոյ եւ ընդունակ առ հաւատ մերոյ փրկութեանն՝ տեսակք եւ աւրինակք եւ տիպք, որ ի նմա եղեն, նոյն ինքն ի Բեղղէհէմ, վասն զի անդ ծնեալ եղեւ Դաւիթ որդի Յեսսեայ, վասն որոյ ասէ աստուածախաւսն Եսայի. «Բղիսեաց զվաւաղանն յարմատոյն Յեսսեայ եւ ելցէ ծաղիկ յարմատոյ անտի» (Ես. ԺԵ 1): Ուստի լուսաջահ յաստուածային շնորհացն պայծառացեալ իմաստութեան լուսովն բացատրին ծածկեալ³ եւ անտեսական, անհասանելի խորհրդոյ զաւրութիւնն ի փրկութիւն ամենեցուն հաւատով իմանալ «զաւաղան» զԲանն Աստուած բղխեալ անհատաբար ի Հաւրէ: Եւ «ծաղիկ»՝ զաստուածային մարմինն, զոր առ Բանն Աստուած անարատ եւ անապական: «Եսայի Յեսսեայ»,

1 Ա հարաւու:

2 Հայ. բնկաւեալ Բեղղ. մէջ. «Աստուած ի Թեմանայ եկեացէ եւ Սուրբն՝ ի հովանաւոր եւ յանտառախիտ լեռնէ»:

3 Բ ծածկեցելոյ:

բնակեցան այսր եւ անդր եւ ամենայն ուրեք, ուր եւ ընթանային եւ ուր դադարէին, յաջողակ եւս լինէր, վասն զի Տէր էր ի միջի նոցա առ ի պահել զնոսա եւ առաջնորդել ի խաղաղական կեանս¹: Իսկապէս եւ նոքա իմացեալք² յԱստուծոյ այսպիսի բանիւք եւ որ սոցին նման են, մխիթարութեամբ բազմաւ խաւսէին մի առ մի եւ հաստատէին³ զմիմեանս՝ կեալ մնալ ի սէրն Քրիստոսի եւ ընդ նմին լինել ժառանգակից ի փառս իւր⁴ հայրենի, որում լիցի ամենեցուն մեզ հասանել շնորհաւք եւ մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, ընդ որում Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ վաեղէ փառք եւ պատիւ յաւիտեանս. Ամէն:

1 D չիք եւ առաջնորդել... կենաս:

2 D իմաստացեալք փխ. իմացեալք:

3 D մխիթարէին փխ. մխիթարութեամբ բազմաւ... հաստատէին:

4 D չիք իւր:

ԺԵ.

ՆՈՐԻՆ ԵՐԱՆԵԼՈՅՆ ԵՊԻՓԱՆՈՒ ԿԻՊՐԱՅԻՈՅ ԱՍԱՅԵԱԼ
Ի ԾՆՈՒՆԴՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԳԱԼ ՄՈԳՈՒՅ ՆՄԱՅ
ԵՐԿՐԱԳՈՒԹԻՒՆ՝ յԱԲԵՏԱՐԱՆԷՆ ՍՐԲՈՅ,
ՈՐ ԸՍՏ ՄԱՏԹԷՈՍԻ՝

«Եւ ի ծնանելն Յիսուսի ի Բեղլէհէմ Հրէաստանի յաւուրս¹ Հերովդիայ³ արքայի, ահա մոգք յարեւելից եկին յերուսաղէմ⁴ եւ ասեն. Ո՛ր է, որ ծնաւ արքայն հրէից, զի տեսաք զաստղն նորա յարեւելս եւ եկաք երկիր պապանել նմա» (Մտթ. Բ 1-2): Ո՛վ մեծի եւ սքանչելի⁵ եւ անհաս գիտութեան⁶ Աւետարանչին իբրեւ ուսեալ եւս⁷ յանհասանելի Հոգւոյն անհասութեամբ եւ հասանելի ամբիծ հաւատովն որ առ նա՝ որպիսի⁸ աստուածաբանական իմաստիւք համառաւտէ: Վասն որոյ երկինք եւ երկնայինք եւ որ առ մեզ են վարդապետք եկեղեցւոյ սրբոյ պատմել ոչ կարեն: Իսկ նա գեղեցկայարմար բանիւք⁹ շարակարգեալ ասէ. «Եւ ի ծնանելն Յիսուսի ի Բեղլէհէմ Հրէաստանի» նշանացի ցուցանելով գտեղին. «յաւուրս Հերովդի արքայի», նա եւ քաջայայտ ասէ զանուն թագաւորին, որ եւ ի նորա յերեսուն եւ յինն ամին եւ¹⁰ ի քառասուն եւ վեց ամին Աւգոստեա¹¹՝ կայսեր Հռովմա¹², եւ յառաջնում ամին Աբգարու թագաւորի Հայոց Մեծաց, եւ ի քսան ամին Արշաւրի¹³ Պարսից արքային: Ուստի եւ զՀերովդէս վասն մերձ լինելոյն յիշատակի, այլ նա ոչ էր յազգէ թագաւորաց եւ ոչ Իսրայէլացի, այլ հեթանոս ազգաւ որդի Անթիպատրեա Ասկաղոնացւոյ՝ ամբարիշտ, մարդախոշոշ¹⁴ եւ

1 D Նորին ի գալ մոգուցն յերկրպագութիւն Տեառն յԱւետարանն Մաթեոսի:

2 A աւրս:

3 B Հիք յերուսաղէմ:

4 B չիք յերուսաղէմ:

5 C սքանչելեաց: D սքանչելեացս փխ. եւ սքանչելի:

6 B անհանգստութեան փխ. անհաս գիտութեան:

7 D չիք եւս:

8 D թ որպիսի:

9 B բանիւ:

10 D որ եւ:

11 A Ոգոստեա:

12 D մեծին Հռովմա:

13 BD Արշաւրեա:

14 D չիք մարդախոշոշ:

Զահտունա¹: Եւ ոչ էր նա ի հաստատութեանն երկնից, որպէս ասէ աստուածատենս Մովսէս. «Արար Աստուած զաստեղս եւ եղ զնոսա ի հաստատութեան երկնից»² (տե՛ս Ծննդ. Ա. 16-17): Այլ թուէր կարի եւս խոնարհագոյն, ուստի եւ այնպէս էր, զի թէ այնու ճառագայթիւք ի բարձրութիւնն երկնից երեւեալ էր ամենայն արարածք լի եւս լինէին լուսով արփիահրաշ եւ ճառագայթարձակ փայլմամբն, այլ նոցա աշխարհին միայն երեւեալ, ուր եւ խորհրդովն Աստուծոյ սահմանեալ էր յառաջագոյն: Եւ տեսեալ զայն թագաւորին եւ անկաւ ի վերայ երեսաց իւրոց երկրպագելով փառս ի վեր առաքեր³ բարձրելոյն Աստուծոյ, վասն զի ի բարձանել աստուածային մարմնոյն իսկապէս եւ տղայաւրէն ըստ աւրինի մերոյին բնութեանս թէեւ ծնեալն Աստուած եւ՝ յԱստուծոյ եւ ծնաւորն Կոյս առանց ցաւոց եւ երկանց⁴ եւ կուսութեամբ մնալ առաւել⁵ յետ ծննդեանն ի նմին ժամու եւ⁶ յերրորդ պահու⁷ գիշերոյն եւ նորայն աստեղն երեւեալ⁸ մեծապայծառ փառաւք յաշխարհն Գովգա եւ Մոգա, ըստ այնմ «տեսաք զաստղն նորա յարեւելս»⁹ (Մտթ. Բ. 9): Եւ է՞ր վասն, քանզի եւ¹⁰ այնպէս սահմանեաց Աստուած զիմաստն զայն¹¹, զի ի¹² բարձանել տղայոցն ծննդեամբ ի մարց իւրեանց իմաստնոցն գիտելով ճանաչեն առժամայն¹³ զհառաջակայն¹⁴ նոցա շնորհս առաւել եւս աստանաւր վասն Տեառնորդելոյն արարածոց, որպէս ասէ իսկ Դաւիթ. «Երկինք պատմեն զփառս Աստուծոյ» (Սղմ. ԺԸ. 2), այսինքն է՝ վկայութեամբ¹⁵ աստեղն պատմին եւ փառք նորածին արքայից Արքային Տեառն մերոյ¹⁶ Յիսուսի Քրիստոսի: Ուստի եւ իսկապէս

1 D Զահտունա թափանցիկ լինելով:

2 A չիք որպէս ասէ... երկնից:

3 A առաքելով:

4 A երկանց եւ ցաւոց:

5 A չիք առաւել:

6 A չիք եւ:

7 A ժամու:

8 A երեւելոյ:

9 D յարեւելս եւ եկաք պագանել նմա:

10 D չիք եւ:

11 B զիմաստն Աստուծոյ զայն:

12 D ընդ փխ. ի:

13 B չիք առժամայն:

14 D զհառաջիկայն:

15 B D վկայելով երեւմամբ փխ. վկայութեամբ:

16 A Քրիստոսի Տեառն մերոյ:

եղեւ նա տղայ, յանձն առնու եւ զայս¹ եւս աստեղն² վկայեալ աստուածային եւ անապական ծննդեանն, որ եղեւ³ Հաւր Հովանաւորութեամբ⁴ եւ եկաւորութեամբ Սուրբ Հոգւոյն, ըստ վկայութեան մեծի Հրեշտակապետին⁵ Գաբրիէլի. «Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ եւ զաւրութիւն Բարձրելոյն Հովանի եղիցի ի վերայ քո, քանզի եւ որ ծնանելոցն է ի քէն Սուրբ է, եւ Որդի Աստուծոյ կոչեսցի» (Ղուկ. Ա. 35), եւ⁶ աստեղն ճանաչել զԱրարիչն աստեղաց: Չեն ինչ զարմանք, ըստ առաքելոյ բանին որպէս այն, զի ասէ. «Աներեւոյթն Աստուծոյ երեւելի արարածովքս իմացեալ տեսանին»⁷ (Հոովմ. Ա. 20) ճմարիտ հաւատ ընդունողացն լինելով, որպէս եւ առ մոգուցն է տեսանել, այլ⁸ եւ թագաւորն զգիշերն ամենայն պշուցեալ եւս կայր ընդդէմ աստեղն: Նմանապէս եւ աշխարհն Պարսից եւ արեւելից, որոց եւ ազգեաց⁹ հրամանն առ տեսութիւն ծերոց եւ տղայոց: Ուստի եւ առ վաղիւն նոյնպէս երեւէր ճառագայթարձակ փայլմամբ ընդ արեգակնային ճառագայթիցն առաւել եւս քան զնորայն ունելով եւ թնայատիւ զպայծառութիւն¹⁰ արփիահրաշ լուսոյն: Նա եւ լոյս նորա քաղցրահայեաց ամենեցուն ի տեսանել, եւ ոչ հարեալ¹¹ շլացուցանէր զհայեցողսն առ նա որպէս զարեգակնն թէ եւ պայծառ քան զնա¹²: Ուստի եւ մտացն դատմամբ¹³ զՔրիստոս Յիսուս ի նմա գուշակեն տեսանել, ըստ Աւետարանին բանի. «Ամենեցուն, որ ի ժողովրդեանն էին աչք, ի նա հայէին» (Ղուկ. Դ. 20)՝ անվնաս մնալով ի փրկութիւն Հոգւոց եւ մարմնոց: Եւ առ վաղիւն հրամայեաց թագաւորն ընթեռնուլ զհրովարտական զիւրն եւ զայլոց¹⁴ թագաւորացն, որք էին ամենեքեան մի ազգ յորդուցն Աբրա-

1 A զայն:

2 B աստեղն:

3 A եղեալ:

4 A հովանավոր:

5 D չիք Մեծի հրեշտակապետին:

6 B Աւն անդր եւ:

7 B իմանի փխ. իմացեալ տեսանի:

8 D չիք աստեղն ճանաչել զԱրարիչն... այլ:

9 D ազգեր:

10 B զլուսաւորութիւն:

11 D հարկանել:

12 D չիք թէ եւ... զնա:

13 A դատ:

14 B զայլոց ամենիցուն:

նորա» (Սղմ. 2Ը 26): Եւ Մովսէսի ասէ. «Ի Կարմիր ծովէն մինչեւ ի գետն մեծ Եփրատէս եղիցի սեպհական ժողովրդեան քո»¹ (Ելք ԻԳ 31):

Եւ աստղն արփիափայլ լուսով² զարդարեալ եկաց միջասահման ի վերայ մեծայաղթ գետոյն, ուր եւ խաղք նաւացն լինէին՝ աներկիւղ³ պահելով զնոսա: Եւ հրամայեաց Աբդար արքայ բերել զամենայն նաւս⁴ եւ զնաւակս⁵ ի ներքուստ⁶ ի վեր ձգելով եւ ի վերուստ ի վայր իջուցանելով, եւ ինքն ի վերայ կացեալ, եւ իւրքն ամենայն անցուցանէին զամենեւեան⁷ զնոսա անվնաս եւ զամենայն երիվարս եւ զրահ նոցա, եւ Տէր ինքնին էր ի մէջ նոցա: Եւ աստղն լուսապայծառ հովանի էր նոցա: Եւ Աբդար տուեալ զանձս բազումս ի մեծ արքայն Զահտուն՝ ընծաել նորածին Արքային եւ առ ի նմանէ երկրպագել ընդ նմա: Եւ ինքն, ողջունեալ՝ զնոսա, դարձաւ ի տուն իւր:

Աւն անդր, եւ նոքայ ուղի անկեալ⁸ գնացին⁹ ընդ աստուածադիր սահմանս, որ յառաջագոյն լեալ եւս էր Իսրայէլի, գային ընդ այն առաջնորդութեամբ աստեղն, որ ինքն էր զաւրութիւն Աստուծոյ: Եւ մտեալ յաշխարհն¹⁰ Պաղեստին եւ Գերերայ¹¹, եւ հասեալ ի ծովն Տիբերեա, եւ եկեալ ի քաղաքն Սամարիայ, եւ հռչակ հարկանէր համբաւ գալստեան նոցա ի մեծ մայրաքաղաքն Երուսաղէմ եւ յամենայն Հրէաստան:

Աստանաւր մեր¹² իմաստաբար սկիզբն առնելով զերկիւղ Տեառն, եւ ըստ աւետարանական բանին սլացեալ մտաւք հոգւոյն ընթացութիւն տաւնիս ասպարէզս:

«Եւ ի ծնանելն Յիսուսի ի Բեղղէէմ Հրէաստանի յաւուրս Հերովդի արքայի, ահա մոգք յարեւելից եկին յԵրուսաղէմ եւ ասեն.

1 B քում:

2 A չիք լուսով:

3 A աներկեղ:

4 B նաւսն:

5 D չիք եւ նաւակս:

6 D ի վերուստ ի վայր եւ ի ներքուստ:

7 A զամենեւեան:

8 A անգեալ:

9 AD չիք գնացին:

10 D եկեալ յերկիրն փխ. մտեալ յաշխարհն:

11 D չիք Գերերա:

12 D չիք մեր:

Ո՛ւր է որ ծնաւ արքայն հրէից, զի տեսաք զաստղ նորա յարեւելս¹, եւ եկաք երկիր պաղանել նմա» (Մտթ. Բ 1-2): Եւ մինչ դեռ² զայս խաւսէին³ եկեալ եւս էին ի դուրս⁴ քաղաքին Երուսաղէմի: Եւ նոքա երկուցեալ ի բազմութենէ զաւրացն, փակեցին զդրունս քաղաքին: Եւ էր պատկեր աւուրն կիւրակէ յետ ելթն աւուրցն Բաղարջակեւ: Եւ իւրքն աստեղն աստեղն ի քսաներորդ երկրորդ Նիսան ամսոյ: Եւ⁵ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ⁶ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ⁷ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ⁸ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ⁹ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ¹⁰ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ¹¹ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ¹² ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ¹³ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ: Եւ¹⁴ ժողով երկոտասան ազգացն, որք եկեալ էին ի տաւն Զատսոյ:

1 A յարեւելս:

2 A չիք դեռ:

3 B ասէին:

4 B դուրս:

5 B ի փխ. եւ:

6 D Ան անդր, եւ:

7 D սուրբ կոյսն Մարիամ փխ. Մարիամ կոյս:

8 D յուղի անկեալ փխ. անցեալ:

9 B չիք բարձեալ:

10 B չիք ի:

11 D փափաքեր:

12 B գրուրաստանն աստուածընկալ:

13 D յորում զաւետիսն փխ. եւ զտեղի աղաթիցն... աւետիսն:

14 B ի յայրի:

- 1 A Պարթևից:
- 2 B աւն անդր եւ:
- 3 D չիք կաթողիկէ:
- 4 A չիք անդրողունէի:
- 5 D վիմին:
- 6 A հաստատունոյ փխ. հաւատոյ:

սուս: Նա եւ խորխտացեալք եւս ուրախութեամբ բազմաւ յերկրպագութիւն իսկ նմին արքայից Արքային եւ Տեառնորդոյն արարածոց, որ երեւեցաւ մարմնով եւ արդարացաւ Հոգւով ի փրկութիւն Համայնից մի անգամ պատարագաւն ի վերա սուրբ Խաչին յաւիտեանական գտեալ զփրկութիւն, ըստ այնմ. Երեւեցար ի փրկութիւն ժողովրդեան քում¹: Իսկ² իբրեւ եկին լրտեսքն, զոր առաքեաց Հերովդէս զհետ նոցա եւ հաստատեցին զնա երդմամբ մեծաւ³, թէ աչաւք մերովք տեսաք, զի⁴ անցին ամենեքեան նոքա ընդ մեծայաղթ գետն⁵ Եփրատէս յայնկոյս եւ գնացին զճանապարհն Բաբելոնի: Եւ ապա համարձակեալ թուլամորթն այն եւ նենգախեռ⁶ աղուեսն հրամայեաց կոչել առ ինքն զդահճապետսն եւ զհահիճսն, եւ ասէ ցնոսա. «Գիտէք իսկ յառաջ քան զաւուրս երեսուն զգալ մոգուցն, եթէ որքան խաբեալ եւ նախատ արարին զիս⁷, եւ յետ այնր կամեցան թագաւոր⁸ կացուցանել ի վերայ⁹ կայսեր գլխովին, նա եւ ի մեր իսկ ազգէն Իսրայէլի, որ եւ աստանաւր ամենեքեան նոքա ծառայք արքայի ընդ նմին եւ՝ մեր: Ուստի եւ բեղղէէմացիքն եւ ամենայն, որ շուրջ զնովաւ գիւղք եւ ագարակք որ տակաւին եւս նորաշէն մեր են հրամանաւ արքունի: Արդ, միաբանեալ եւ նոքա ընդ նոսա առին գանձս բազումս, զորս¹⁰ եւ արքայաւրէն ցանեալ եւս լինէր ի վերայ մանկանն, զոր եւ ես իսկ ինձէն լուա ի նոցանէն, զի ասէին՝ Աստանաւր ամ մի ողջոյն եւ ամիսք երեք են նոր այն աստեղն երեւելոյ: Այլ եւ իմ գիտացեալ իսկ հաւաստի, զի եւ ի քաղաքէս գնացին բազումք յերկրպագութիւն մանկանն. առին եւ նոքա ի գանձուց Արքայի մանկանն, զոր ի սպաս պատուի նորա ցանեալ զնովաւ եւ զվայրաւքն զթագաւորութիւն մեծի կայսեր Աւգոստոս ընդ նմին՝ եւ զմերն իսկ: Արդ, դուք ելեալ գնացէք ի Բեղղէէմ»:

Եւ ի նմին ժամու բարկացեալ յոյժ առաքեաց զնոսա եւ կոտորեաց զամենայն մանկունսն ի Բեթղէէմ եւ յամենայն սահմանս

- 1 B քո: D չիք Նաեւ խորխտացեալք եւս ուրախութեամբ... քում:
- 2 D եւ փխ. Իսկ:
- 3 D մեծ:
- 4 D աչաւք մերովք... զի:
- 5 D չիք մեծայաղթ գետն:
- 6 B նենգախեռ:
- 7 B զմեզ փխ. զիս:
- 8 D թագաւոր կամեցաւ:
- 9 D ի վերայ գլխոյ:
- 10 D զոր:

նորա յերկեմայնից¹ եւ ի խոնարհ ըստ ժամանակին, զոր ստուգեաց ի մոգուցն: Եւ ասէր ցնոսա վատասիրտն այն եւ մարդախոշոշն իբր մեմոնելով². «Այսաւր հանգուցէք զիս ի բազմատազնապ³ եւ ի մրրկեալ նեղասիրտ աշխատութենէս, որ յանկարծաւրեա հասին ինձ յեղակարծ ժամու: Արդ, մի եւս ողորմել ումեք ի⁴ տղայոց անտի եւ մի խոնարհել գթով յաղաչանս մարց⁵ նոցա եւ ունկնդիր մի՛ լինել⁶ սիրով⁷ հարց նոցա պաղատելովն առ ձեզ վասն ցանկալի եւ գեղեցկատեսիլ մանկանց իւրեանց, եւ կաշառ մի՛ առնուցուք, եւ ի ստացուածս նոցա ամենեւին⁸ մի՛ մերձենայցէք, զի մի՛ պատճառ եւս⁹ վնասու գտեալ նոցա առ իս, թէ՛ վասն արքունի գանձուցն, որ ըստ աջողելոյն Աստուծոյ Հանդիպեցաւ մեզ մեծանալ¹⁰, արար նա զայն եւ ոչ վասն կայսեր: Եւ¹¹ դարձեալ ասեմ զգոյշ լերուք ի կաշառոյ եւ ի կապուտէ նոցա, զի նորատունկ եւս են արկեալ մեծի արքային իմոյ Աւգոստոսայ՝ դարձուցանելով զնոսա մեծաշնորհ պարգեւաւք յիւրաքանչիւր քաղաք, ըստ հայրենական ժառանգութեանցն¹²: Իսկ ամբարշտացն¹³ առեալ վաղվաղակի զսուսերս եւ զնիզակս իւրեանց¹⁴ ելին իբրեւ զարիւնարբու գաղանս, եւ արարին փութանակի զհրաւանս բռնաւորին՝ կոտորելով զամենայն տղայսն ի Բեղղէէմ եւ մանս բռնաւորին՝ զամենայն տղայսն ի խոնարհ, ըստ յամենայն սահմանս նորա յերկեմայնից¹⁵ մինչեւ ի խոնարհ, ըստ ժամանակին, զոր ստուգեաց ի մոգուցն: Եւ այլ ոչ եւս ուրեք համարձակեցան սպանանել, բայց միայն ի Բեղղէէմ եւ յամենայն սահմանս նորա¹⁶, վասն զի յայտնի եւ թուով գիտէին զգիւղսն¹⁷ եւ

- 1 A յերկեմնից: D յերկեմից:
- 2 A մրմոնելով:
- 3 B բազում տազնապոյ:
- 4 D մի ումէք ողորմելի:
- 5 D չիք մարց:
- 6 B լինիք:
- 7 A չիք սիրով:
- 8 B ամենեւինք: D չիք ամենեւին:
- 9 D չիք եւս:
- 10 A մեծանալ:
- 11 D Աւգոստոս, եւ:
- 12 A ժառանկութեանցն:
- 13 A ամպարշտացն:
- 14 A զսուսերս իւրեանց:
- 15 Տես 16:
- 16 B չիք (15) յերկեմայնից մինչեւ ի խոնարհ... սահմանս նորա:
- 17 A զգիւղսն:

զագարակս նորա, ըստ Աւետարանին բանի, որպէս այն, զի ասէ ի Բեղղէէմ եւ յամենայն սահմանս նորա¹. «Եւ յայնժամ կատարեցաւ ասացեալն ի ձեռն² Երեմիա մարգարէի. Ձայն գուժեաց ի Հռոմս ողբումն, լալումն եւ աշխարումն յոյժ, Հռաքել լայր զորդիս իւր եւ ոչ կամէր մխիթարել, զի ոչ էին» (Մտթ. Բ 17-18): Եւ է՞ր վասն. Աւն յայտնի³ իսկ է, զի Հռաքէլ կին էր Յակովբայ եւ մայր Յովսէփայ եւ Բենիամինի, որ եւ բազում ժամանակս կացեալ եւս էր ի տեղին յայն խորանաւք, եւ անդ մեռաւ ի ծնանելն զԲենիամին: Ուստի եւ գերեզման նորա յայտնի է ամենայն տեսողաց անցանելոց ընդ այն ճանապարհ, եւ կոչի տեղի Ասպարիզի⁴: Աւն անդր եւ մարգարէական Հոգւով ազդեալ նմա յԱստուծոյ՝ կանխէր տեսանել զմանկանցն կոտորումն ի վիճակ Բենիամինի որդւոյ իւրոյ, թէ որքան մեծապայծառ փառաց եւ պատուոյ արժանաւոր եւս⁵ լինելոց են մանկունքն, որ վասն Տեառնորդւոյն արարածոց պատրաստեցան լինել ընծա պատարագի եւ հոտ անուշից Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, այլ եւ առ վերինն Երուսաղէմ ճանապարհորդեսցեն՝ առ Աստուած վեր ելանելովն⁶, եւ դասակցին Հոգիք նոցա ընդ սերովբէսն եւ ընդ քերովբէսն, մերձ առ փառաց Աթոռոյ Աստուածութեանն: Ուստի եւ վասն այնորիկ իբրեւ գիտելով զայն ամենայն լինէր եւս անմխիթար սգով⁷ ի կենդանութեանն իւրում, այլ եւ այնու պատճառաւ իբրեւ խոցեալ մեռանէր եւս ի ծնանելն իւրում զԲենիամին, որ այնպէս գրէր ի ծածուկ սրտին իբրեւ աղերսելով Տեառն՝ է՞ր վասն ոչ եղեն որդիք իմ Յովսէփ եւ Բենիամին յամէնաւրհնեալ եւ ի փրկաւետ յաւուրսն յայնոսիկ խառնելով յերամս արդարոյն, թէպէտ եւ ամենայն մանկունքն, որ մեռան վասն Տեառն, որդիք որդւոց նորայ էին, սակայն կանխեալ Հայցէր, նա եւս առաւել զՅովսէփ եւ զԲենիամին ի վիճակ մահու նոցա լինել, զի եւ փառացն⁸ կցորդեսցին: Ուստի եւ մեծ մարգարէն Երեմիայ

1 D չիք յերկեմայնից մինչեւ ի խոնարհ, ըստ ժամանակին... նորա:

2 D չիք ի ձեռն:

3 B յայտ:

4 B Ասպարիսի: D Եւ կոչի գերեզմանն տեղի ասպարիսի փիս. Ուստի եւ գերեզման... Ասպարիզի:

5 A չիք եւս:

6 B ելելովն: D անմխիթար գոլ:

7 A չիք սգով:

8 A փառացն:

զնորայն գրէ զյիշատակ քաջ եւ բարխիրոյն¹, զոր կանխեալ ունէր առ Աստուածն Աբրահամու, Սահակայ եւ Յակովբայ իսկապէս եւ հաւատ լինելով հաստատուն ճշմարիտ լսողացն նա եւ երանելի Աւետարանիչն գրեաց զսոյնն յԱւետարանի անդ սրբում վասն իսկապէս եւ հաւաստի առնելոց զգալ մոգուցն յերկրպագութիւն Այնմ, որ բառնալոց էր զմեզս աշխարհի², ընդ որում Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ վայել է փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ այժմ եւ միշտ [եւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն]:

1 D բարի սիրովն:

2 B աշխարհի Յիսուս Քրիստոս: D Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ, ընդ որում Հաւր եւ Սուրբ Հոգոյն...

ւոր, այլ եւ պատճառանաւք մեղացն իբր խախտեալ եւ քակտեալ ի ձեռն մահուն ապականեալ գտան¹: Աստանաւր նոյն ինքն Բանն, որ գոյացոյց զնոսա ստեղծեալ իբրեւ շինմամբ լեալ երկոտասանամեա, աղամային մարմնովն գայ վերստին ստեղծանել եւ շինել իսկապէս կատարեալ զիւրաստեղծ երկոտասան յաւդուածսն անխախտելի միաւորութեամբ զինքն առնելով զլուխ, ըստ այնմ. «Ուստի ամենայն մարմին յաւդիւք եւ խաղալեալք տարաբերեալ աճէ զաճումն Աստուծոյ» (Հմմտ. Եփես. Դ 16) անխախտելի եւ անապական մնալով զլիւծին ի զաւրութենէ զլիւծին աստուածային իմացմամբ Հաւատոյն առ յապագայիցն տեսութիւն, եւ դառնալ անդրէնն ի փառսն՝ առաջին որպէս եւ էրն, նոյնպէս եւ եղեւ իսկ:

«Եւ մնաց մանուկն Յիսուս յերուսաղէմ, եւ ոչ գիտացին ծնողք նորա: Կարծէին զնմանէ, թէ ընդ ուղղեկիցսն իցէ» (Ղուկ. Բ 43-44): «Մնաց մանուկն Յիսուս յերուսաղէմ» ասէ. իսկապէս եւ զառաւելութիւն շնորհացն փոքր ինչ առ աստուածային եւ անհասանելի նորայն մեծութիւն կամի արտադրել, ուստի եւ առ Հարցումն եւ լուրն յայտնին² յոյզք³ մտացն⁴: «Եւ ոչ գիտացին ծնողքն» ասէ. ո՛վ անճառ խոնարհութեան այնմ, որ արարչադործութեամբն Իւրով որպէս ծնող ամենեցուն լեալ: Եւ արդ, գերանելին Յովսէփ յաղագս սրբամաքուր աստուածային տնտեսութեանն սպասաւոր⁵ լինելով ընդ ծնողի եւս Համարի լինելովն⁶. «Ոչ գիտացին ծնողքն նորա ընդ ուղղեկիցսն կարծելով. եկին իբրեւ աւուր միոյ ճանապարհ եւ խնդրէին զնա ընդ դրացիսն եւ ընդ ծանալթսն»: Իսկապէս ցուցանէ զաւրութիւն⁷ գրոյն զմիտս բանին խնդրելով մեր զՏէրն ի փրկութիւն Հոգւոց մերոց. «Ձեռն ընդ⁸ մաճով ունելով եւ յետս նայելով եւ ոչ եւս կարեմք գտանել յաջողակ զարքայութիւնն» (Հմմտ. Ղուկ. Թ 62): Եւ իբրեւ ոչ գտին, դարձան յերուսաղէմ՝ խնդրել զնա. նմանապէս Հարկաւոր⁹ է մեզ¹⁰ ի բաց լինել յամենայն

1 A ապականել գտաւ:

2 B չիք նորայն մեծութիւն... յայտնին:

3 D եւ յոյզք:

4 B մտացն ցոյցք:

5 B ի սպասաւոր: D սպասու:

6 A ասելովն:

7 A դիւրութիւն փիւ. զաւրութիւն:

8 A մաճով փիւ. ընդ մաճով:

9 B հարկեւոր է եւ:

10 D եւ մեզ:

երկրաքարշից եւ անպատշաճ գործոց¹ եւ դառնալ Հաւատով Հայել² ի վերինն Երուսաղէմ յաղատն, որ է մայր մեր ամենեցուն, եւ արդ, խնդրել զՏէրն մեր Հաւատով մեծաւ ի փրկութիւն յաւիտենից:

«Եւ եղեւ յետ երից³ աւուրց գտին զՆա ի տաճարին, զի նստէր ընդ վարդապէտս, լսէր ի նոցանէ եւ հարցանէր զնոսա» (Ղուկ. Բ 46): Տեսանե՞ս. զի յայտնի գոլ եղեւ ամրածածուկ եւ փրկարար խորին խորհրդոց նորա իսկապէս եւ աշխարհակեցոյց երեքաւրեա յարութիւնն աստուածային զաւրութեամբ Իւրով ի շահ եւ յաւդուտ ամենեցուն, այլ եւ առ յաւելումն Հաւատոցն, որ առ Աստուածն Արրահամու, Սահակայ եւ Յակովբայ, քանզի յետ երից աւուրցն գտանելն զՅիսուս ի տաճարին արդարապէս բացատրեալ⁴ ցուցանէ ամենեցուն, որ եւ Հաւատան ի Հաւր եւ յՈրդի եւ ի Սուրբ Հոգին, այնու եւս դաւանութեամբ մկրտին ի մահն Քրիստոսի եւ փոխելոյ նորա աստի իսկապէս արժանաւորին գտանել եւ տեսանել զՅիսուս⁵ դէմյանդիման, նստել ընդ աջմէ Հաւր Հաւասար Սուրբ Հոգւոյն: Ուստի եւ⁶ լսելով զբանս զաւրացն երկնաւորաց իբր հարցանելով առ⁷ Ամենատէրն վասն մարդեղութեան նորա: Իսկ Նա բացատրեալ ցուցանէ նոցա զմերոյ փրկութեանն պատճառ գոլ աստուածային մարդեղութեանն: Եւ նոցա լուեալ եւ ուրախացեալք յոյժ գովելով փառս ի վեր առաքէին Նմա՝ արժան եւ իրաւ ասելով, վասն զի եւ այնպէս վայելէր անոխակալ տէրութեանդ Քո, զի «ողորմած էս, զթած եւ երկայնամիտ», որպէս եւ դու իսկ ասացէր առ Մովսէսիւ. եւ Քեզ փառք յաւիտեանս⁸:

«Զարմանային ամենեքեան, որ լսէին ի նմանէ ընդ իմաստութիւն եւ ընդ պատասխանիսն նորա» (Ղուկ. Բ 47): Աստանաւր զանհասանելի շնորհացն, զոր ունէր սեպհական, սակաւ ինչ բացատրեալ ցուցանէ լսողացն ի լուր իմաստից, քանզի բազումք ի դպրացն եւ ի փարիսեցւոցն զիպեցան անդ, իսկ որ լուան զիմաստս բանից նորա եւ զլի Հանճարով պատասխանիսն զարմացեալ փառա-

1 D գործոյ:

2 AB չիք հայել:

3 A երկուց փիւ. երից:

4 A բացադրեալ (այսպէս է այլ ուր):

5 A չիք զՅիսուս:

6 D չիք Ուստի եւ լսելով զբանս զաւրացն... յաւիտեանս:

7 B ընդ փիւ. առ:

8 D չիք Ուստի եւ լսելով զբանս զաւրացն... յաւիտեանս:

ԺԸՊ.

ՆՈՐԻՆ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅՆ ԵՊԻՓԱՆՈՒ ԱՍԱՅԵԱԼ՝
Ի ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆՆ ՏԵԱՌՆ՝ Ի ՄԱԹԷՈՍԵԱՆ
ՍՈՒՐԲ ԱԲԵՏԱՐԱՆԷՆ՝

«Յաւուրսն յայնոսիկ գայ Յովհաննէս Մկրտիչ քարոզել յանապատին Հրէաստանի եւ ասել. Ապաշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւնն երկնից» (Հմմտ. Մտթ. Գ 2-3): Տեսանե՞ս զառաւելութիւն գիտութեան շնորհացն Աստուծոյ, որ տուեալ եւս եղեն երբեմն մարգարէիցն, նմանապէս եւ աստանաւոր սրբոց² աւետարանչացն, զի ցուցցէ իսկ³ յաստուածային եւ յամենասուրբ Հոգւոյն զարբումն շնորհացն լեալ, ըստ այնմ. որ ասեն⁴. ամենեքեան զմի Հոգի արբաք զհոգւոյն քաղցրաճաշակ եւ կենդանարար ի փրկութիւն⁵ հոգւոց մերոց⁶ եւ մարմնոց:

Աւն անդր, որքա՛ն դարիւք⁷ եւ բազմամեա ժամանակաւք⁸ կանխեալ ասաց Յսայի՝ իբր առժամայն լինելոց էր. «Ահա կոյս յղասցի եւ ծնցի Որդի» (Եսայի է 14): Եւ⁹ աստ իբրեւ քսան եւ վեց ամ ընդ մէջ լինելոյ¹⁰ գալստեանն Տեառն յեգիպտոսէ ի Նազարեթ քառամեան¹¹ լինելով, այլ եւ երանելի աւետարանիչն իբր ի մաւտոյ յարէ ասելով զբանն¹². «Յաւուրսն յայնոսիկ գայ Յովհաննէս Մկրտիչ». ուստի եւ յայտ իսկ եղեւ¹³ մտացն գիտելով առ ճշմարտութեանն յանդիման գոլ. եւ է՞ր վասն. Զի յանեզրական եւ յաստուածագութ սիրոյն, զոր ունէին առ մարգեղութեան եւ ծածկեցելոյ Բանին

1 A նորին երանելոյն Եպիփանու ասացեալ ի Մկրտութիւն Տեառն՝ յԱւետարանէն սրոբյ, որ ըստ Դուկայ: D նորին երանելոյն Եպիփանու Եպիսկոպոսապետի Կոստանդեա Կիպրացոյ ասացեալ ի մկրտութիւն Տեառն յԱւետարանին, որ ըստ Մատթոսի...:

2 B չիք սրբոց:

3 B չիք իսկ:

4 A չիք որ ասեն:

5 B փրկութեան:

6 A չիք մերոց:

7 D դարեաք:

8 A չիք բազմամեա ժամանակաւք:

9 D Իսկապէս եւ:

10 D լինելով:

11 D քառասնամեան փխ. քառամեան:

12 B յարէ զբանն առելով:

13 A եւ փխ. եղեւ: D եղեն:

Աստուծոյ Հաւր իբրեւ հրով վառեալ եւ որպէս ի մաւտոյ եւս աւրինադրեալ ցուցանէին զնորայն յայտնութիւն՝ իբր այն, զի ասէ առ մեծահաւատ եւ երանելի նահապետսն¹ Աբրահամ, Սահակ եւ Յակովբ ի² Հեռուստ տեսին զնա եւ որպէս ի մաւտոյ ցնծացեալ բերկրեցան յոյժ³:

Աւն անդր, իբրեւ զպարտ վարկանի առաջնորդականն մեր իսկապէս զգալ Կարապետին⁴ յանապատին Հրէաստանի: Քանզի կատարին այն եւ անադորոյնն եւ երիցս թշուառականն Հերովդէս իբրեւ գտեալ դիպող ժամու⁵ զՀեռանալն մոգուցն աշխարհէն Պաղեստին, այլ⁶ եւ⁷ կազմեցաւ կոտորել զմանկունսն. նախ զառաջինն առաքեաց զգահճապետն առ քահանայապետն Զաքարիայ. Տուր ինձ, ասէ, զմանուկն քո Յովհաննէս, զի տեսից զնա, եւ զի լուս⁸ վասն գեղեցկութեան նորա: Եւ զայն ասէր իբրեւ նենգելով: Պատասխանի տուեալ քահանայապետն. Ես աստ եմ ի տան Տեառն, յորմէ աւրէ⁹ եկի առնել զտաւն Զատկին: Իսկ մայր նորա, ի կատարման տաւնին, առ զմանուկն եւ գնաց ի տուն իւր: Եւ ամպարիշտն լուեալ զբանս զայս ի սրբոյն Աստուծոյ՝ փութացուցանէր զոմանս ի զինուորացն գնալ եւ յառաջ քան զամենայն տղայսն զնա կորուսանել, զի այնպէս կարծէր, թէ նա եւս է մանուկ¹⁰ արքայն վասն մեծահրաշ ծննդեանն նորա: Եւ իբրեւ գնացին զինուորքն, հրեշտակ Աստուծոյ երեւեալ Եղիսարեթի մինչ կայր¹¹ յաղաւթս, եւ ասէ ցնա. Արի առ զմանուկդ եւ եկ զկնի իմ, զի խնդրեն կորուստսն զդա: Եւ նա յարուցեալ վաղվաղակի ելեալ ի քաղաքէն գնայր նկ զդա: Եւ նա յարուցեալ վաղվաղակի ելեալ ի քաղաքէն գնայր եւ ոչ ոք տեսանէր զնոսա, զի Աջ Տեառն¹² հովանի էր նոցա առ ի պահել զնոսա ըստ այն. «Տէր պահեսցէ զմուտ եւ զեկ¹³ քո» (Սղմ.

1 A Նահապետն:

2 D չիք ի:

3 AD չիք յոյժ:

4 B իսկապէս Կարապետին:

5 A իբրեւ դիպող ժամ գտեալ:

6 A չիք այլ:

7 D եւ իբրեւ:

8 B լուայց:

9 A հետէ փխ. աւրէ:

10 D չիք մանուկ:

11 B կայրն:

12 B Աստուծոյ փխ. Տեառն:

13 A եկ:

ողջունեալք զմիմեանս համբոյր սրբութեան¹՝ արտասուելով յոյժ եւս առաւել Զաքարիայ ծնողական հրով գթոյն² վառեալ տոչորէր, եւ համբուրեալ զամենայն յաւդուածս աստուածաստեղծ մարմնոյն³ յոտից մինչեւ ցգլուխսն եւ յանձն արարեալ զմանուկ մարգարէն Աստուծոյ Իսրայէլի եւ հրաժարեալ առ ի նմանէ աւրհնելով զնա, իսկապէս եւ նա զնոսա⁴: Եւ իջեալ անցին ընդ Յորդանան եւ եկեալ ի տուն⁵ իւրեանց փառաւոր առնէին⁶ զԱստուածն Իսրայէլի: Եւ էր Յովհաննէս յանապատն մինչեւ յաւր երեւելոյ նորա Իսրայէլի: Զի սա է վասն որոյ ասացաւ ի ձեռն Եսայայ մարգարէի, որ ասէ. «Զայն բարբառոյ յանապատի, պատրաստ արարէք զճանապարհս Տեառն»:⁷ Ուստի եւ Բանն գիտէ ձայնիւ ճանաչել զգաւրութիւն աստուածային խորհրդոյն, զի նախ ինքն պատրաստեալ⁸ եղեւ զամս երեսուն լինել տաճար մաքուր եւ ընդունակ Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ: Աւն անդր եւ երանելի Աւետարանիչն ըստ աւրինին մտացն կարգէ եւ զպատմութիւնն վասն մեծի Կարապէտին առ ի ցոյցս նորա լաւութեանն:

«Եւ ինքն Յովհաննէս ունէր հանդերձ ի ստեւոյ ուղտու եւ գաւտի, մաշկեղէն ընդ մէջ իւր եւ կերակուր նորա մարախ եւ մեղր վայրենի» (Մտթ. Գ 4): Եւ արդ յայտնի եղեն խստամբերութիւնք⁹ վարուց երանելոյն ի ձեռն աւետարանական⁹ քարոզութեանն առ ի ճշմարիտ հաւատ լսողացն որպէս այն, զի ասէ. Զեզ ասեմ, որ լսէքդ, որ եւ յետ մահուան մաւր իւրոյ մերկացեալ եղեւ ի հանդերձէն, զոր մայրն¹⁰ իսկ արարեալ էր նմա¹¹, եւ անցեալ¹² ի տեղի արաւտական ուղտուցն¹³, գտանէր անտ ի բաց ձգելով¹⁴ զհնացեալ զստեւն, ուս-

1 D Տէր: Եւ համեալ զգիշերն ի գլուխ յաղաթսն Աստուծոյ, եւ առ վաղիւն ողջունեալ զմիմեանս **փխ**. Բանն իմ Աստուծ... համբոյր սրբութեան:

2 D հոգոյն **փխ**. գթոյն:

3 D զորդեակն իւր **փխ**. զամենայն յաւդուածս... մարմնոյն:

4 D **չիք** հրաժարեալ առ ի նմանէ... զնոսա:

5 D տունս:

6 A առնելով: D փառաւորելով:

7 D պատրաստ:

8 A եղեւ խստամբերութիւն:

9 D աւետարանչին:

10 A մաւր: D մաւրն:

11 A նորա **փխ**. նմա:

12 D անկեալ:

13 BD ըղտուցն:

14 B ձգեալ:

տի եւ առեալ զայն նիւթէր փայտիւն¹ ի քարն կապելով², եւ տայ զայն ի ձեռն այնոցիկ, որ խորանաւք եւս³ բնակէին յանապատին, քանզի եւ քաջապէս սիրէին զնա՝ գիտելով իբրեւ ազգեալ նոցա յԱստուծոյ վասն նորուն զինչ եւս⁴ լինելոց էր: Այլ զի եւ ի միջի նոցա սնեալ եւս⁵ էր: Եւ նոքա արարին նմա զնիւթն զայն հանդերձ զաւրէն քրձի, եւ հատեալ աւձիս ագանէր քրձաղգած⁶ լինելով զամենայն աւուրս կենաց իւրոց՝ ոչ ի բաց հանելով զայն եւ ոչ այլ նորագոյն զգեհուլ, ուր եւ ի մահու նորա նովին⁷ եւս զսպեցին տալ պատել զնա աշակերտքն նորա եւ տարեալ թաղեցին:

«Եւ կերակուր նորա մարախ եւ մեղր վայրենի» (Մտթ. Գ 4): Ասացին ոմանք⁸ ի վարդապետաց սրբոց իսկապէս մարախ եւ մեղր վայրենի գոլ: Սակայն մեր գտեալ ի բնական վայրէն այրս⁹ ոմանս, որ տակաւին եւս անդ լինին¹⁰ խորանաւք, եւ հարցեալ իմ ընդ նոսա խորհրդաբար, եւ նոքա ասացին ինձ, թէ յայնմ անապատին է խոտ ինչ, որ ի ժամանակս գարնայնոյն ուտիցի իբրեւ կանաչացեալ ծաղկէ, այլ եւ ի գալ ձմեռայնոյն¹¹ մնացեալ եւս լինի արմատ նորա. եւ քաղցրահամ զաւրէնս¹² խորիսխ մեղուի եւ կոչի անունն նորա «մաքաղցրահամ զաւրէնս»¹³ խորիսխ մեղուի եւ կոչի անունն նորա «մաքաղցրահամ զաւրէնս»¹⁴ խորիսխ մեղուի եւ կոչի անունն նորա «մաքաղցրահամ զաւրէնս»¹⁵, եւ ամենայն կողմն Յորդանանու մացիքն եւ ամենայն Հրէաստան¹⁵, եւ ամենայն կողմն Յորդանանու մկրտէին ի նմանէ ի Յորդանան գետ, եւ խոստովան լինէին¹⁶ զմեղս

1 D փայտիւ նիւթէր:

2 B պնդելով **փխ**. կապելով: D քարամանիւ **փխ**. քարն կապելով:

3 A **չիք** եւս:

4 A **չիք** եւս:

5 A **չիք** եւս:

6 D քրձաղգած:

7 B նորին **փխ**. նորա նովին:

8 A ովմանք:

9 A արս:

10 B լինէին:

11 A ձմեռայնոյն:

12 AD զաւրէն:

13 A **չիք** որ քաղցրահամ... զմեղր:

14 D **չիք** առ նա:

15 D Հրէաստանայք:

16 B խոստովանեալ **փխ**. խոստովան լինէին:

իւրեանց: Ո՛վ աստուածիմաց եւ երից երանեալ Աւետարանիչն որ քան եւս խոհեմական իմաստիւք ածեալ կացուցանէ ուղղակի բացատրելով զգաւրութիւն իրացն ասացելոց առ հոգւոցն փրկութիւն¹ յերից հաստատութեանց յայտ առնէ զեկեալսն ի մկրտութիւն² առ կարապէտ արքայութեանն, ուստի եւ ի ձեռն նորուն աստուածութեան քարոզութեանն յայտնելոց եւս էր երեքանձնեան Տէրութիւն եւ մի Աստուածութիւն, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս, որպէս եւ եղեւն³ իսկ: Ուստի եւ առ մկրտութեան նորին ջրով միայն քաջապէս⁴ ըստ անուան իւրոյ կարապետեաց ամենեցուն⁵ արժանապէս հասանել ճշմարիտ մկրտութեանն ի մահն Քրիստոսի յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, որ կարողն է առնել ժառանգ Աստուծոյ եւ ժառանգակից Քրիստոսի ի փառս իւր հայրենի: Եւ տեսեալ զբազումս ի սաղուկեցւոցն եւ ի փարիսեցւոցն եկեալս ի մկրտութիւն նորա, ասէ ցնոսա. «Ծնունդք ի ծից, ո՞ր եցոյց ձեզ փախչել ի բարկութենէն, որ գալոց է⁶, արարէք այսուհետեւ պտուղ արժանի ապաշխարութեան» (Մտթ. Գ 7): Եւ է՞ր վասն խստագոյնս զնոսա կշտամբեալ յանդիմանէր⁷ երանելի Կարապէտն. Աւն⁸, յայտ իսկ է, զգիտունս աւրինացն սաստկապէս⁹ կսկծեցուցանել արժան եւս էր, իբրեւ նոքա զանձինս առ իմաստունս ունել, յիմարեցան. սաղուկեցւոցն յանդգնաբար բաղբաղելով¹⁰ զանարժանս, զոր եւ ոչ հեթանոսք առ այն, զի ասէին չլինել յարութիւն, եւ փարիսեցիքն, որ հաւատացեալ եւս էին յարութեան եւ դատաստանի՝ զգիրս սուրբս գիտելով ի մանկութենէ¹¹, այլ եւ որ վասն գալստեան արդարոյն եւ ի գիտութեան իսկ¹² անհաւատ լինելով, զոր ուսանն, ուստի եւ ոչ իրաւապէս եկին ի մկրտել ի Յովհաննէ, այլ իբրեւ միայն ի տեսանել, ըստ այնմ, որ ասէ իսկ փարիսեցիքն զխորհուրդն Աստուծոյ

1 B հոգւոյն կրթութիւն փիս. հոգւոցն փրկութիւն:

2 D չիք յերից... ի մկրտութիւն:

3 D եղեն:

4 A չիք քաջապէս:

5 D ամենայն աշխարհի փիս. ամենեցուն:

6 B էր:

7 B յանդիմանեալ կշտամբէ:

8 D Աւն Անդր:

9 D յայտնապէս փիս. սաստկապէս:

10 D բախբախելով:

11 A մանգութենէ:

12 A չիք գալստեան... իսկ:

անարգեցին յանձինս իւրեանց, զի ոչ մկրտեցան ի մկրտութիւնն Յովհաննէ: Աւն անդր¹, եւ խայտառակեալ եղեն խստագոյն յանդիմանութեամբն առաջի ամենեցուն յԱմլորդւոյն, որպէս ազգեալ նմա յԱստուծոյ²: Սակայն եւ ոչ անյոյս արար զնոսա ի փրկութենէ անձանց առ այն, զի ասաց. «Արարէք այսուհետեւ պտուղ արժանի ապաշխարութեան: Եւ մի՛ համարիք ասել ի սիրտս ձեր. Ունիմք³ հայր զԱբրահամ, ասեմ ձեզ կարող է Աստուած ի քարանցս յայսցանէ յարուցանել որդիս Աբրահամու» (Մտթ. Գ 8): Աստանաւր զքաղցրութիւն եւ զգաւրութիւն Աստուածութեանն բացատրէ մեզ կարող գոլ եւս յամենայնի եւ ողորմած: Այլ եւ առ միտս գիտեմ դատել եւս զաւրէն քարի զհեթանոսս, որ եւ քարացեալ եւս⁴ էին սիրտք նոցա առ ի չճանաչելոյ զԱստուածն ամենեցուն, որ եւ իսկապէս ի ձեռն աւետարանական քարոզութեանն Քրիստոսի ծնան ի քարացեալ բնութենէ ազգաց⁵ հեթանոսաց, «որպէս զաստեղս երկնից՝ որդիք Աբրահամու (տե՛ս Ծննդ. ԻԲ 17, ԻԶ 4), ըստ հաւատոցն, որ⁶ ի Քրիստոս, ըստ այնմ «Որ ի հաւատոց անտի են՝ նոքա են որդիք Աբրահամու» (Գաղատ. Գ 7):

«Զի ահաւասիկ, տապար առ արմին ծառոյ դնի. ամենայն ծառ, որ ոչ առնէ պտուղ բարի, հատանի եւ ի հուրն արկանի եւ այրի»⁷ (Մտթ. Գ 10, Ղուկ. Գ 9): Աստանաւր նշանացի յայտ եւս⁸ առնէ ի ձեռն տապարին մերձ առ արմին լինել: Ուստի եւ զսպառնալիսն ի ձեռն հատման ծառոյն⁹ ցուցանէ ի մաւտոյ եւ ոչ հեռագոյն զայն լինել ի Տեառնէ իսկ վկայեալ. «Ոչ եկի արկանել խաղաղութիւն յերկրի¹⁰, այլ՝ սուր» (Մտթ. Ժ 34), զի որք իսկապէս ընդդիմացին աւետարանական քարոզութեանցն՝ անդարձ մնալով յանհաւատութեան, «սուր կերիցէ» զնոսա, որպէս¹¹ ասէ իսկ Եսայի, «զի բերան Տեառն ամենակալի խաւսեցաւ զայս» (Ես. Ա 20): Ուստի փութով

1 A չիք Աւն անդր:

2 D չիք յԱստուծոյ:

3 D ունիմք մեք:

4 A չիք եւս:

5 B չիք ազգաց:

6 B չիք որ:

7 A չիք եւ այրի:

8 BD չիք եւս:

9 A ծառոցն:

10 D խաղաղութիւն յերկրի արկանել:

11 D որպէս եւ:

եւ ոչ առ յապա կատարեցան մարգարէութիւնքն Եսայեայ եւ Կա-
րապետին Յովհաննու, եւ¹ ասացեալքն ի Տեառնէ իսկ գլխովին: Զի
եկեալ արքայն Հռովմայ Վեսպասիանոս² ի տաւն Զատիկին ի վերայ
մայրաքաղաքին Երուսաղէմի եւ տիրասպան աղգին հրէից, եւ առ
զնա սրով իւրով, այլ եւ ի սուր սուսերի³ անողորմաբար կոտորեաց
ի նոցանէ⁴ բիւրս հազար եւ երեսուն, թողում եւս⁵ ասել զայնա, որ
սովալլուկ եղեալ սատակեցան, այլ եւ ծարաւեալ եւ պասքեալ աւելի
եւս, քան զոր սպանան. եւ դատաստան ամբարշտացն եւս⁶ պահեալ
կան մեծի աւուր դատաստանին, որ եւ ոչ մի յայնցանէ գտաւ հա-
ւատացեալ ի Քրիստոս, վասն զի քրիստոնեայքն ամենայն փախու-
ցեալ եւս եղեն յառաջագոյն եւ ոչ ոք ի նոցանէ ըմբռնեցաւ յորո-
գայթ մահու, այլ Աջովն Յիսուսի պահպանեալ եւս⁷ եղեն:

«Ես մկրտեմ զձեզ ջրով յապաշխարութիւն» (Մտթ. Գ 11, Ղուկ.
Գ 16, Յովհ. Ա 26): Յուցանէ աստ զինքն լեալ ծառայ հաւատա-
րիմ եւ հաւաստի իսկապէս առաքողին⁸ Հաւր եւ զիւրն մկրտու-
թիւն իբրեւ պատճառ լինել ապաշխարութեան եւ ոչ բաւականապէս
ի փրկութիւն:

«Բայց որ զկնի իմ գայ հզաւրագոյն է քան զիս եւ ես չեմ բա-
ւական բառնալ զկաւելիս նորա» (Մտթ. Գ 11, Ղուկ. Գ 16): Յու-
ցանէ իսկապէս զնորա յամենազաւր տէրութիւնն, եւ զիւրն կարի
եւս խոնարհագոյն լինելով առ անբաւ մեծութիւն նորայն⁹: Ուստի
եւ զկարծիսն ըղձայ ամենեւին ի բաց բառնալով, որք մեծագոյն
եւս կամէին գիտել վասն նորա: Աւն անդր, եւ բացագոյն եւս հաս-
տատէ զտէրութիւնն Յիսուսի եւ զիւրն իսկ ծառայութիւն, որպէս
եւ անարժան վարկանիւր զինքն՝ առ բարձումն կաւկաց նորա իբ-
րեւ ի սպասու լինելով¹⁰:

1 BD աւն անդր եւ:

2 ABD Վեսպիանոս:

3 A չիք այլ եւ ի ... սուսերի:

4 D անողորմաբար մաշեաց զնոսա եւ ի քրիստոնէիցն ոչ ոք կորեալ ի նոցանէ եւ
ոչ մի, վասն զի քրիստոնէայքն ամենայն իբրեւ ազդեալք յԱստուծոյ յառաջագոյն
փախուցեալ եւս եղեն եւ աջովն Յիսուսի պահպանեալ եւս գտան փառս առաքելով
Քրիստոսի փրկչին մերոյ որ է աւրինեալ ընդ հաւր եւ Սուրբ Դոգույն... փխ.
կոտորեաց ի նոցանէ... ընկալցի:

5 A չիք եւս:

6 A չիք եւս:

7 B չիք եւս:

8 A առ առաքչի փխ. առաքողին:

9 A նորում:

10 A լինել:

«Նա մկրտեցէ զձեզ ի Հոգին Սուրբ եւ ի Հուր»։ զառաւելու-
թիւն պարգեւին, որ ի ձեռն մկրտութեանն Յիսուսի լինելոց էր
ունի ասել զաւրէն իսկ բրտի, որ կազմիցէ անաւթս կաւեղէնս, եւ ոչ
եւս եփեալ ի հուր, զոր եւ յիւրն ձեւացուցանէ մկրտութիւն, զի ի
հասանել առ նոսա ջրոցն վաղվաղակի ապականեալ եւս լինի եւ¹ ի
հոգ դառնա², իսկ զնորայն մկրտութիւնն արտադրեալ նախ յամե-
նասուրբ Հոգւոյն, որ ի սկզբանն արար զամենայն, եւ ապա՝ ի հուր,
որով զԱստուած Հայր³ է իմանալ, յորմէ իսկ վկայեալ՝ «Մկրտեցէք
զնոսա յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյն»։ Եւ զի հրով
աւրինակէ զՀայր Աստուած, ոչ ինչ կարի աւտարացուցանէ, այլ
յոյժ մերձաւոր եւս⁴ առնէ, ըստ այնմ, որպէս եւ ասէ աստուածա-
խաւսն Եսայի. «Աստուած մեր հուր ծախիչ է» (Եբր. ԺԲ 29)։ Ուս-
տի եւ զանաւթս կաւեղէնս, որ է պատկեր Աստուծոյ, հրացուցանէ
մկրտութեամբ աւազանին, որ եւ ի հասանել ջրոցն ի վերայ նորա ոչ
փրկեալ ապականի, յորմէ երկուցեալ մարգարէն հայցէր⁵. «Կեցոյ զիս,
Աստուած իմ, զի հասին ջուրք յանձն իմ եւ մի՛ ընկղմեսցեն զիս
Աստուած ջրոց» (Սղմ. ԿԸ 15-16), եւ մի ի գետս բարկանար մեղ Տէր:
պտոյտք ջրոց» (Սղմ. ԿԸ 15-16), եւ մի ի գետս բարկանար մեղ Տէր:
եւ ինքն՝ Տէրն յԱւետարանի անդ սրբումն ջրով հարեալ զտունն
ասաց զկործանումն նորա մեծ յոյժ: Վասն այնորիկ Հոգւով եւ Հրով
վերածնէ, զի հուր տրոհէ եւ սրբեալ մաքրէ զամենայն աղտեղու-
թիւնսն⁶, որ ի հոգիս⁷ տրամադրեալ լինին ախտք ի թշնամւոյն⁸ որ-
պէս զորումն ի մէջ ցորենոյ, ըստ առակի Աւետարանին (Մտթ. ԺԳ
25): Այլ եւ յաւրինեալ կազմէ նոր իսկ իմն Յիսուսին մկրտութիւն,
որ ի մահն իւր կենդանարար իբր Աստուծոյն. «Որք մի անգամ ի
Քրիստոս մկրտեցաք՝ ի մահ անդր նորա մկրտեցաք՝ թաղեալք ընդ
նմին մկրտութեամբն ի մահ» (Հռովմ. Զ 3-4):

«Որոյ հեծանոցն ի ձեռն իւրում, սրբէ զկալ իւր եւ ժողովէ
զցորեան ի շտեմարանս իւր եւ զյարդն այրեցէ անշէջ հրով» (Ղուկ.
Գ 17): Լի հանճարով ամենայն ուրեք եւ գեղեցկայարմար կարգա-

1 B չիք եւ:

2 B դառնալոյ:

3 B չիք Զայր:

4 B չիք եւս:

5 B ասեր փխ. հայցեր:

6 A աղտեղութիւն:

7 A հոգին:

8 B հոգւոյն փխ. ի թշնամոյն:

Բան զՈրդի անուանեալ յորջորջէ առ ի կարկել զբերանս հերեսիով-տացն, որ ջանային եւս ընդ ժամանակաւ արկանել զանժամանակ Որդին Աստուծոյ, զոր եւ մեք ճշմարիտ Բանին անուամբ զոյգ ընդ Աստուծոյ Հաւր դաւանեալ հաւատամբ երկրպագելով: Քանզի Բան ոչ ինքն յիւրմէ. նախ ոչ յոչընչէ ունի¹ զլինելութիւնն, իսկապէս եւ Որդի ոչ ինքն յինքէնէ եւ ոչ յոչէ եւ եկեալ յառաջ, այլ որպէս բան առ միտսն կայ եւ ունի զծնունդն, նմանապէս եւ Որդի՝ առ Հայր:

Տեսանե՞ս, թէ որպէս միով բանիւ իսկապէս եցոյց զանմեղութիւնն Որդւոյ ընդ Հաւր գոլ² անսկզբանն՝ սուրբ եւ անբիծ եւ անարատ եւ անժամանակ ծննդեամբ, անբարժ եւ անքակ եւ անորիշ ի հայրականն միանալով³ ծոց ունի: Եւ այլ իմն հանճարով գիտութեանն ցուցանել զառաւելութիւն Բանին եւ զփառս, զի որպէս ծնանի բան ի մտաց եւ ի ձեռն ձայնի⁴ իմանի, այլ եւ՝ անյայտ⁵ ի մտացն եւ ի ձայնէն, եւ լիով՝ առ լսողսն: Աւն իսկ եւ Բանն Աստուծոյ Հաւր Որդին լիով առ Հայր եւ լիով առ ամենեսեան եւ ոչ մասնաւորաբար առ Հաւր եւ մասնաւորաբար առ մեզ, այլ համագոյ ընդ Հաւր եւ Հոգւոյն եւ լի եւ պատարուն առ մեզ եւ ամենայն ուրեք անսահման բնութեամբ⁶: Դարձեալ զմականունն Որդւոյ Բան անուանէ, քանզի ի ձեռն բանին իսկ իսկապէս⁷ ճանաչի եւ մտացն խնդիր, որով եւ մեք հաւատացեալքս զԱստուած Հայր եւ զամենասուրբ Հոգին Աստուած ի ձեռն Որդւոյ Բանին ճշմարտապէս ծանուցեալ դաւանեցաք Երրորդութիւնն եւ մի Աստուածութիւնն, որ է⁸ աւրհնեալ յաւիտեանս: Ուստի եւ ոչ բան պարզաբար, այլ Բանն վայելչաբար, զի յաւելուածով տառին⁹ զանձնաւորութիւն արտա-յայտէ եւ ոչ որպէս լոկ բան, որ յառաջ քան զխաւսիլն լուռ եւ եթ, եւ յետ խաւսիլն դադարէր, այլ մշտնջենաւորելով յաստուածականն էութեանն ի փառս Իւր ընդ Հաւր եւ Սուրբ Հոգւոյն յանվախճան յաւիտեանսն: Այլ եւ ունիմ եւս ակոյեան յաղթող զԲան անունն,

1 D նա եւ ոչ յուժեքէ ունի փխ. նախ... ունի:

2 D գոլով:

3 D մնալոյ:

4 D ձայնին:

5 D անհատ:

6 D բնութեամբ եւս ամենակալ:

7 D չիք իսկ իսկապէս:

8 D եւ փխ. է:

9 C չիք տառին:

զի մի՛ ոք ի սաղրելոյ չարին ասիցէ յառաջ քան զժամանակն ծնաւ-Հայր զՈրդի, թէ՛ յետ ժամանակաց բարժանմամբ թէ՛ անբարժանե-լի: Վասն այնորիկ եւ զԲանն դնէ գաղափար Բանին եւ Որդւոյն Աստուծոյ, որպէս եւ վերագոյն արտաճառեալ¹ ցուցաք: Քանզի եւ այլք ի մտաց ինչ խորհրդի եղեալ ասացին՝ բավական էր Յիսուս եւ կամ Քրիստոս անուանել: Որ եւ ունին տկարանալ առ այսմ, քան-զի Յիսուսդ եւ Քրիստոսդ անուն տնաւրինութեան կոչեցան² եւ ոչ անհասանելի բնութեան աստուածութեանն եւ էութեան նորա, զոր եւ ոչ հրեշտակաց է գիտելի մինչեւ ի բանալ հրաշիցն դպրութեան արժանաւորաց ի վերջնումն սոսկալի եւ աներեկ աւուրն մեծի: Իսկ Յիսուս ասի Փրկիչ, որ եւ փրկեաց զմեզ, եւ Քրիստոս, որպէս ըստ աւրինի մարդկան ընկալաւ զաւծումն մկրտութեամբ³ ի Յորդա-նանն ի Յովհաննէ՝ յիւրմէ իսկ վկայեալ զմարգարէականն. «Հոգի Տեսուն ի վերայ իմ, վասն որոյ եւ էաւ իսկ զիս Հայր իմ» (Հմմտ. Տես. ԿԱ 1)⁴ Աստուած Հոգւով Սրբով եւ միով բնութեամբ: Ուստի եւ Ես. ԿԱ 1)⁵ Աստուած Հոգւով Սրբով եւ միով բնութեամբ: Ուստի եւ չնորհաւք նորին ի մերում իսկ մկրտութեան գայցէ եւ ի մեզ Հոգին Սուրբ աւծմամբ զաւրեղ առնելով եւ զմեզ, որ երբեմն հեռացեալն էր ի մէնջ, որ եւ ի դիպող ժամու յետ յարութեանն իւր սուրբ աւրի-էր ի մէնջ, որ եւ ի դիպող ժամու յետ յարութեանն իւր սուրբ աւրի-նադրեաց զառաքեալսն ասելով. «Մկրտեցէք զնոսա յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» (Մտթ. ԻԸ 19):

Տեսանե՞ս, զի ըստ կարգի զանուանս կոչէ ի պատշաճ ժամու, որպէս եղեւ Բանն մերով բնութեամբ մարմին իսկապէս: Եւ Յիսուս որպէս եղեւ Բանն մերով բնութեամբ մարմին իսկ է եւ է ընդ աջմէ Աստուծոյ՝ մեռաւ, մանաւանդ թէ յարուցեալ իսկ է եւ է ընդ աջմէ Աստուծոյ» (Հռովմ. Ը 34): Նա եւ զհամապատիւ գոլն եւ զհամագոյ Որդւոյ առ Հաւր եւ⁴ Հոգւոյն իսկապէս ցուցանէ, այլ⁵ եւ զմերն շնորհաւք եւ հաւատով Երրորդութեանն, միայն թէ անարատ իցեմք առ դաւա-նութիւնն հաւատոյ:

Արդ, զմիաւորութիւն Բանին ընդ Հաւր եւ Հոգւոյն արտայայ-տեալ ի յայտ յարէ եւս ի նոյն, եթէ՛ «Բանն էր առ Աստուած» (Յովհ. Ա 1), այլ եւ զհանապազ գոլն ընդ Հաւր եցոյց, եւ իսկապէս

1 D ճառեալ:

2 D կոչեցեալ:

3 D մկրտութեան:

4 D եւ ընդ Սուրբ:

5 D Աւն անոր փխ. այլ:

բարիս, եւ ես իբրեւ Հղաւր եւ իմաստուն վարդապետեալ յամենիմաստ Հոգւոյն եւ նովին եւս զաւրացեալ յանապատս¹, եւ ճառեցից՝ ով ոք իցեմ: Ես եմ, զորմէ յառաջագոյն կանխեալ մարգարէացաւաստութեանականն Եսայի. «Ձայն բարբառոյ յանապատի» (Ես. Խ 3), որով ի ձեռն ձայնի արտայայտի եւ Բանն, ապա ուրեմն ձայն եմ ես Բանին Աստուծոյ Հաւր Որդւոյն՝ քարոզելով ամենեցուն. «Պատրաստ արարէք զճանապարհս Տեառն, եւ ուղիղ արարէք զշաւեղս Աստուծոյ մերոյ» (Ես. Խ 3): Եւ որք առաքեցանն ի փարիսեցւոց անտի էին, ուստի եւ զնոցայն պատճառ յայտնի բերելով ցուցաք՝ այլ եւ ունիմք վասն սաղուկեցւոցն բացատրել, քանզի յոյժ խորամանկք եւ ճարտասանք² առ սնոտեացն յուզմունք, որով եւ յուսային ի ձեռն երկոցունց սաղուկեցւոցն եւ փարիսեցւոց գտանել պատճառ ի Յովհաննէ: Հարցին ցնա եւ ասեն. Զի՞ մկրտես եթէ դու չես Քրիստոսն եւ ոչ Եղիա եւ ոչ մարգարէն: Տեսանե՞ս՝ որպէս կանխեալ յայտնեցաւ չարութիւնն առաքաստեալ: Ապաքէն եւ յայտնապէս ասացաք զպատճառս յուզելոյ առ ի խափանել զնա, զի մի՛ մկրտեսցէ: Իսկ նա հանճարով իմաստիցն լցեալ³ պատասխանի ետ նոցա եւ ասէ. Ես մկրտեմ զձեզ ջրով, ի միջի ձերում կայ, զոր դուք ոչն գիտէք, որ զկնի իմ գալոցն է, որում չեմ արժանի, եթէ լուծից զխրացս կաւչկաց նորա: Ունի եւս այսու բանիւք խոնարհութեամբ զաւրանալ եւ յարգարել զնոսա բանիւք եւ պատրաստ առ Քրիստոսի մկրտութիւն յաւժարել: Եւ իմս ոչ է խափանիչ նորայն: Դնէ եւ ստէպ զյիշատակ նորայն. «որ զկնի իմ գալոց է» (Յովհ. Ա. 27), զի նորայն, զի եւս կարասցէ նահանջել առ Քրիստոսի մկրտութիւն, այլ ստուգապէս եւս ցուցանելով զնա պարգեւիչ մեծամեծ շնորհացն ի փրկութիւն եւ իմս խոստովանութեան եւ ապաշխարութեան ուսուցիչ, իսկ Քրիստոսին իսկապէս ազատութիւն եւ ամենեւին մաքրութիւն Հոգւոց եւ մարմնոց: Եւ զի՞նչ է այն, թէ՛ «Ձեմ արժանի զխրացս կաւչկաց նորա լուծանել» (Հմմտ. Յովհ. Ա. 27): Աստի յայտնէ զանչափ խոնարհութիւն իւր առ նորայն անհամեմատ բարձրութիւն, ասէ, որ եւ ոտից նորա չեմ արժանի կալ ի սպասաւորութիւն զաւրէն ծառայի: Այլ եւ իսկապէս յայտ առնէ, թէ տնաւորինական կարգաց նորա, որ վասն մերոյ փրկութեան եւ ոչ

1 C յայտնապէս փիս. յանապատս:

2 D ճարտարական:

3 C չիք հանճարով... լցեալ:

մասնաւորաբար ինչ կարող եմ հասու լինել, այլ ինքն միայն գոյ հասական խորհրդոյն իւր տնաւորինականն: Այս Բեթաբրայ եղեւ յայնկոյս Յորդանանու, ուր էր Յովհաննէս եւ մկրտէր: Արդ, զանուն տեղւոյն յայտ եւս առնէ նշանացի իմաստ Աւետարանչին, զի ծանալթ եւս էին ժողովուրդքն եւ ի մաւտոյ ունէին զգիտութիւն իրացն եղելոց: Իբրեւ ուսեալք ի Յովհաննէս յԱմլորդւոյն հաւատովք ի փրկութիւն ամենեցուն լինել վարդապետութեամբ աստուածաբանականն Մկրտչին Յովհաննու, ընդ նմին եւ երջանիկ Աւետարանչին, որ է համանուն նորին, որով իմաստացեալք եւ յաւժարեալք իւրով աստուածայնոյն ի գործս ամենայն բարութեանց ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս. Ամէն:

լուսաւորութենէն իմաստացեալ Նաթանայէլ¹ լի հաւատովք, ըստ այնմ. «Պատուիրանք Տեառն լոյս են» (Սղմ. ԺԸ 9), մինչեւ բաւական եղեալ եւ զբաղումս ածել ի հաւատս Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ ի փրկութիւնն հաւատոց, որում լիցի ամենեցուն մեղհասանել շնորհաւք եւ մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից, Ամէն:

ԻՇ.

ԵՐԱՆԵԼԻՈՅՆ ԵՊԻՓԱՆՈՒ ԱՍԱՅԵԱԼ ՅԱՂԱԳՍ ՄԵԾԱՏՐԱՇ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆ ՆՇԱՆԱՅ, ԶՈՐ ԱՐԱՐ ՏԵՐ ՅԻՍՈՒՍ Ի ԿԱՆԱ ԳԱԼԻԼԵԱՅԻՈՅ՝ ԶՋՈՒՐՆ Ի ԳԻՆԻ ՓՈԽԵԼՈՎ՝

Բազում աշխատութեամբ եւ մեծահաւատ սիրով, յորում եւ վառեալ կամ առ իմն Յիսուս եւ Տէրն Որդին արարածոց, այլ եւ արծաթ եւ ոսկի² ընդ իս բերելով, եւ յուղի անկեալ զնալով առ մատենագէտս³ երբայեցւոց, ուր եւ լսէի, թէ իցեն, եւ յընծայելն իմ զնոսս ոչ այլ ինչ խնդրէի ի նոցանէ, բայց⁴ միայն խելամուտ լինել աւրինացն կարգի եւ վասն կուսին Մարիամու եւ ազգականաց նորա եւ վասն տնաւորինական իրացն⁵ եղելոց առ տեղեաւն Արարողին իմ Յիսուսի, զի զամենայն ի մատենաս գրով կնքեալ ունէին⁶, որպէս եւ էր նոցա աւրինադրեալ, բայց եւ իմ իսկ զնշանագիրս նոցա ուսանել եւ ընթեռնուել հանապաղ:

Արդ, որպէս եւ կանխեալ ասացաք, ի միաշաբաթուոյ աւուր կիւրակէի եւ Տէրն ի Բեդսայիդայ եւ եկն ի Կանա Գալիլիա: Եկին ընդ նմա Պետրոս եւ Յովհաննէս՝ որդին Զեբեդեայ եւ Անդրէաս եւ Փիլիպպոս եւ Նաթանայէլ եւ Մարկոս՝ որդին Պետրոսի տասնամեայ գոլով, որպէս⁷ եւ յաւթարէին աշակերտել, զի եւ ընդ նմա իցեն մեծաւ հաւատով, որպէս եւ եղեն իսկ ի փրկութիւն անձանց եւ ամենայն աշխարհի⁸՝ դարձուցանելով զամենեւին ի խաւարէ կռամաշտութեան առ լոյսն Քրիստոս⁹: Եւ¹⁰ իբրեւ մաւտ եղեւ Տէրն ի պաշտութեան առ լոյսն Քրիստոս, լուր եղեւ, թէ գայ մերձեանալ երեկոյին մտանել ի Կանա Գալիլիայ, լուր եղեւ, թէ գայ Յիսուս եւ ընդ նմա արք ոմանք իբրեւ պատուաւորք: Եւ լուեալ Աստուածամայրն վաղվաղակի լցեալ եղեւ աստուածային ուրախութեամբ:

1 Ճառս չիք AB: D Նորին Եպիփանու Կոստանդեա Կիպրացոյ Եպիսկոպոսապետի ասացեալ Յաղագս մեծահրաշ եւ առաջնապարգեւ ճշմանքն ի Կանա Գալիլեացւոց զջուր ի գինի փոխարկելով:

2 D ստացուածս ոսկւոյ եւ արծաթոյ փխ. արծաթ եւ ոսկի:

3 C մատենագիրս փխ. մատենագետս:

4 D այլ փխ. բայց:

5 D տնաւորինականացն փխ. տնաւորինական իրացն:

6 D եւս ունէին:

7 D չիք որպէս:

8 C չիք եւ ամենայն աշխարհի:

9 D չիք դարձուցանելով... Քրիստոս:

10 D Իսկ փխ. եւ:

թեամբ եւ¹ ել ընդ առաջ նորա, զի զաւուրս քառասուն եւ երկու ոչ² էր տեսեալ զնա, ելին եւ ընդ նմա կինն Յուսէփայ եւ որդիք իւր եւ դստերք խնդութեամբ բազմաւ, ուստի եւ աւուրք երեք էին անդ լինելոյ նոցա կոչելով ի Հարսանիսն, զոր եւ գիտացեալ անդ Նիկողիմոսի, եւ Յուսէփ, որ յԱրիմաթեայ, փեսան էր Նիկողիմոսի, գնացին եւ նոքա ընդառաջ Յիսուսի եւ ամենայն բնակիչք տեղւոյն ընդ նոսա³: Եւ Հանդիպեալ վարդապետին եւ Արարողին Յիսուսի, ամենեքին միաբան երկրպագեցին նմա: Եւ մատուցեալ Մայրն նորա սուրբ կոյսն Մարիամ, զիրկս արկանելով Համբուրէր զսուրբ Միածինն իւր իբրեւ կարաւտեալ յոյժ: Նոյնպէս եւ որդիքն Յուսեփայ եւ դստերք նորա եւ Մարիամ Կղոպեայ՝ քոյր⁴ մաւր Աստուածանին, ընդ նոսին եւ Նիկողիմոս եւ Յուսէփ: Եւ այլ ոք ոչ իշխէր Համարձակիլ ի Համբոյր սրբութեան, այլ միայն երկրպագանելով մեծարեալ եւ դառնային: Եւ իսկոյն առեալ զՏէրն աշակերտաւքն եւ փառաւք մեծաւ բերեալ յիջեւանիւ ի վերնատան մի, որ եւ էր առն պատուաւորիս եւ անդէն աթեւանս կալեալ եւ յընթրիս մեծարելով:

Արդ, իսկապէս գիտե՞նք⁵ հաւատարիմ առնէ զբանն, զի յաւուր շաբաթու էջ ի լեռնէն Տէրն զթշնամին յաղթահարելով եւ ի նմին աւուր շաբաթու ընկալեալ զվկայութիւն ի Յովհաննէ եւ եկն ի Բեդսայիդայ եւ առ վաղիւն, որ էր միաշաբաթ եւ կիւրակէ ի դալ Կանա Գալիլիացոց: Եւ առ վաղիւն, որ էր երկշաբաթ եւ աւր Երրորդ յետ զփորձապետն զգետնելոյ, որպէս եւ ասէ իսկ երանելի Աւետարանիչն. «Եւ աւուր Երրորդի հարսանիք էին ի Կանա Գալիլեացոց, եւ անդ էր մայրն Յիսուսի»⁶ (Յովհ. Բ 1): Ո՛վ մեծի բարեբարութեանն Յիսուսի Բրիստոսի, թէ որպէս իմաստնաբար⁷ եւ խորիմաց խորհրդով զառաջադարձելին⁸ իւրոյ շնորհ պատուական է⁹ վայելչաբար զմերն իսկ փրկութիւն արտայայտեալ, վասն որոյ

1 D չիք եւ:

2 D n₂ 6LH:

3. **Ընթերցե՛ք** եւ ամենայն բնակիչք... նոսա:

4 D որ Եւ քոյր:

5 C գիտելին:

6 C չիք եւ անուր երրորդի... Յիսուսի:

7 D իմաստաբար:

8 2ክፍ ሌቦን:

9 Շ պատկանել փխ. պատուական է:

եւ ի հայրական ծոցոյ խոնարհեալ իւրովս¹ առ մեզ վերստին նորոգելով ի փառս առաջին: Քանզի եւ աւրն հարսանեացն երրորդէր յետ զփորձապետն յաղթահարելոյ: Եւ պատկեր աւուրն երկշաբաթ, յորում եւ հարսանիք: Ուստի եւ² մեր վերին տեսութեամբն իբրեւ ուսեալ եւս ի Հոգւոյն բացատրելով զիրացն մեծարգո, որ եւ ըստ տէրունոյն մտաց, քանզի եւ մեր շնորհօքն Աստուծոյ զմիտս Քրիստոսի իբրեւ արժանապէս ունելով, քան զի անբիծ եւ անարատ հաւատով Երրորդութեան ի մահն Քրիստոսի մկրտեալք իբրեւ ողորմած լինելով ի գալստեանն երկրորդումն իսկապէս արժանաւորիլ մտանել ընդ փեսային Քրիստոսի ի յառագաստն վերին՝ լինել ժառանգակից Քրիստոսի Հոգւովն Սրբով յանվախճան յաւիտեանս:³

«Եւ անդ էր մայրն Յիսուսի» (ՅովՀ. Բ 1): Արդ, իմաստութիւն
յայտ եւս առնէ զճշմարտութիւն, զի յորժամ մկրտեցաւ Տէրն ի
Յորդանան եւ վկայեալ յԱստուծոյ Հաւրէ եւ ի Հոգւոյն Սրբոյ եւ⁴
ձայնն աստուածային լսելի եղեւ ամենայն բնութեանս եղական, իս-
կապէս որ⁵ մերձ էին ի Յորդանան մկրտել աւելի եւս քան զբիւրս
երեք` ընդ նոսին Ադամ եւ Եւայ` Հանդերձ ամենայն ծննդովք իւ-
րովք մեռելեաւք եւ կենդանեաւք, վասն զի ամենեքեան Տեսառն
Աստուծոյ կենդանիք են յիւրմէ իսկ վկայեալ: Ուստի եւ կոյսն Մա-
րիամ Մայրն Տեսառն առաւել ցնծացեալ բերկրեցաւ ի ձայնն Հայրա-
կան եւ ի տեսութիւն Հոգւոյն Սրբոյ: Բայց զկնի այնորիկ զաւուրս
քառասուն եւ երկու ոչ հոտս զՄիածին Որդին իւր, յորով⁶ եւ ազէ-
խարշեալ եւս⁷ լինէր գթովն ծնողական, զի յաւետեացն Գաբրիէլի
մինչեւ ցայն վայր, այլ ոչ եւս էր Հիացեալ ի նմանէ, բայց այն մինչ
մինչեւ ցայն վայր, այլ ոչ եւս էր Հիացեալ ի նմանէ, բայց այն մինչ
մինչ ի տաճարին զաւուրս երիս⁸: Որ եւ յայնմ աւուր քառասներոր-
դի երրորդի խորհրդով աստուածային ի Հարսանիսն արժանաւորե-
ցաւ տեսանել Միածինն իւր, որում եւ փափագէրն: Եւ Հարսանիքն
այն էր⁹ Նիկողեմոսի¹⁰ եւ կինն կոյս առ Նիկողիմոս էր ազգական

1. Ը մերովս փխ. իւրովս:

2 C չիք Ուստի եւ... յաւիտեան:

3 C չիք Ուստի եւ... յաւիտեանս:

4 D ԱԼՆ անդր եւ:

5 ՇԵՆ ՎԻՃԱԿ. որ:

6 Երրորդ:

7 C չիք եւս:

8 C երեք:

9 Շնորհակալություն ցուցաբերում եմ Ձեր օգնության համար:

10. Ըստ մեկ այլ բացատրության, որ բնութագրվում է որպես «

փութանակի անկաւ առ ոտս նորա եւ ասաց բանիւ ողբերգական. Տէր իմ եւ Աստուած Որդի Աստուծոյ, ո՞չ ապաքէն ամենեքեան¹ քոյ է: Զայս ասաց իբրեւ զմարգարէութիւն ընկալեալ շնորհս: Առ եւ վաճառեա զծառայս քո եւ տուր աղքատաց, եւ մեք յոյժ ուրախ եմք: Եւ ասէ Տէր. Ոչ այդպէս, Մայր իմ, այլ իւրաքանչիւր ոք զգոյս իւր եւ զբաժին ձեռովք իւրովք բաշխեսցէ, ըստ այնմ, «Սփռեաց եւ ետ աղքատաց, արդիւնք նորա մնայ յաւիտեանս» (Հմմտ. Բ Կորնթ. Թ 9), եւ քաղցր այր ողորմի եւ տայ աղքատաց, ուստի եւ լինի այն փոխ Աստուծոյ՝ յաւրինելով զբան իւր, եւ յանաչառ դատաստանէն այլ ոչ եւս երկիցէ յաւիտեան:

Եւ իսկոյն² ասաց Մարիամ որդւոց իւրոց, եւ նոքա անձնաբաժին³ արարեալ կրկին եւս ընծայեալ Տեառն եւ Մայր նորա կուսին Մարիամու, եւ առժամայն առաջի նոցա բաշխեաց զայն տնանկաց: Եւ պատկեր աւուրն չորեքշաբաթ: Զոր եւ Ղուկաս քաջայայտ իսկ⁴ ասէ ի գիրս սկզբանց Գործոց առաքելոց, զոր «Սկսաւ Յիսուս առնել եւ ուսուցանել» (Գործք Ա 1): Եւ յետ ոչ բազում աւուրց նոյնպէս արարին եւ եղբարք նորա եւ ինքեանք բարձին զԽաչս իւրեանց գնալով զՀետ կոչման Որդւոյն Աստուծոյ: Եւ ինքն իսկ Տէրն էջ ի Կափառնառում ի քաղաքն գալիլիացոց: Եւ պատկեր աւուրն ուրբաթ: Եւ ի գալ շաբաթուն մեծարեալ ի ժողովրդենէն ուսուցանէր զնոսա աստուածաբանական իմաստութեամբն: Եւ⁵ զարմանային ամենեքեան ընդ վարդապետութիւն նորա: Եւ առ վաղիւն միաշաբաթու⁶ գնացին ի ծովեզերն Տիրեբեայ, որպէս ասէ իսկ երանելի Աւետարանիչն Ղուկաս. «Իբրեւ եղեւ եւ գնաց յանապատ տեղի նստաւ» (Հմմտ. Ղուկ. Դ 43), եւ աշխարհալոյս վարդապետութեամբն լուսադարեալ պայծառացոյց⁷ զբազում ի հաւատս Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ⁸: Եւ Հաճեաց եւ զառաքեալսն ըմբռնմամբ ձկանցն գալ զՀետ կոչման նորա Պետրոս եւ Յովհաննէս եւ Յակովբոս որդիքն Զերեղեայ, եւ առժամայն արժանաւորեցան լինել

1 D ամենայն:

2 D չիք իսկոյն:

3 D կրկին բաժին եւս փխ. անձնաբաժին:

4 C չիք քաջայայտ իսկ:

5 D ուստի եւ:

6 D միաշաբաթուն:

7 D լուսաւորեաց փխ. լուսազարդեալ պայծառացոյց:

8 D չիք ի հաւատս Զաւր... Սրբոյ:

որդիք Որոտման՝ ի վերուստ որոտալով¹ զբանն Կենաց: Եւ Պետրոս վարդապետեալ² յԱստուծոյ Հաւրէ դաւանեաց եւս զՔրիստոս Որդի Հաւրն երկնաւորի, ուստի եւ սուրբ Միածինն խարսխեալ հաստատեաց զՆա Վէմ հաւատոյ անդղդղելի յանուն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ: Եւ ստուգապէս եւ այլ առաքեալքն առին եւս ընդ նմա իշխանութիւն ի Տեառնէ աստուածապէս նստեալ յաթոռ ատենին յայնմ ահաւոր եւ յաներեկ աւուրն վերջնում դատել զերկոտասան ազգն Իսրայէլի: Նա եւ եւթանասունքն ի Հաւրէ պսակելով տասան ազգն Իսրայէլի: Նա եւ եւթանասունքն ի Հաւրէ պսակելով տասան ազգն զՀրեշտակս փառաւք ի փառս զարդարեալ: Այլ եւ մեք իսկ հաւատացեալքս Սուրբ Երրորդութեան ունիմք համարձակութիւն յայնմ ահեղ ատենին շնորհաւ մահուն Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ, որպէս այն, զի ասէ. «Փրկեաց զմեզ եւ փրկեսցէ» (Բ Կորնթ. Ա 10):

Այլ եւ աշխարհակեցոյց նորին մաղթանաւք, որպէս եւ աղաւթէր երբեմն առ Հայր, Ոչ վասն սոցա միայն աղաչեմ, այլ եւ վասն ամենայն հաւատացելոց բանիւ դոցա յիս: Զոր եւ ստուգապէս առ մեզ է տեսանել սուրբ եւ անբիծ եւ անարատ հաւատով Սուրբ Երրորդութեան, այլ եւ ողորմած գոլով առ ամենեւեան սիրովն Քրիստոսի, որում եւ արժանաւորք եղիցուք շնորհաւք եւ մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, Որում վայել է փառք իշխանութիւն եւ պատիւ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն³:

1 D որոտացին:

2-3 D Նմանապէս եւ զայլ առաքեալսն առին ըստ նոսա իշխանութիւն ի Տեառնէ աստուածապէս նստել յԱթոռ դատողական յայնմ ահեղ ատենին ի վեր քան աստուածապէս նստել յԱթոռ դատողական Սրբոյ Երրորդութեան բարեխաղիքեալս: Ուստի եւ մեք հաւատացեալքս Սրբոյ Երրորդութեան բարեխաղիքեալս նոցին երկնից արքայութեանն ընդ նոսին արժանի լիցուք փառաւորել զՀայր եւ զՈրդի եւ զՍուրբ զՅոգին այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն փխ. Եւ Պետրոս վարդապետեալ... Ամէն:

